

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»

Факультет філології, психології та педагогіки
Кафедра психології та педагогіки

Рекомендовано до захисту
«___» _____ 2024 р.,
протокол № _____
Завкафедри _____
(підпис)

Кваліфікаційна робота
на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

Ціннісні орієнтації як чинник психологічної готовності до професійної
діяльності військовослужбовців

Виконав: студент __ курсу, групи _____
денної форми навчання
спеціальності 053 «Психологія»

_____
(прізвище та ініціали)

ОПП «Практична психологія»

Керівник: _____
(науковий ступінь та/або вчене звання, прізвище, ініціали)

Рецензент: _____
(науковий ступінь та/або вчене звання, прізвище, ініціали)

Захищено «___» _____ 202__ р.

кількість балів: _____

значення оцінки _____

Голова   Екзаменаційної   комісії

_____
(підпис)

_____
(прізвище та ініціали)

Полтава – 2024 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЯК ЧИННИКІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	8
1.1. Поняття ціннісних орієнтацій та їхня класифікація	8
1.2. Фактори, що впливають на психологічну готовність військовослужбовців.....	19
1.3. Зв'язок між ціннісними орієнтаціями та чинниками психологічної готовності до професійної діяльності військовослужбовців.....	31
Висновки до першого розділу.....	39
РОЗДІЛ 2 МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЯК ЧИННИКІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	41
2.1. Методи та методологія дослідження ціннісних орієнтацій військовослужбовців.....	41
2.2. Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча.....	48
2.3. Тест Люшера.....	53
2.4. Оцінка адаптаційних здібностей особистості (багаторівневий особовий опитувальник «Адаптивність -200»).....	57
2.4. Методика визначення психологічної готовності до ризику військовослужбовців (О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько, Н.В. Юр'єва)	60
Висновки до другого розділу	62
РОЗДІЛ 3	64
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЯК ЧИННИКІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	64

3.1. Організація емпіричного дослідження.....	64
3.2. Аналіз результатів дослідження та встановлення взаємозв'язку між ціннісними орієнтаціями та психологічною готовністю	67
3.3. Напрямки корекції і розвитку ціннісних орієнтацій та відповідальності військовослужбовців.....	82
Висновки до третього розділу.....	87
ВИСНОВКИ	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	99
ДОДАТКИ.....	107

ВСТУП

Актуальність дослідження. Система ціннісних орієнтацій відображає те, як людина сприймає соціальну реальність і визначає її мотивацію та дії, маючи значний вплив на всі аспекти її життя. Це складний соціально-психологічний явище, яке визначає спрямованість та сутність особистої активності, впливає на загальний підхід людини до світу і до себе, надаючи смисл та напрямок її особистим переконанням, поведінці і вчинкам.

Дослідження ціннісних орієнтацій в контексті психологічної готовності військовослужбовців має важливу актуальність через кілька ключових факторів. Сучасна військова діяльність вимагає від військовослужбовців не тільки фізичної, але й психологічної готовності для вирішення різноманітних завдань у складних умовах. Ціннісні орієнтації можуть впливати на прийняття рішень та поведінку в ситуаціях стресу та конфлікту, що є ключовими аспектами військової служби. Вивчення ціннісних орієнтацій може сприяти розробці програм психологічної підготовки та підвищенню ефективності військових операцій. Враховуючи постійні зміни у геополітичному середовищі, розуміння ціннісних аспектів військової служби дозволить покращити адаптацію та психологічну стійкість військовослужбовців.

Вивчення поняття «цінність» та «ціннісні орієнтації» вчені почали ще в ХХ столітті. Спочатку соціологи розглядали їх як соціальну настанову, що впливає на поведінку індивіда. Пізніше дослідження цих цінностей розширили представники інших галузей науки, таких як філософія, психологія, педагогіка, політологія і соціальна психологія. Це питання не залишилося без уваги у працях вітчизняних науковців, серед яких В. Андрущенко, Л. Божович, Л. Виготський, М. Головатий, Г. Дубчак, В. Козаков, О. Леонт'єв, М. Пірен, С. Рубінштейн, М. Савчин, В. Тугарінов, П. Таланчук, В. Хмелько, Я. Щепанський, В. Ядов та інші. Роль і вплив цінностей та ціннісних орієнтацій на психологічну готовність до професійної

діяльності військовослужбовців розкрито в працях Є. Барбіної, В. Вербець, В. Гриньової, В. Леонтєва, С. Рубінштейна, І. Зязюна, Л. Хомич, Є. Шиянова тощо.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у вивченні та аналізі впливу ціннісних орієнтацій на психологічну готовність військовослужбовців до їх професійної діяльності, а також на визначення зв'язку між ціннісними переконаннями військових та їхньою готовністю виконувати завдання та функції в армії.

Для досягнення поставленої мети, необхідно виконати наступні **завдання:**

здійснити аналіз ціннісних орієнтацій військовослужбовців, визначивши основні цінності, які їх мотивують;

дослідити психологічну готовність військовослужбовців до професійної діяльності, оцінивши їхню емоційну стабільність, стресостійкість та інші показники;

встановити вплив ціннісних орієнтацій на психологічну готовність військовослужбовців до професійної діяльності та виявити можливі напрямки корекції і розвитку ціннісних орієнтацій та відповідальності військовослужбовців.

Об'єктом дослідження в даній кваліфікаційній роботі є військовослужбовці, а саме їхні ціннісні орієнтації та психологічна готовність до професійної військової діяльності.

Предметом дослідження є взаємозв'язок між ціннісними орієнтаціями військовослужбовців та їхньою психологічною готовністю до виконання професійних обов'язків у військовій сфері.

Гіпотеза дослідження: ціннісні орієнтації військовослужбовців мають суттєвий вплив на їхню психологічну готовність до виконання професійних завдань у військовій сфері. Дослідження спрямоване на виявлення і підтвердження цієї гіпотези або її спростування через аналіз даних та встановлення статистичних взаємозв'язків між цими двома факторами.

Для розв'язання поставлених завдань та досягнення мети, було використано наступні **методи дослідження**: теоретичний аналіз психологічної літератури з досліджуваної проблеми; метод збору та інтерпретації теоретичного та експериментального матеріалу.

Для вирішення поставлених емпіричних завдань використовувалися такі **діагностичні методики**:

- 1) «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча;
- 2) тест Люшера;
- 3) оцінка адаптаційних здібностей особистості (багаторівневий особовий опитувальник «Адаптивність -200»);
- 4) визначення психологічної готовності до ризику військовослужбовців (О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько, Н. В. Юр'єва).

Обробка результатів дослідження відбувалась за допомогою математико-статистичного методу, такого як коефіцієнт Пірсона, який використовується для визначення взаємозв'язку, в нашому випадку між ціннісними орієнтаціями та психологічною готовністю військовослужбовців.

Узагальнення результатів здійснено з використанням інтерпретаційних методів (класифікація й узагальнення емпіричних даних).

Емпіричною базою дослідження виступала вибірка, до якої увійшли 30 осіб 152 навчальний центр ТРО Дніпропетровська області.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: інструменти для визначення ціннісних орієнтацій особистості, допомагає вивчати і класифікувати їхні основні цінності та переконання – методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокіча); психологічний тест, який використовується для визначення особистісних характеристик і може допомогти в розумінні психологічних аспектів особистості (М. Люшер); вивчення рівня адаптаційних навичок та здібностей особистості (багаторівневий особовий опитувальник «Адаптивність-200») та оцінка психологічної готовності військовослужбовців до ризикової військової діяльності та виявлення їхніх

особистісних характеристик у цьому контексті (О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько, Н.В. Юр'єва).

Теоретична значущість та наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних засад вивчення впливу ціннісних орієнтацій на психологічну готовність військовослужбовців до їх професійної діяльності, також в тому, що в роботі *вперше*:

- визначено взаємозв'язок між ціннісними орієнтаціями та психологічною готовністю військовослужбовців;
- виміряно вплив особистісних характеристик на готовність військовослужбовців до професійної діяльності та прийняття ризикових рішень;
- порівняно рівень адаптаційних навичок та здібностей особистості військовослужбовців.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що розкриті положення щодо впливу ціннісних орієнтацій на психологічну готовність військовослужбовців до їх професійної діяльності. На основі дослідження також розроблено практичні і методичні рекомендації для практичних психологів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення кваліфікаційної роботи і результати дослідження обговорені на I міжнародній науково-практичній конференції «Прояви резилієнтності на різних рівнях системи: сім'я, освіта, суспільство під час війни» (Полтава, 23 листопада 2023 р.). А темою дослідження написано та опубліковано тези на тему: «Фактори, що впливають на психологічну готовність військовослужбовців».

Структура та обсяг роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (65 найменувань) та додатків (4). Загальний зміст роботи викладений на 124 сторінках друкованого тексту, обсяг основного змісту роботи складає 98 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЯК ЧИННИКІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

1.1. Поняття ціннісних орієнтацій та їхня класифікація

Поступова зміна соціокультурного контексту та геополітичних реалій у світі спричинила зростаючий інтерес до дослідження цінностей і ціннісних орієнтацій особистості. Світ стає все більше зв'язаним, і відкритий обмін ідеями і цінностями між різними культурами стає нормою. Це створює потребу у дослідженні впливу глобальних культурних трендів на індивідуальні цінності. Зміни у соціальному, економічному і політичному житті впливають на переосмислення цінностей та ціннісних орієнтацій. Люди стають більш обізнаними та свідомими вибору своїх цінностей.

Світові події, такі як кризи, війни, тероризм і міграція, викликають переосмислення цінностей і можуть призвести до зміни ціннісних орієнтацій в індивідів. Розвиток технологій та масовий доступ до інформації роблять цінності більш доступними та впливають на спосіб, яким люди формують свої цінності. Збільшення міжкультурної комунікації в освіті, бізнесі та інших сферах вимагає розуміння різних цінностей та підходів. Дослідження цінностей та ціннісних орієнтацій стає важливим інструментом для розуміння соціальної адаптації індивідів у різних умовах.

У філософській та інших спеціальних текстах широко використовується термін «цінність», який вказує на важливість певних аспектів дійсності у людському, соціальному і культурному контексті. За словами дослідника В.І. Алещенко: «цінність - це те, що викликає почуття важливості у людини та заслуговує на повагу та визнання, і це може бути об'єктом прагнень» [7, с.8].

За В.Закалюжним, цінності представляють собою ідеї та погляди, які допомагають задовольняти потреби та інтереси людей [23, с.112]. В контексті М. Рокича, цінності - це стійкі переконання, що певний спосіб поведінки або кінцева мета мають важливе значення особисто для кожного, порівняно з альтернативними варіантами [66, с.45]. Словами О. Ковальчук та Р.Мороз, поняття «цінність» схоже на поняття «значущість». Цінність може визначатися через те, що є важливим і значущим для особистості, відіграючи роль у її життєдіяльності на основі її потреб, інтересів та цілей [30, с.78].

Те, що одній людині може здаватися цінним, інші можуть не оцінювати або навіть не вважати це цінністю, що підкреслює суб'єктивний характер цінностей. Цінності можуть бути класифіковані з формальної точки зору як позитивні та негативні (включаючи малоцінні), абсолютні та відносні, суб'єктивні та об'єктивні. За змістом вони можуть бути речовими, логічними або естетичними. Важливішими є індивідуальні цінності людей, оскільки їхнє об'єднання утворює соціальні цінності суспільства. Ієрархія індивідуальних цінностей виступає посередником між окремою особою і суспільством, виражаючи взаємодію між духовним світом індивіда та культурою суспільства через систему цінностей. Іншими словами, це образлива спільна ланка між індивідом і суспільством, в якому цінності відображають цю взаємодію [14, с. 71].

Різноманітність підходів до розгляду проблеми ціннісних орієнтацій призводить до багатой множини визначень цього терміну у науковій літературі, а також різних напрямів дослідження цього явища у соціально-філософських дослідженнях. Крім цього, аналіз ціннісних орієнтацій здійснюється в контексті особистісної життєдіяльності, соціального статусу в суспільній структурі, формування ціннісного ставлення, професійної спрямованості, духовних цінностей, відносин в сім'ї та багатьох інших аспектах. Давайте розглянемо поняття «ціннісні орієнтації» в контексті терміну «орієнтація».

Часто термін «орієнтація» використовується у соціальній психології, щоб позначити взаємодію між індивідом і його оточенням. Цей процес передбачає використання двох каналів: пізнання та орієнтації. Перший дозволяє суб'єктивно усвідомлювати об'єкти і явища оточуючого світу, другий визначає ставлення до них. Отже, через орієнтації людина обирає об'єкти, які є для неї важливими.

При розгляді понять «орієнтація» і «цінність» важливо враховувати також оцінку як складову. Оцінка є необхідною для визначення того, як об'єкти відносяться до цінностей, і без цієї оцінки неможлива ні орієнтація, ні призначення значущості певним об'єктам. Велика увага приділяється проблемі оцінки в філософських дисциплінах, де категорії «оцінка» надаються подібне значення, що і категоріям «пізнання», «відображення» і «цінність» [16, с.45].

Аналіз психічного функціонування реальної «живої людини» вказує на те, що серед всіх психічних дій, які вона виконує, будь то свідомі чи несвідомі, велика частина зосереджується на процесі оцінки. Оцінки є важливим елементом для організації практично будь-якого виду взаємодії з навколишнім світом, іншими людьми і суспільством в цілому. Від так, К. Платонов включає оцінку до однієї з трьох основних функцій психіки, поряд з пізнанням і регуляцією. Л.О. Коберник визначає термін «оцінка» як «психічне відображення цінностей різного порядку» і розрізняє два класи оцінок - емоційні і раціональні [29, с.33]. Д. Місенг розглядає оцінювання як «вимір властивостей предмета і його значимості», вводячи концепцію емоційного та когнітивного способів оцінки [42, с.198].

При різних трактуваннях поняття «оцінка» стає очевидним, що «цінність» отримує свій статус завдяки оцінному акту. З етимологічної точки зору, «цінність» та «цінності» означають те, що люди цінують, те, що важливе і значуще. Можна стверджувати, що етимологічно це точно відображає суть поняття «цінність» як в філософському, так і в психологічному контексті. Людина живе у світі різних речей, предметів,

явищ, відносин і т. д., і вона оцінює їх значимість та важливість. У процесі своєї життєдіяльності людина відбирає серед усього різноманіття те, що має для неї певну цінність і сенс, дозволяє задовольнити свої потреби та інтереси, а також реалізувати себе [44, с.83]. Коли вона задовольняє свої потреби, інтереси та цілі, кожен об'єкт, з яким вона стикається, про який має уявлення, піддається оцінці та відноситься або до групи корисних, потрібних і важливих, або до іншої групи - некорисних, непотрібних і шкідливих тощо. Відбувається особистісна сортування об'єктів за їхньою важливістю та цінністю.

Цінності, які є складовою системи орієнтацій особистості, представляють собою сукупність важливих явищ, предметів і якостей. Особа має певну ступінь вільності у виборі цінностей для своєї власної системи цінностей. Проте цей вибір суттєво визначається ціннісними стандартами, що існують у суспільстві, в соціальних групах тощо. Коли особа керується цінністю, вона одночасно орієнтується на оцінку «своєї оцінки» з боку суспільства і референтної групи.

Ціннісне сприйняття суб'єкта стосовно зовнішнього світу визначається через його орієнтацію на інших людей, на суспільство в цілому, і на усталені суспільством ідеали, погляди, уявлення і норми. Цінності особистості не обмежуються лише відображенням матеріальних і духовних цінностей суспільства у свідомості індивіда. Вони можуть включати навіть такі складові середовища, які на перший погляд здаються «зовнішніми» для індивіда, такі як одяг, житло, діти. Тобто цінності особистості не просто відтворюють обмежений перелік цінностей суспільства або їх ієрархію в іншому вигляді, розглядавши їх як «варіанти ціннісного інваріанту суспільства» [48, с.9].

Цінності особистості можна розглядати як більш конкретні або індивідуальні вираження цінностей суспільства. Ступінь цієї конкретизації і її характер залежать від того, яке положення займає особистість в соціальній системі і наскільки розвинутою є її свідомість. Особистісні цінності можна

розглядати як «усвідомлені і прийняті людиною загальні смисли її життя,» і вони є основними компонентами свідомості особистості, що визначають її ставлення до світу, інших людей і самої себе.

Ієрархія цінностей не тільки передбачає можливість жертвувати одними цінностями ради інших, але і вказує на різний рівень загальності та важливості різних цінностей. Деякі цінності можуть бути більш загальними і загальноприйнятими, тоді як інші можуть бути більш індивідуалізованими і специфічними для конкретної особистості.

Ціннісні орієнтації є системою взаємопов'язаних цінностей, які визначають спрямованість та життєву орієнтацію особистості. Формування цих орієнтацій відбувається завдяки активній участі особистості у суспільному житті і визначає, які цілі вона ставить перед собою та яким чином спрямовує свою діяльність для досягнення цих цілей. За В. Ядовим, ціннісні орієнтації є інтегративними та вільно вибраними установками, які перевищують стандартні або базові соціальні установки, орієнтації та ідеали. Я.В. Мацегора наголошує, що ціннісні орієнтації є важливими компонентами внутрішньої структури особистості, які формуються на основі її життєвого досвіду та переживань [40, с.95]. Вони допомагають визначити, що є значущим для конкретної людини і розмежувати важливе від неважливого.

Важливою характеристикою цінностей є їх взаємозв'язок з ідеалами. Часто образи, які ми зустрічаємо в художній творчості, літературі, кіно тощо, використовуються в емпіричних дослідженнях як відображення найважливіших цінностей. Ці образи можуть служити як педагогічні приклади для навчання, бути моделями ідеальної поведінки та стилю життя. Дослідження структури ціннісних орієнтацій також включає аналіз співвідношення між цінностями та цілями особистості.

У визначенні категорій «ціль» та «мета» відбивається діалектика взаємозв'язку між суб'єктом та об'єктом та активна роль свідомості. З одного боку, «мета» відображає бажане майбутнє, тобто уявлення суб'єкта про предмет потреби. З іншого боку, «мета» відображає об'єктивні можливості

діяльності та очікувані результати цієї діяльності. Запропоноване А. Яценком визначення «мета» як ідеального образу об'єктивної дійсності відповідно до усвідомлених потреб вважається досить вдалим [49, с. 128].

Отже, зважаючи на проведені дослідження підходів різних науковців, узагальнимо в табл.1.1 сутність поняття «ціннісні орієнтації».

Таблиця 1.1

Сутність поняття «ціннісні орієнтації»

Науковий підхід	Прихильники	Трактування поняття
Психологічний підхід	О.А. Левенець, М.В. Костицький, А.Здравомислов [37]	Ціннісні орієнтації - це система установок та цінностей, які визначають ставлення особистості до життя і суспільства.
Філософський підхід	Ю.Л. Бриндіков [15]	Ціннісні орієнтації - це усвідомлені загальні смисли життя, які визначають ставлення людини до основних сфер життя.
Педагогічний підхід	Є.Мамчур [38]	Ціннісні орієнтації включають емоційні та раціональні оцінки цінностей різного порядку.
Соціологічний підхід	Д.Місенг Т. Парсонс, Р. Інглгарт [42]	Ціннісні орієнтації - це система внутрішніх цінностей і установок особистості, яка визначає її соціальну поведінку та взаємодію з іншими членами суспільства.
Етичний підхід	І. Кант, Ф. Ніцше [65]	Ціннісні орієнтації - це система моральних і етичних цінностей, які впливають на моральні вибори та дії особистості.
Культурологічний підхід	П.Р.Абрамсон К. Гейдеггер, М. Шелленберг [6]	Ціннісні орієнтації - це внутрішній світ особистості, який формується під впливом культурних ідей, традицій і норм.
Філософський підхід	Ю.Шайгородський [60]	Ціннісні орієнтації - це система життєвих цінностей та ідеалів, які визначають сенс життя і допомагають особистості реалізувати себе.

В табл.1.1 наведено огляд різних підходів до розуміння поняття «ціннісні орієнтації» у різних галузях науки і філософії. Вони підкреслюють важливість цих орієнтацій для формування ставлення особистості до життя, суспільства, та її роль у визначенні моральних і етичних виборів. Отже, цінності можуть бути розглянуті з двох різних поглядів. З одного боку, цінності представляють собою характеристику певних суспільних об'єктів і явищ, які задовольняють потреби, інтереси та бажання. Іншими словами, це уявлення про соціальну важливість понять, таких як добро, справедливість,

патріотизм, любов, дружба і т. д., які, зазвичай, є незаперечними та служать ідеалами для людей. З іншого боку, цінності також визначають ставлення суб'єкта до реальних об'єктів та явищ, що виражається через ціннісні орієнтації, соціальні установки та особисті якості. У цьому контексті вони є складовою структури особистості. Перший аспект є соціальним, а другий – особистісним

Ціннісні орієнтації розглядаються як важливий компонент, що складає внутрішню структуру особистості. Вони представляють собою складне утворення, яке включає в себе різні рівні взаємодії між суспільством і індивідом в межах особистості. Відобразимо на рис.1.1 місце ціннісних орієнтацій в житті людини.

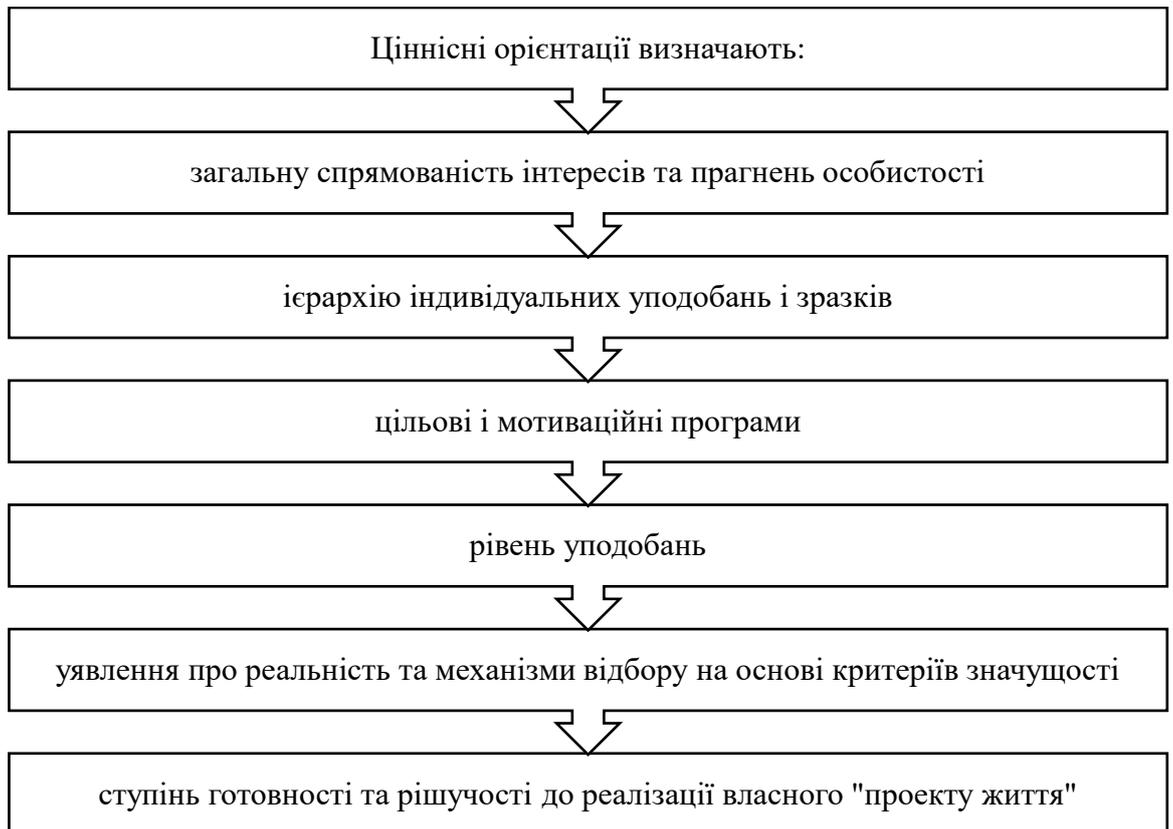

Рис.1.1. Місце ціннісних орієнтацій в житті людини [60, с.65]

Згідно рис.1.1, ці орієнтації визначають специфічні способи, за якими особа сприймає оточуючий світ, а також своє минуле, сучасне і майбутнє, і вони відображають сутність її власної ідентичності. Маючи сформовану

систему ціннісних орієнтацій, особистість досягає гармонії у своєму внутрішньому світі. Ця система допомагає структурувати її знання, норми і стереотипи поведінки, сприяє самоствердженню та відповідає соціальним очікуванням.

Сучасні дослідники не мають єдиної універсальної класифікації цінностей. Різні підходи визначають цінність по-різному: деякі розглядають цінність як об'єктивну сутність речей, інші вбачають її в грошовій вартості предмета. Деякі ототожнюють цінність з поняттям блага або корисності для особистості, в той час як інші зв'язують її зі суб'єктивною значущістю для людини. У зв'язку з цим загальна класифікація цінностей наведена на рис.1.2.

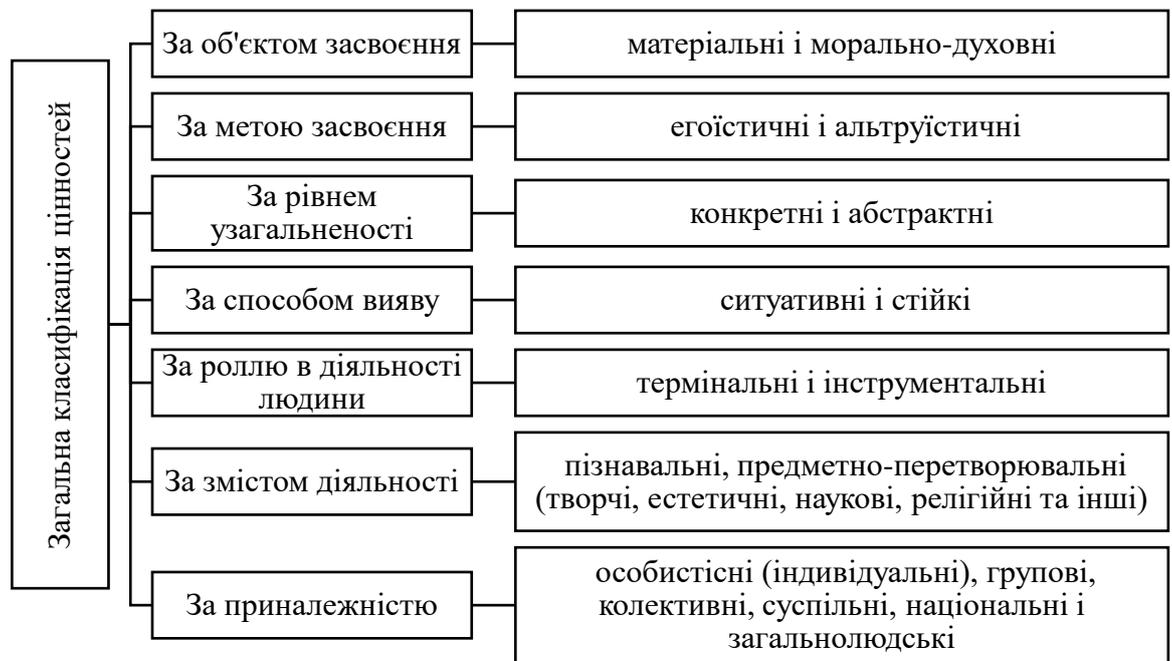

Рис.1.2. Загальна класифікація цінностей [49, с.128]

Згідно рис.1.2, цінності можуть бути класифіковані на різних рівнях розгляду. Наприклад на філософському рівні, найбільш поширеною класифікацією цінностей є релігійні, етичні, естетичні, логічні і економічні. У соціологічному аспекті цінності розглядаються як нормативи або регулятори діяльності, і їх можна поділити на такі категорії: цінності-норми, цінності-

ідеали, цінності-цілі і цінності-засоби. У психологічному аспекті існують класифікаційні моделі, які розділяють цінності за предметом або змістом об'єктів, на які вони спрямовані, такі як соціально-політичні, моральні, економічні і інші. Також цінності можуть бути класифіковані за суб'єктом ставлення, включаючи суспільні, цінності соціальних груп, колективні та індивідуальні цінності [30, с. 31]. Згідно з таким підходом, цінності поділяють на:

- 1) абсолютні – доброта, любов, правда, справедливість, гідність, свобода, чесність;
- 2) національні – патріотизм, національна гідність, державотворчі прагнення, історична пам'ять, змагання до єдності;
- 3) громадянські – права і свободи, обов'язки, соціальна гармонія, повага закону;
- 4) сімейно-родинні – подружня вірність, турбота про дітей, стосунки у сім'ї, пам'ять предків;
- 5) особистісні – риси характеру, поведінка, стиль приватного життя.

Водночас, дослідники прихильниками думки, що серед численних класифікацій цінностей поширеною є розмежування цінностей на дві групи:

- 1) колективістські – вони об'єднують цінності, які відповідають способу життя в колективі;
- 2) індивідуалістські – включають цінності, які характеризують інтереси конкретного індивіда [50, с. 99].

Цінності складають основу життєдіяльності – це історично складені модули, способи зв'язку свідомості й буття людини і світу [11, с. 18]. Ціннісні орієнтації формуються в ході соціалізації особистості внаслідок проникнення суспільної інформації в її індивідуально-психологічний світ.

Спочатку особистість здобуває досвід, отримуючи прийняті в суспільстві шаблони поведінки, які відповідають соціокультурним цінностям. Після цього вона набуває власний досвід, який допомагає їй адаптуватися в конкретному середовищі. Ця послідовність пояснює, чому

ціннісні орієнтації виконують різні функції: вони включають індивіда в загальні норми суспільства, допомагають особистості зрозуміти себе, реалізувати свої здібності і досягти гармонії в її внутрішньому світі. Вчені стверджують, що структура ціннісних орієнтацій має два компоненти: когнітивний, який включає процес прийняття суспільних цінностей, і емоційний, який охоплює власні переживання індивіда щодо цих цінностей.

Дослідник В. Сластьон наголошує на тих чинниках, які мають вплив на формування ціннісних орієнтацій, відобразимо її на рис.1.3.

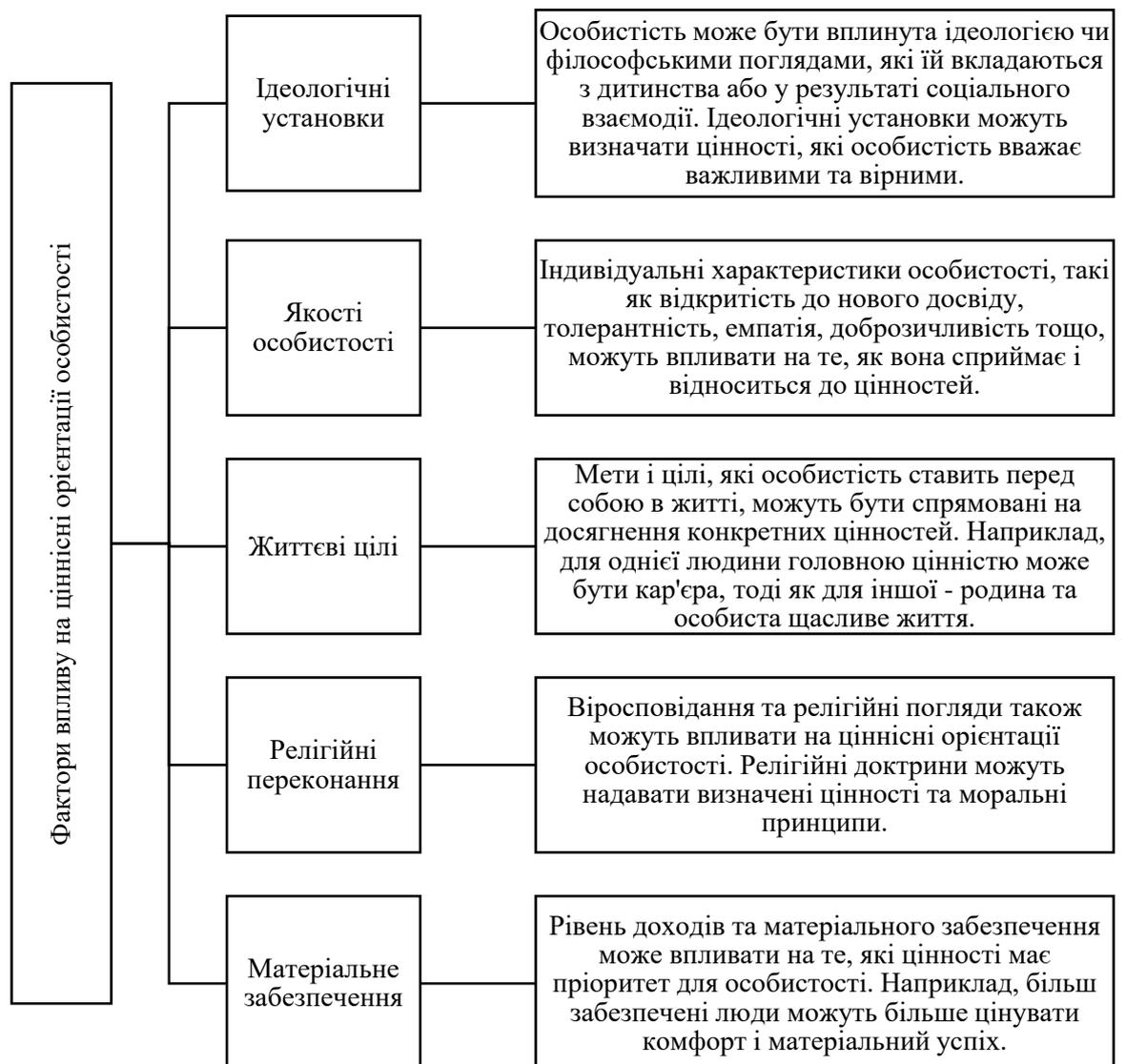

Рис.1.3. Фактори впливу на ціннісні орієнтації особистості [16, с.47]

Наведені на рис.1.3 фактори спільно впливають на те, як особистість розуміє і оцінює світ навколо себе, а також на її цінності і переконання. Залежно від співвідношення цих факторів, формуються індивідуальні ціннісні орієнтації особистості, які визначають її відношення до різних аспектів життя і суспільства.

З ранніх років особистість вступає в контакт з різними цінностями, розуміє їх сутність та значення для себе. Проходячи через навчання, розвиток і накопичуючи життєвий досвід, людина набуває навички самостійного вибору основних цінностей, які в даний момент вважаються найважливішими і встановлюють ієрархію цінностей. Ці особистісні цінності відображаються у формі соціальних та ціннісних орієнтацій, які відображають «свідомість особистості» і визначають її стійкість. Ціннісні орієнтації є «основними елементами внутрішньої структури особистості, сформованими за допомогою особистого досвіду, і вони роблять те, що важливе для цієї людини, відокремлено від незначущого і несуттєвого» [1].

Серед усієї ієрархії цінностей можна виділити ті, які є загальнолюдськими або глобальними, тобто притаманними максимальній кількості людей. Ці глобальні цінності включають в себе поняття, такі як воля, праця, творчість, гуманізм, солідарність, людяність, сім'я, нація, народ, діти і багато інших. Ці цінності формуються у процесі засвоєння людиною соціального досвіду і виявляються у її цілях, переконаннях, інтересах, проявляючи себе під час соціалізації [20].

Система ціннісного світогляду особистості формується під впливом глобальних змін у ієрархії загальнолюдських ціннісних орієнтацій. Важливо відзначити, що трансформація суспільного життя призвела до підняття на передні ряди цінностей, які стосуються особистого рівня і забезпечують власні потреби та комфортне самопочуття.

Таким чином, ціннісні орієнтації представляють собою ключові цінності та переконання, які визначають спрямованість і життєву орієнтацію особистості. Вони формуються під впливом соціального досвіду та

внутрішніх переживань і відображають, що є значущим для конкретної людини. Ціннісні орієнтації можуть бути загальнолюдськими та особистими, а також включати когнітивний та емоційний компоненти. Вони грають важливу роль у соціалізації, формуванні ієрархії цінностей і сприяють гармонії внутрішнього світу особистості. Трансформація суспільного життя може впливати на зміну ціннісних орієнтацій, піднімаючи на передні плани цінності, пов'язані з особистим комфортом і задоволенням потреб.

1.2. Фактори, що впливають на психологічну готовність військовослужбовців

Ефективність будь-якої діяльності визначається передусім готовністю людини на психологічному та функціональному рівнях. У сучасних умовах війни перемагає та стійко витримує випробування та стреси та сторона, яка готує не лише фізично, а й психологічно свій особовий склад для операцій в бойових умовах.

Н. М. Мась та О.Д. Сафін провели дослідження, спрямоване на пошук шляхів оптимізації та підвищення успішності професійної діяльності. Одним з ключових аспектів їхнього дослідження була «психологічна готовність особи до професійної діяльності» [39, с.51]. Ця концепція стала центральною у їхніх наукових дослідженнях.

І.І. Приходько, спираючись на результати досліджень Н. М. Мась та О.Д. Сафін, показав, що існує тісна залежність між результативністю діяльності і психологічною готовністю до неї. Він дійшов висновку, що «психологічна готовність не тільки впливає на високі результати діяльності, але також формується в процесі самої діяльності» [46, с.96].

Отже, дослідження Н. М. Мась та О.Д. Сафін підкреслюють важливість психологічної готовності в професійній діяльності та показують, що ця готовність є ключовим фактором, який впливає на успішність виконання завдань та завдань у професійному середовищі. Більше того, вони

підкреслюють, що психологічна готовність може змінюватися і розвиватися в процесі роботи, що відкриває можливості для її підвищення та оптимізації [].

У своєму дослідженні А.М. Романишин та А.Б. Неурова розширили підхід до вивчення функціональних станів, звертаючи увагу на стани психічних функцій, які є ключовими для досягнення високого рівня успішності в професійній діяльності, рис.1.4.

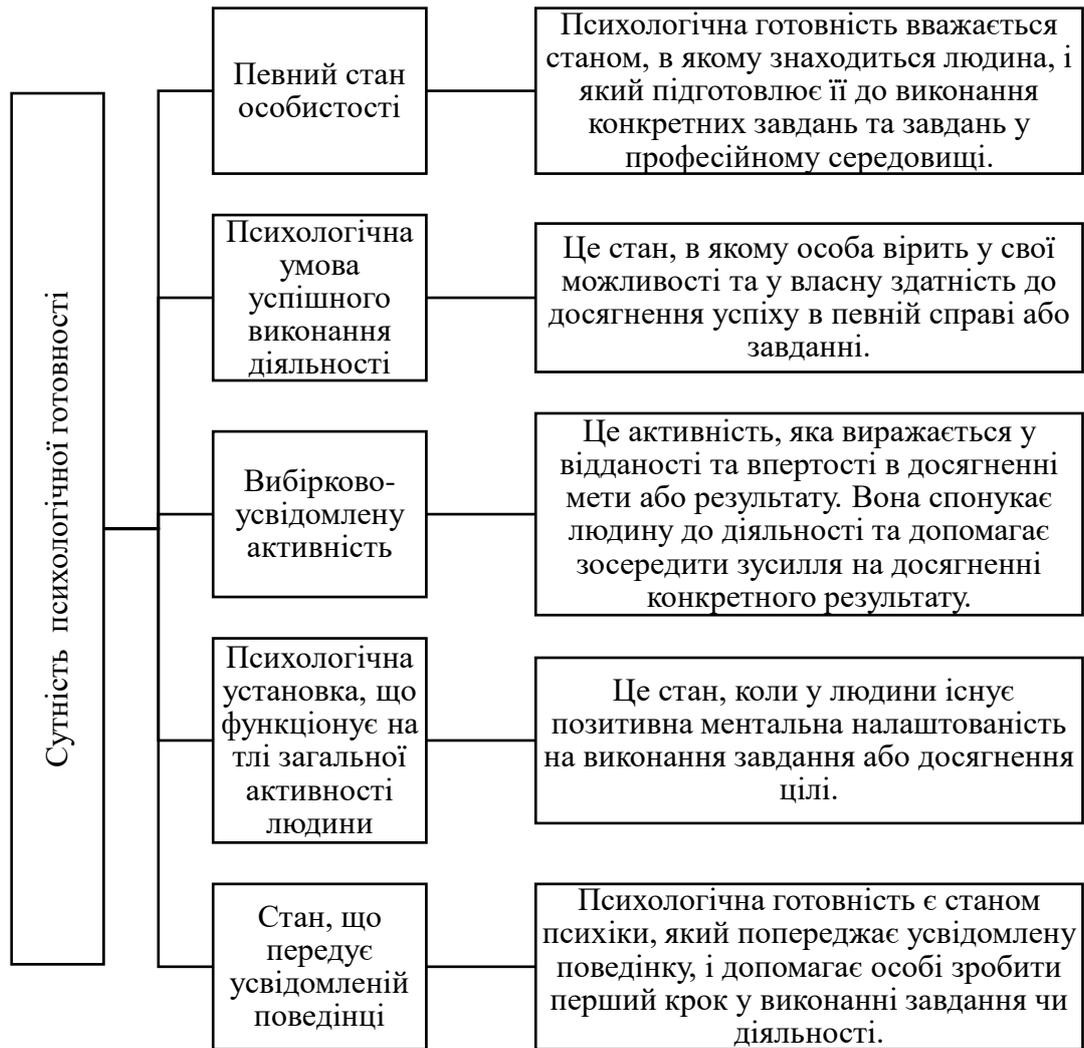

Рис.1.4. Психологічна готовність з позиції А.М. Романишин та А.Б. Неурова [49, с.130]

Наведені на рис.1.4 розширені концепції психологічної готовності підкреслюють, що це не просто абстрактний стан, а складний психічний процес, що включає в себе віру у власні здібності, позитивну установку і

активну готовність до дії. Вони вказують на важливість цих аспектів для досягнення успіху в професійній діяльності.

О. С. Колесніченко та А. А. Лиман в своїх дослідженнях спрямовували зусилля на удосконалення методичного підходу до діагностування психологічної готовності військовослужбовців до миротворчої діяльності, а також на розробку заходів і методів для формування цієї готовності, рис.1.5.

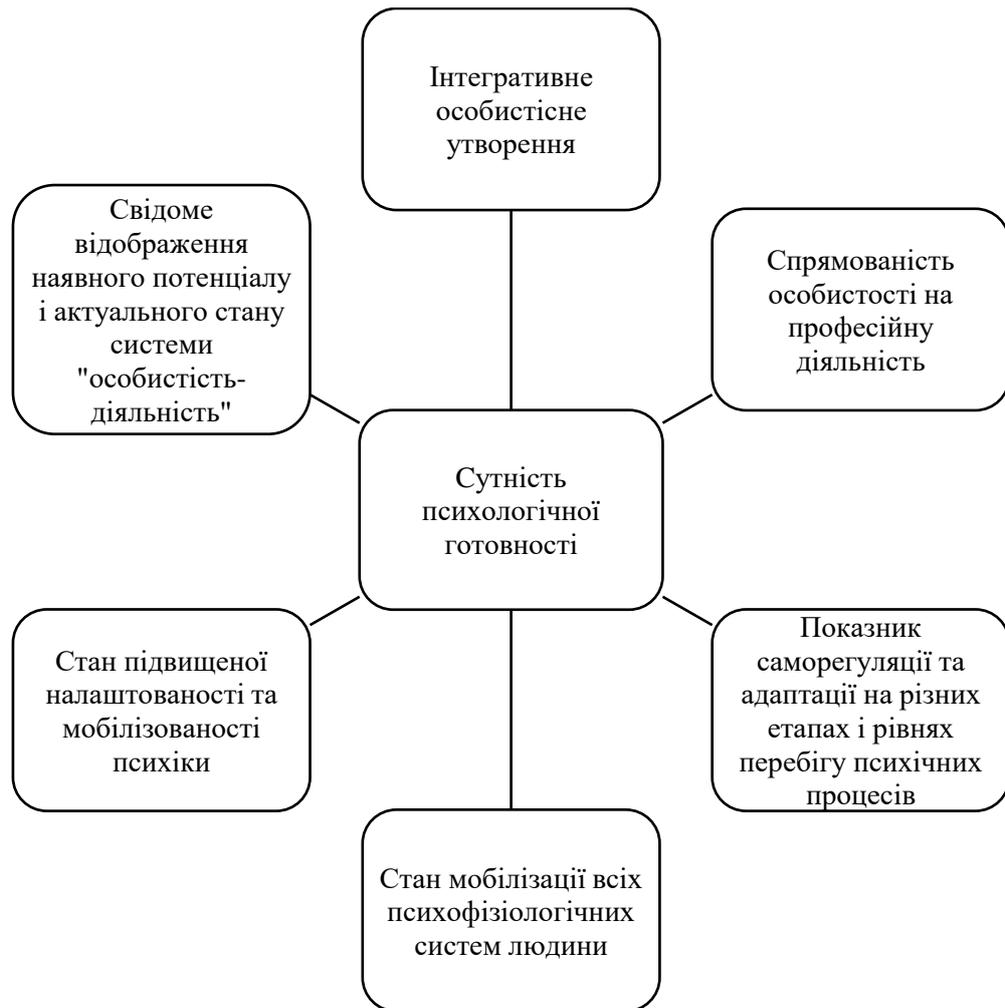

Рис.1.5. Підходи до сутності психологічної готовності з позиції О.С. Колесніченко та А. А. Лиман [35, с.154]

Розглянемо наведені підходи більш детально.

Інтегративне особистісне утворення розглядає психологічну готовність як інтегральне утворення особистості, яке складається з тривалої та короткочасної готовності і забезпечує психологічну придатність особи до

миротворчої діяльності. Основна увага при цьому приділяється готовності як показнику, що об'єднує різні аспекти психологічної підготовки.

Спрямованість особистості на професійну діяльність розглядає психологічну готовність як спрямованість особистості на виконання професійних завдань і завдань у конкретній діяльності. Це означає, що особа має відповідну налаштованість і готовність до своєї професійної ролі.

Показник саморегуляції та адаптації на різних етапах і рівнях перебігу психічних процесів розглядає психологічну готовність як показник саморегуляції та адаптації, який визначає, наскільки ефективно особа може керувати своїми психічними процесами під час виконання конкретної діяльності. Важливим є акцент на емоційно-когнітивній і вольовій мобілізації суб'єкта під час включення його в певну діяльність.

Стан мобілізації всіх психофізіологічних систем людини, який забезпечує ефективне виконання певної діяльності, може бути визначений поєднанням різних факторів на різних рівнях готовності. Ці фактори включають фізичну підготовленість, особливості нервової системи, що регулює дії, і психологічні умови готовності. Залежно від умов діяльності, один із цих аспектів може бути домінуючим [38, с.45].

Стан підвищеної налаштованості та мобілізованості психіки, спрямований на результативну реалізацію набутих знань, навичок і умінь, а також на подолання труднощів службової діяльності, дозволяє оперативно орієнтуватися в ризикових ситуаціях і надзвичайних обставинах.

Свідоме відображення наявного потенціалу і актуального стану системи «особистість-діяльність» визначає формування особистісного змісту участі військовослужбовця у службово-бойовій діяльності, забезпечує своєчасність і доцільність оперативних службово-бойових дій, їх адекватність правовим нормам та умовам службово-бойових ситуацій, стійкість і контрольованість дій при підвищенні напруженості та відновлення вихідних характеристик психологічної структури діяльності після виконання службово-бойових завдань.

Порівняльний аналіз наведених визначень свідчить про те, що феномен психологічної готовності, в залежності від мети дослідження та прийнятих психологічних підходів, розглядається як мінімум у трьох аспектах, рис.1.6.

Рис.1.6. Узагальнене визначення сутності психологічної готовності [57, с.154]

Всі ці підходи підкреслюють важливість психологічної готовності як ключового показника, що впливає на успішність виконання професійних завдань і забезпечує адекватну реакцію особи на виклики конкретної діяльності. Вони показують, що психологічна готовність охоплює різні аспекти і вимагає комплексного підходу до її вивчення і формування.

Розглядання психологічної готовності як функціонального стану дозволить краще розуміти, як окремі елементи цієї готовності взаємодіють між собою і як їх можна вдосконалити або підвищити. Цей підхід сприятиме більш ефективній розробці та застосуванню методів та стратегій формування психологічної готовності в різних сферах діяльності і допоможе покращити результативність цих заходів.

У Інструкції з організації психологічної підготовки Збройних Сил України зазначено, що «військовослужбовці - це особи, які перебувають на військовій службі в збройних силах своєї країни. Вони можуть бути частиною армії, повітряних сил, флоту, спеціальних військових підрозділів, танкових частин і так далі, залежно від військової галузі та спеціалізації» [].

Військовослужбовці мають на меті виконувати обов'язки, пов'язані із забезпеченням національної оборони, безпеки і виконання військових завдань. Особливості військовослужбовця, у порівнянні з іншими, полягають у тому, що військовослужбовці служать в армії або інших військових підрозділах і мають військовий статус. Вони носять військовий одяг і здійснюють військовий нагляд та проходять спеціальну військову підготовку, включаючи навчання військовим навичкам, тактиці, стрільбі, фізичній підготовці та іншим військовим дисциплінам. Військовослужбовці підкоряються військовій ієрархії та дисципліні. Вони повинні виконувати накази і інструкції військових начальників, а також мають обов'язок виконувати військові завдання, захищати свою країну та дотримуватися військового законодавства [60, с.71]. Водночас, військовослужбовці мають певні права і пільги, пов'язані зі своєю службою, такі як військова пенсія, медична допомога, житло тощо.

Створення психологічної готовності є головною метою психологічної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України, і ця підготовка проводиться відповідно до встановлених наказів [20], методичних рекомендацій та стандартів [41], які розроблені Головним управлінням Морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України і схвалені відповідними посадовими особами. Основна мета цієї психологічної підготовки полягає в наступному:

формуванні психічної стійкості та психологічної готовності майбутніх військовослужбовців до професійної діяльності;

психологічна підготовка військовослужбовців спрямована на:

підвищення їхньої психічної стійкості та психологічної готовності;

перетворення факторів бойових дій у відомі, звичні та очікувані (процес адаптації);

оволодіння військовослужбовцями необхідними знаннями та досвідом у подоланні психологічних навантажень;

розвиток у військовослужбовців здатності швидко адаптуватися до зміни обставин [41].

Психологічна підготовка спрямована на забезпечення готовності військовослужбовців до різних аспектів їхньої професійної діяльності та допомагає їм ефективно впоратися з викликами, які можуть виникнути під час службово-бойових ситуацій.

Під терміном «готовність» розуміється стан, який визначає здібність до успішного виконання певної діяльності і пов'язаний із свідомою спрямованістю на цю діяльність. Так, тлумачний словник української мови визначає це поняття як «стан готовності для виконання певної дії або необхідність чи бажання щось зробити» [59]. Тоді як у словнику психологічних понять, який представлений у підручнику В.Ф. Шинкарчука «Загальна психологія», готовність розглядається як «стан мобілізації психофізіологічних систем перед майбутньою діяльністю» [56].

А від так, психологічна готовність до виконання бойових завдань представляє собою сукупність різних психологічних властивостей і станів особистості, яка складається з особистісної та функціональної готовності зі складною динамічною структурою, рис.1.7.

Наведена на рис.1.7. структура психологічної готовності свідчить про специфічний аспект психічного стану, що має складну динамічну структуру. У її складі входять різні компоненти, такі як когнітивний, мотиваційний, емоційно-вольовий, функціональний та індивідуально-психологічні якості. Взаємозв'язок між цими компонентами та типологічними рисами особистості грає важливу роль у формуванні психологічної готовності.

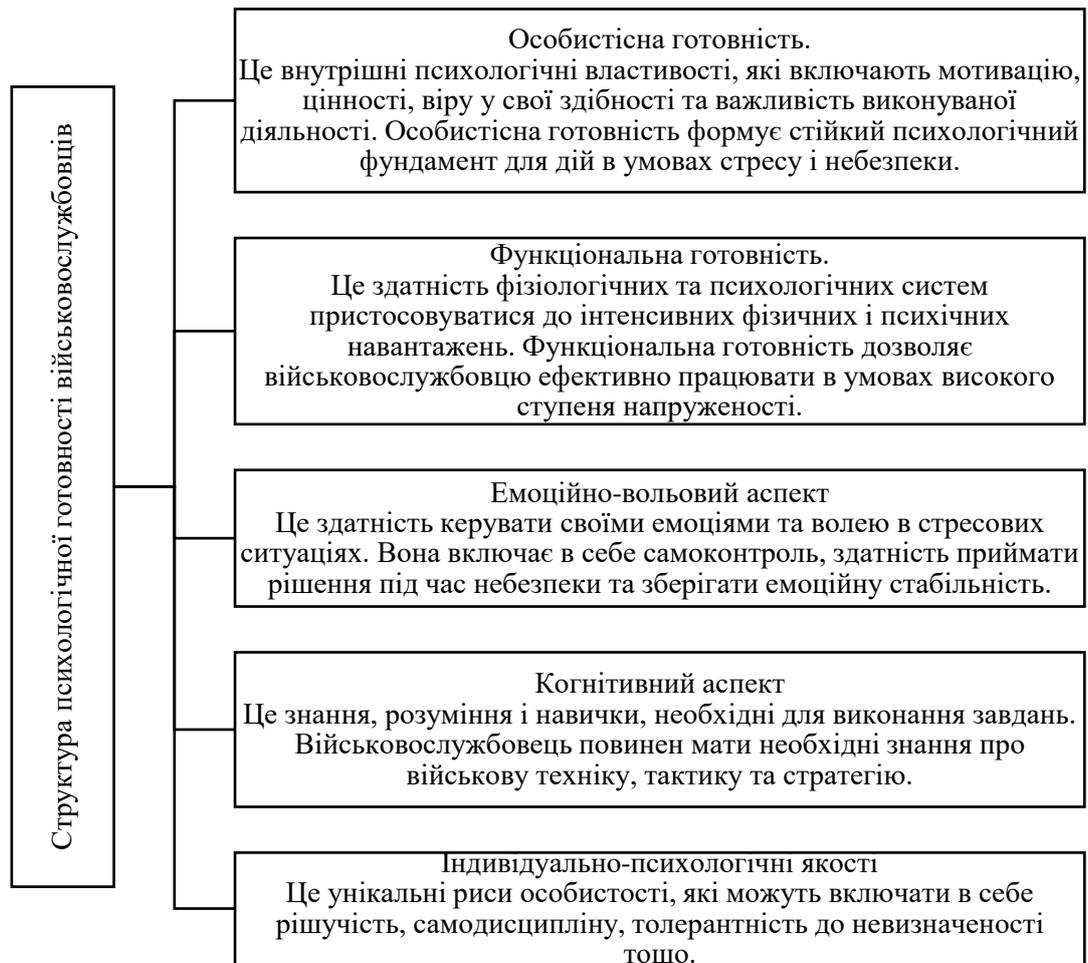

Рис.1.7. Структура психологічної готовності військовослужбовців [55]

Ці компоненти також взаємодіють з зовнішніми умовами та майбутніми завданнями, що додає складності цьому психічному стану.

Психологічна готовність до виконання бойових завдань є ключовим фактором у успішному виконанні військових обов'язків. Вона включає в себе різні аспекти. Збалансована і відповідно розвинута психологічна готовність допомагає військовослужбовцям ефективно виконувати свої обов'язки навіть в умовах надзвичайної складності та стресу, що є важливим фактором для забезпечення національної безпеки і оборони. А тому, дослідники Н.Агаєв, С. Васильєв та Є. Левіщенко вважають, що основні фактори, які впливають на психологічну готовність військовослужбовців, можна розділити на дві групи [5, с.7].

Група I – Індивідуально-психологічні фактори: особистісні якості, такі як воля, самостійність, стресостійкість, стійкість до страху, здатність до прийняття рішень у складних ситуаціях. Індивідуально-психологічні фактори є основою психологічної готовності військовослужбовців. Вони формуються в процесі розвитку особистості і можуть бути підвищені за допомогою спеціальної підготовки та навчання [5, с.10].

Група II – Здоров'я, фізична та психічна: досвід і підготовка; соціально-психологічні фактори (морально-психологічний стан підрозділу; взаємини в колективі; підтримка з боку сім'ї та близьких). Соціально-психологічні фактори також відіграють важливу роль у формуванні психологічної готовності. Вони створюють сприятливий психологічний клімат у підрозділі, який сприяє успішному виконанню завдань [5, с.11].

На нашу думку, наведений вище підхід до визначення психологічної готовності військовослужбовців є цілком обґрунтованим і відповідає сучасним вимогам, про те оскільки він є узагальненим, його доповнено у праці В. І. Алещенко та О. І. Юркова, рис.1.8.

Рис.1.8. Фактори впливу на психологічну готовність військовослужбовців [8, с.7]

Розглянемо детальніше наведені фактори впливу.

Одним з ключових факторів, що впливають на психологічну готовність, є наявність соціальної підтримки від сім'ї, друзів і колег. Військовослужбовці, які мають підтримку важливих для них осіб, зазвичай краще справляються зі стресами служби.

Чим краща фізична і психологічна підготовка військовослужбовця, тим вища його психологічна готовність. Свідомість про те, що вони готові фізично та ментально впоратися з будь-якими викликами, надає їм впевненості в своїх силах.

Військовослужбовці, які мають більше досвіду та тривалості служби, часто краще розуміють та контролюють свої емоції. Досвід допомагає їм адаптуватися до різних ситуацій та приймати рішення на основі попереднього досвіду.

Важливою складовою психологічної готовності є психологічна підготовка, яка включає в себе навчання стратегіям копінгу (способам управління стресом) та роботу з психологами чи консультантами для підтримки психічного здоров'я [10, с.70].

Військовослужбовці, які мають сильну мотивацію і відданість своїй службі та країні, зазвичай виявляють більшу готовність працювати під час стресових ситуацій.

Фізичне здоров'я і загальний фізичний стан також впливають на психологічну готовність. Військовослужбовці, які дотримуються здорового способу життя, зазвичай мають кращий психологічний стан.

Робочі умови, рівень комфорту та безпеки на робочому місці також мають велике значення для психологічної готовності. Посилена безпека і комфорт можуть допомогти знизити рівень стресу.

Важливо розуміти, що психологічна готовність військовослужбовців є складним та багатоаспектним поняттям, і вона може змінюватися від особи до особи. Однак, розглядаючи ці фактори та надаючи відповідну підтримку, військові організації можуть сприяти покращенню психологічної готовності

своїх військовослужбовців, забезпечуючи їм здатність ефективно функціонувати в умовах військової служби та впоратися з різними викликами і стресами. Вплив наведених факторів може бути як позитивним, так і негативним, табл.1.2.

Таблиця 1.2

Фактори позитивного та негативного впливу на психологічну готовність військовослужбовців [15, с.268]

Фактори позитивного впливу	Фактори негативного впливу
1. Якісна підготовка. Висока якість військової та фахової підготовки сприяє збільшенню впевненості та готовності до дій.	1. Стресові ситуації. Бойові дії та стресові обставини можуть призвести до психологічного навантаження та порушень.
2. Підтримка товаришів. Солідарність та підтримка товаришів сприяють підвищенню морального духу та відчуття безпеки.	2. Розлука з родиною. Відокремлення від близьких може викликати емоційний стрес та почуття відокремленості.
3. Відповідність обладнання. Доступ до сучасного та надійного обладнання сприяє впевненості в виконанні завдань.	3. Фізичні навантаження. Надмірні фізичні навантаження можуть виснажити військовослужбовців та призвести до стресу.
4. Психологічна підтримка. Наявність психологічних служб і спеціалістів з допомоги в умовах стресу сприяє подоланню труднощів.	4. Перевантаження інформацією. Інформаційний наплив та інформаційний стрес можуть впливати на психологічну готовність.
5. Регулярний відпочинок. Наявність регулярних перерв і відпочинку сприяє збереженню психічного здоров'я.	5. Травми і втрати. Пошкодження, травми та втрати товаришів можуть викликати емоційний стрес та погіршення готовності.
6. Задоволеність умовами. Зручні умови проживання та служби сприяють психологічній стійкості.	6. Неадекватні умови. Незадовільні умови проживання та невідповідність стандартам можуть впливати на психологічний стан.

Згідно табл.1.2, з одного боку, фактори можуть підвищувати психологічну готовність військовослужбовців, стимулюючи їх до боротьби та перемоги. З іншого боку, вони можуть призвести до розвитку стресових реакцій, таких як тривога, страх, депресія, тощо. Ці фактори можуть впливати на психологічну готовність військовослужбовців і визначати їхню ефективність виконання завдань та збереження психічного здоров'я в умовах військової служби. Розуміння цих факторів допомагає вдосконалювати психологічну підготовку та підтримку військовослужбовців.

Враховуючи досвід відбиття широкомасштабної агресії РФ проти України, можна виокремити ряд стрес-факторів, які також впливають на психологічну готовність військовослужбовців і роблять цю готовність особливо важливою – це сприятливі умови для психологічної готовності важливі, коли військовослужбовці постійно знаходяться в ситуаціях, де існує загроза їхньому життю і здоров'ю. Тоді як несприятлива фізична обстановка та надзвичайні фізичні навантаження можуть спричинити серйозний стрес для військовослужбовців. Погодні умови, які відрізняються від звичайних, можуть ускладнити службу і сприяти психологічному дискомфорту. Військовослужбовці часто опиняються в ситуаціях, де невизначеність та невпевненість є стандартом, що може впливати на їхню психологічну стійкість [22, с.30]. Військові операції можуть швидко змінюватися, і ця непередбачуваність може бути важливим стрес-фактором. Відсутність змоги бути близькою з родинами та впливати на події в родині може викликати емоційний стрес та негативно позначитися на психологічному стані військовослужбовців.

Ці стрес-фактори підкреслюють важливість психологічної готовності військовослужбовців в умовах сучасних конфліктів і наголошують на необхідності налагодження психологічної підтримки для них у військових організаціях.

Таким чином, фактори впливу на психологічну готовність військовослужбовців є різноманітними та можуть бути як позитивними, так і негативними. Позитивний вплив включає якісну підготовку, підтримку товаришів, відповідність обладнання, психологічну підтримку та регулярний відпочинок. Негативний вплив може бути пов'язаний зі стресовими ситуаціями, розлукою з родиною, фізичними навантаженнями, перевантаженням інформацією, травмами та неадекватними умовами. Розуміння цих факторів допомагає у вдосконаленні психологічної підготовки та підтримки військовослужбовців для підвищення їхньої психологічної готовності в умовах служби.

1.3. Зв'язок між ціннісними орієнтаціями та чинниками психологічної готовності до професійної діяльності військовослужбовців

Військова служба є важливим складовим життя багатьох осіб у різних країнах світу. Вона вимагає від військовослужбовців великої відданості, дисципліни, мужності та готовності реагувати на небезпеку в будь-який момент. Однак, щоб стати успішним військовим, необхідно мати не тільки фізичну готовність, але і психологічну.

Психологічна готовність до професійної діяльності військовослужбовців є важливою складовою їхньої професійної компетентності. Вона включає в себе комплекс особистісних і професійних якостей, які забезпечують успішне виконання військовослужбовцем своїх обов'язків.

Важливою частиною психологічної готовності є ціннісні орієнтації, які можуть суттєво впливати на сприйняття та виконання військових обов'язків, на психологічну готовність до професійної діяльності. Вони визначають мотивацію, спрямованість і поведінку людини.

У військовій сфері ціннісні орієнтації військовослужбовців відображають їхнє ставлення до військової служби, до своєї країни, до інших людей. Вони впливають на їхню готовність до виконання військових обов'язків, до ризику і самопожертви.

Як зазначено у праці В. І. Алещенко: «ціннісні орієнтації військовослужбовців представляють собою систему переконань і цінностей, які визначають, що важливо і значуще для конкретної людини. У контексті військової служби, ці ціннісні орієнтації можуть включати патріотизм, відданість своїй країні, обов'язок перед спільністю, а також особисту чесність і мораль» [9, с.10]. Дослідження психологічної готовності військовослужбовців свідчать про те, що ціннісні орієнтації можуть впливати на кілька важливих аспектів готовності.

Перш за все, ціннісні орієнтації визначають мотивацію військовослужбовця. Той, хто вірить у важливість своєї служби для країни та готовий жертвувати своїм комфортом на користь загального блага, має сильну мотивацію і готовність до виконання обов'язків навіть у найважчих умовах.

Друге, ціннісні орієнтації впливають на моральну сферу військовослужбовця. Вони визначають ступінь готовності дотримуватися етичних норм і правил у військовому середовищі. Військовослужбовці з вираженими ціннісними орієнтаціями, пов'язаними із загальними цілями і обов'язками служби, зазвичай мають вищий рівень моральної стійкості.

Третє, ціннісні орієнтації можуть впливати на відносини військовослужбовця з колегами. Якщо у всіх членів команди є подібні ціннісні орієнтації, це може сприяти єднанню команди та підвищити її ефективність [13, с.113].

Проте важливо відзначити, що ціннісні орієнтації можуть бути різними у кожного військовослужбовця і не завжди вони відповідають загальним стандартам. Це може створювати конфлікти та негативно впливати на співпрацю в команді.

Ціннісні орієнтації військовослужбовців можуть впливати на всі ці чинники. Наприклад, якщо військовослужбовець цінує службу Батьківщині, то він буде більш мотивований до виконання своїх обов'язків, матиме більш високий рівень психологічної стійкості, командного духу та військової дисципліни.

На думку А. Кириченко: «військова служба вимагає від людини не лише фізичної підготовки та технічних навичок, але і глибоких цінностей, які визначають мотивацію та психологічну готовність до виконання службових обов'язків» [28, с.51]. Тобто, ціннісні орієнтації військовослужбовців є важливим аспектом їхньої професійної діяльності та можуть бути суттєвим фактором в успіху служби.

Відобразимо в табл.1.3 цінності притаманні військовослужбовцям і як вони впливають на їхню роль у військовому середовищі.

Таблиця 1.3

Вплив ціннісних орієнтирів на військовослужбовців [11, с.19]

Ціннісний орієнтир	Характеристика
Патріотизм та обов'язок перед країною	Однією з найважливіших цінностей для військовослужбовців є патріотизм і відчуття обов'язку перед своєю країною. Вони віддають перевагу службі на користь загального блага, демонструючи відданість та готовність вступити в боротьбу за свободу і безпеку своєї країни.
Дисципліна і порядок	Військовослужбовці розвивають сильну дисципліну і вміння працювати в умовах строгого порядку. Вони розуміють важливість виконання ієрархічних структур і дотримання внутрішніх правил та норм.
Відданість команді	В армії команда є основним елементом успішної служби. Військовослужбовці вчаться довіряти своїм товаришам і діяти як єдиний організм. Це сприяє формуванню відданості та взаємодопомоги в складних ситуаціях.
Моральні цінності	Військовослужбовці зазвичай дотримуються високих моральних стандартів, таких як чесність, інтегритет і справедливість. Вони розуміють важливість етичних норм у військовому середовищі та дотримуються їх навіть у найскладніших ситуаціях.
Стресостійкість та рішучість	Військовослужбовці вчаться контролювати свої емоції та діяти ефективно під час стресових ситуацій. Рішучість і здатність приймати важливі рішення на льоту є ключовими елементами їхньої психологічної готовності.
Здатність до самоспостереження і самокритики	Військовослужбовці розвивають навички самоаналізу та здатність критично оцінювати свої дії і приймати відповідальність за них.

Згідно табл.1.3, цінності, які притаманні військовослужбовцям, визначають їхню готовність до виконання службових обов'язків та впливають на їхню поведінку та рішення в умовах військового середовища. Ці цінності сприяють формуванню військової культури і забезпечують високий стандарт професійної поведінки. Однак важливо також пам'ятати, що цінності можуть варіювати від особистості до особистості і різні військовослужбовці можуть мати різні підходи до їхньої інтерпретації. Важливо зберігати баланс між індивідуальними цінностями та загальними стандартами професії, щоб забезпечити успішну службу та досягнення цілей військового угруповання.

Один з цікавих історичних прикладів з доби Козацтва, що ілюструє зв'язок особистих ціннісних орієнтацій військовослужбовця та його вчинків, - це історія Гетьмана Петра Сагайдачного, видатного військового лідера та дипломата епохи раннього розквіту Козацтва.

Петро Сагайдачний народився в середині XVI століття в родині селян. Він виріс на землях Поділля, які були відомі своєю бурхливою історією та бойовими традиціями. Сагайдачний змалечку був залучений до козацького життя і дуже швидко зробив кар'єру в армії Запорізької Січі.

Основною цінністю Петра Сагайдачного була вірність своїй країні та вірність православ'ю. Він вважав за свій обов'язок боронити права та віру свого народу. Його військова діяльність відзначалася рішучістю, мужністю та відданістю ідеалам [43].

У 1590-х роках Сагайдачний очолив козацьку дружину і взяв участь у численних битвах проти турецького вторгнення в Україну. Однак найбільший військовий вчинок, за який його запам'ятали в історії, - це відома битва під Керчем у 1616 році. Сагайдачний разом з іншими військовими лідерами взяв участь у цій епічній битві, де козаки зазнали великих втрат, але зуміли зупинити турецьку армію та зберегти володіння на Кримському півострові [43].

Особисті цінності Петра Сагайдачного вплинули на його вчинки у цій битві. Він був готовий жертвувати власним життям ради свободи та незалежності свого народу. Його мужність та відданість православ'ю сприяли об'єднанню козацьких сил та досягненню перемоги.

Сагайдачний також славився своєю дипломатичною вправністю та здатністю вести переговори з іншими країнами та народами. Його здатність знаходити спільну мову та домовлятися з різними сторонами допомогла зміцнити позиції України в складних міжнародних умовах того часу [43].

Петро Сагайдачний - це приклад військового лідера, який служив не лише ради власного успіху, але й для захисту своєї країни та її цінностей. Його вчинки відображали його особисті цінності - патріотизм, відданість

православ'ю, мужність та дипломатична майстерність. Ця історія служить важливим прикладом того, як особисті цінності можуть впливати на вчинки військовослужбовців і справжніх героїв.

Свідомість сучасних військовослужбовців і їхня психологічна готовність до служби формувалися в умовах складних та суперечливих процесів в суспільстві. Армія, як інститут, завжди була відображенням соціальних, економічних та політичних трансформацій, які відбуваються в країні, а саме:

1) знецінення ідеалів і цінностей в суспільстві. Сучасне суспільство стикається з викликами, пов'язаними зі знеціненням ідеалів і цінностей. Модернізація, розповсюдження інформаційних технологій та глобалізація можуть призвести до розриву традиційних цінностей і створення нових етичних норм;

2) військовослужбовці як «стражі» цінностей. У таких умовах військовослужбовці мають важливу роль у збереженні і захисті ключових цінностей суспільства, таких як свобода, демократія, безпека. Вони виступають як «стражі» цих цінностей і зобов'язані дотримуватися високих стандартів моралі та етики;

3) соціальна напруга і дезорганізація. Соціальна напруга, корупція, нерівність та інші проблеми суспільства можуть впливати на психологічний стан військовослужбовців. Вони можуть відчувати тиск і відповідальність за збереження стабільності та безпеки країни [47, с.90];

4) підготовка до надзвичайних ситуацій. В умовах незвичайних подій або кризових ситуацій військовослужбовці мають бути готовими діяти швидко та ефективно. Це вимагає від них розвитку стресостійкості, рішучості та відданості місії;

5) роль армії в формуванні цінностей. Військова служба також може вплинути на формування цінностей самого військовослужбовця. Участь в армії може сприяти розвитку дисципліни, відповідальності, військової моралі та інших цінностей, які є важливими для служби та життя в цілому.

У підсумку, сучасні військовослужбовці відображають процеси, які відбуваються в суспільстві. Їхня психологічна готовність та цінності визначаються контекстом, у якому вони служать. Армія, як соціальний інститут, має важливу роль у вихованні і формуванні цінностей військовослужбовців та в захисті соціальних ідеалів та цінностей.

На думку Н.А. Агаєва, що «моральні цінності перестають відігравати регулятивну роль у трудових відносинах та стають менш важливими для об'єднання людей в професійному контексті, має вагому підсилювальну доказову базу в контексті розвитку армії та суспільства загалом» [6, с.34].

Зазначений протекціонізм та бюрократизм, які виникли ще в Радянській Армії і спадкувалися Збройними Силами України, могли призвести до знецінення таких важливих моральних цінностей, як чесність, совість, порядність. Ці цінності традиційно були важливими складовими професійної культури військовослужбовців. Однак, із часом, якщо система залишається нечіткою, недостатньо прозорою, і не накладає відповідальності за порушення моральних норм, це може призвести до їхнього розмивання та знецінення.

Ця ситуація є важливим викликом для Збройних Сил України, а також для суспільства в цілому. Важливо реформувати систему, визнати і відновити роль моральних цінностей в армійському середовищі. Це може бути зроблено шляхом впровадження етичних кодексів, навчання військовослужбовців професійному та моральному розвитку, підкреслення важливості дотримання моральних норм та відповідальності за їхнє порушення [11, с.20].

Проте, важливо також враховувати, що відновлення моральних цінностей в армії та суспільстві потребує комплексного підходу та підтримки не лише від влади, але й від громадськості. Тільки спільними зусиллями можна повернути моральні цінності до їхнього заслуженого місця в суспільстві та в армії, забезпечити їх регулювальну роль у трудових відносинах та зміцнити професійну культуру військовослужбовців.

Військова професія покладає на військовослужбовців особливі вимоги та випробування, які спрямовані на формування цінностей, важливих для бойової діяльності, таких як дисципліна, відданість команді, стресостійкість та рішучість. Проте, це не означає, що загальнолюдські цінності, такі як чесність, совість та порядність, повинні бути знецінені або відсторонені.

Зауваження про те, що понад 40% громадян України відмовляються служити в армії ні за яких обставин, свідчать про важливість роботи над військовим піаром та вихованням патріотизму в суспільстві. Проте ця статистика також може свідчити про відсутність розуміння та довіри до Збройних Сил України через проблеми, зазначені у внутрішніх рядках армії [21].

Розмиття громадянських цінностей і збільшення антигромадських проявів у військовому середовищі можуть бути результатом відчуття безпорадності та розчарування у внутрішніх аспектах армійського життя, а також через вплив суспільних та економічних проблем на життя військовослужбовців.

На нашу думку, важливо створити ефективну систему культурного, морального, психологічного та патріотичного виховання у Збройних Силах України, щоб зберегти і посилити загальнолюдські цінності в армії. Це може включати в себе проведення навчальних програм, тренінгів та курсів для військовослужбовців, спрямованих на формування та зміцнення моральних цінностей.

Дослідженнями встановлено, що існує позитивний зв'язок між ціннісними орієнтаціями військовослужбовців і їхньою психологічною готовністю до професійної діяльності. Військовослужбовці, які цінують службу Батьківщині, захист людей, справедливість, мають більш високий рівень психологічної готовності до професійної діяльності [21].

Для підвищення психологічної готовності до професійної діяльності військовослужбовців важливо формувати у них ціннісні орієнтації, які відповідають військовій службі. Це може бути досягнуто шляхом проведення

спеціальної виховної роботи, спрямованої на формування у військовослужбовців позитивного ставлення до військової служби, її цінностей і завдань.

Таким чином, ціннісні орієнтації є важливим чинником, який впливає на психологічну готовність до професійної діяльності військовослужбовців. Військовослужбовці, які цінують службу Батьківщині, захист людей, справедливість, мають більш високий рівень психологічної готовності до професійної діяльності. Зв'язок між ціннісними орієнтаціями і психологічною готовністю до професійної діяльності військовослужбовців є досить складним і багатограним. Ціннісні орієнтації можуть бути як позитивним, так і негативним фактором у формуванні психологічної готовності. Однак, важливо розуміти, що розвиток психологічної готовності до військової служби включає в себе не лише ціннісні аспекти, але і психологічну тренування, навички стресостійкості та багато інших чинників. Також, команда військовослужбовців повинна бути різноманітною, але одностайною у виконанні спільних завдань, щоб забезпечити ефективну службу та безпеку країни.

Висновки до першого розділу

Узагальнюючи теоретичні засади ціннісних орієнтацій як чинників психологічної готовності до професійної діяльності військовослужбовців, можна зробити наступні висновки:

1) ціннісні орієнтації представляють собою ключові цінності та переконання, які визначають спрямованість і життєву орієнтацію особистості. Вони формуються під впливом соціального досвіду та внутрішніх переживань і відображають, що є значущим для конкретної людини. Ціннісні орієнтації можуть бути загальнолюдськими та особистими, а також включати когнітивний та емоційний компоненти. Вони грають важливу роль у соціалізації, формуванні ієрархії цінностей і сприяють

гармонії внутрішнього світу особистості. Трансформація суспільного життя може впливати на зміну ціннісних орієнтацій, піднімаючи на передні плани цінності, пов'язані з особистим комфортом і задоволенням потреб;

2) фактори впливу на психологічну готовність військовослужбовців є різноманітними та можуть бути як позитивними, так і негативними. Позитивний вплив включає якісну підготовку, підтримку товаришів, відповідність обладнання, психологічну підтримку та регулярний відпочинок. Негативний вплив може бути пов'язаний зі стресовими ситуаціями, розлукою з родиною, фізичними навантаженнями, перевантаженням інформацією, травмами та неадекватними умовами. Розуміння цих факторів допомагає у вдосконаленні психологічної підготовки та підтримки військовослужбовців для підвищення їхньої психологічної готовності в умовах служби.

3) ціннісні орієнтації є важливим чинником, який впливає на психологічну готовність до професійної діяльності військовослужбовців. Військовослужбовці, які цінують службу Батьківщині, захист людей, справедливість, мають більш високий рівень психологічної готовності до професійної діяльності. Зв'язок між ціннісними орієнтаціями і психологічною готовністю до професійної діяльності військовослужбовців є досить складним і багатогранним. Ціннісні орієнтації можуть бути як позитивним, так і негативним фактором у формуванні психологічної готовності. Однак, важливо розуміти, що розвиток психологічної готовності до військової служби включає в себе не лише ціннісні аспекти, але і психологічну тренування, навички стресоустойчивості та багато інших чинників. Також, команда військовослужбовців повинна бути різноманітною, але однотайною у виконанні спільних завдань, щоб забезпечити ефективну службу та безпеку країни.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЯК ЧИННИКІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

2.1. Методи та методологія дослідження ціннісних орієнтацій військовослужбовців

Ціннісні орієнтації військовослужбовців є важливим аспектом військової служби, оскільки вони впливають на прийняття рішень, моральність та професійну поведінку військових. Розуміння цих ціннісних орієнтацій важливо для керівників, психологів та дослідників, які працюють у військовому середовищі.

При аналізі теоретичних аспектів ціннісних орієнтацій як чинників психологічної готовності до професійної діяльності військовослужбовців розглядалися такі поняття як «ціннісні орієнтації», «психологічна готовність», «адаптація», «особистість» та «військовослужбовець». Відповідно до заданих ключових слів, виберемо методики подальшого практичного дослідження в даній роботі та для початку обґрунтуємо їхній вибір далі.

Методи психологічного дослідження орієнтовані на впізнавання загальних законів у психологічній реальності, які застосовуються до всіх людей, і виявляються у взаємодії історичних умов життя. В сучасній психологічній науці використання різних методів походить від наукового підходу до вивчення психологічних явищ, що визначає певний психологічний напрямок. У психології існує багато методів дослідження, які можна класифікувати, і кожен з загальних методів має свої варіації, які розширюють розуміння, але не змінюють його суті. Вибір конкретного методу або їх поєднання зазвичай залежить від конкретних завдань дослідження.

Методи дослідження, що використовуються в науці, не можуть бути вибрані довільно, без належних обґрунтувань, лише відповідно до бажань дослідника. Справжнє набуття знань можливе лише тоді, коли методи науки будуються відповідно до об'єктивно існуючих законів природи та суспільного життя.

При розробці методів наукових досліджень перш за все необхідно ґрунтуватися на таких законах:

1) закон системності. Методи дослідження повинні бути логічно структуровані та послідовні, щоб забезпечити об'єктивність та зрозумілість процесу дослідження. Дослідження повинно бути системним і ретельно розробленим;

2) закон об'єктивності. Методи повинні бути об'єктивними, тобто вони повинні базуватися на фактах і даних, які можуть бути перевірені та відтворені незалежно від дослідника. Це важливо для того, щоб уникнути підкріплення власних упереджень та поглядів

3) закон наукової методології. Методи дослідження повинні відповідати загальним принципам наукової методології, таким як спостереження, гіпотези, експерименти, аналіз даних та перевірка результатів. Це гарантує наукову достовірність та об'єктивність дослідження;

4) закон спільної діяльності. Методи дослідження повинні бути придатними для взаємодії з іншими науковцями, щоб спільно вирішувати наукові завдання та розвивати знання. Це сприяє обміну ідеями та вдосконаленню методів;

5) закон об'єктності. Методи повинні бути спрямовані на вивчення об'єктивно існуючих явищ та процесів, а не впливати на них своїми діями. Дослідники повинні залишатися об'єктивними спостерігачами, не вносячи власних упереджень у досліджуваний матеріал.

Зважаючи на ці закони, науковці розробляють методи дослідження, які дозволяють досягти найкращих результатів у вивченні природних та

соціальних явищ. Вони гарантують об'єктивність, достовірність та науковий підхід у проведенні досліджень [12, с.27]:

Психологія, як і будь-яка наука, використовує різні специфічні методи та техніки дослідження. Методи психологічного дослідження представляють собою засоби і прийоми, які використовуються для отримання фактів і даних, що служать доказами для підтримки наукових стверджень. Ці методи допомагають науковцям збирати об'єктивну і перевірену інформацію, яка далі використовується для розробки теорій і концепцій у психології.

На відміну від стихійних форм пізнання навколишнього середовища, дослідження базується на нормі дії - науковому методі. Їх реалізація вимагає усвідомлення та фіксації мети дослідження, фондів дослідження, орієнтації дослідження на відтворюваність результату. Розрізняють емпіричні та теоретичні дослідження, хоча ця відмінність умовна. Охарактеризуємо ці форми дослідження.

Оглядове дослідження - це спроба вирішити проблему, яку ніхто не ставив або вирішував будь-яким таким методом, огляд наявного матеріалу з проблеми, щоб показати навантаження у цій місцевості [21, с.56].

Оглядово-критичні дослідження проводяться, щоб спростувати існуючу теорію, модель, гіпотезу, закон тощо або перевірити, яка з двох альтернативних гіпотез більш точно передбачає реальність. Критичні дослідження проводяться в областях, де накопичено багатий обсяг теоретичних та емпіричних знань [29, с.31].

Емпіричне описове дослідження описує лише сукупність результатів, досягнутих за відповідних умов. Метою емпіричного пояснювального дослідження є не тільки опис результатів, а й пояснення, чому вони абсолютно однакові, а не різні [35, с.76].

Методичні дослідження проводяться з метою розробки нового підходу, методології, технології тощо. Базові дослідження спрямовані на розуміння реальності без урахування практичного впливу застосування знань.

Прикладні дослідження проводяться з метою отримання знань, які можуть бути використані для вирішення конкретної практичної проблеми.

Монодисциплінарні дослідження проводяться як частина власної науки (тут психологія). Як і міждисциплінарні дослідження, монодисциплінарні дослідження також вимагають участі спеціалістів з різних дисциплін і проводяться на стику кількох наукових дисциплін.

Комплексні дослідження проводяться з використанням системи методів і прийомів, які вчені намагаються охопити найбільшу (або оптимальну) кількість значущих параметрів досліджуваної реальності.

Одномірне або аналітичне дослідження має на меті виявити, що, на думку дослідника, є найважливішим аспектом реальності. Психологічне дослідження не відрізняється за своїми основними ознаками від наукових досліджень і відповідає всім його основним ознакам. Однак і в цьому є своя специфіка [33, с.92].

Вцілому, основні завдання психології, як і завдання будь-якої науки, можна вирішити лише за допомогою використання надійних методів дослідження пізнання.

За допомогою певних прийомів, правил та норм створюється найефективніший спосіб розширення та практичного застосування психологічних знань. Крім того, набір цих прийомів не є випадковим, а диктується характером, характером досліджуваного об'єкта.

Вцілому, в психології використовується широкий спектр методів. Зазвичай використовується не один метод, а кілька методів, які доповнюють і контролюють один одного. Від так, враховуючи мету та завдання дослідження в даній роботі буде використано метод анкетного опитування. Вони обрані, тому, що відповідають вимогам до психодіагностичного інструментарію, а саме - є надійними, валідними, стандартизованими. Розглянемо обрані методи більш детально.

Метод опитування - може бути усним (обговорення, інтерв'ю) та письмовим (анкетування). Важливою передумовою використання даного

методу дослідження є дотримання етичних стандартів: конфіденційність середовища, збереження професійної таємниці, повага до співрозмовника.

У порівнянні з інтерв'ю, анкети - це найзручніший та найдешевший спосіб отримання інформації від численних груп людей.

Під час анкетного опитування, респондент залишається анонімним, щоб він чи вона відповідали на питання більш відкрито. Він також може більш ретельно подумати і сформулювати свої відповіді. Анкетування дозволяє отримувати дані за короткий час і від великої кількості людей з можливістю машинної обробки результатів.

З метою підвищення достовірності даних, опитувальнику має передувати організаційна підготовча робота: обговорення цілей та процедури анкетування; запитання в анкеті повинні бути чіткими та конкретними; анкета має бути чітко структурована та висвітлювати основні розділи.

Сьогодні в опитуванні можна використовувати такі сучасні технологічні методи, як надсилання запитань електронною поштою через Інтернет або інші мобільні додатки, які значно прискорюють збір та практичне використання необхідних даних.

Методологія дослідження ціннісних орієнтацій військовослужбовців базується на соціологічних, психологічних і педагогічних підходах. Емпіричне дослідження в науці є ключовим інструментом для збору та аналізу даних, що дозволяє науковцям перевіряти гіпотези, розвивати теорії та розширювати наше розуміння світу. Для досягнення цих цілей, науковці використовують різні методи проведення емпіричного дослідження, які можна класифікувати за різними критеріями.

Опитування є найпростішим і найпоширенішим методом дослідження ціннісних орієнтацій. Для цього використовуються спеціальні анкети або опитувальники, які містять питання про важливість для військовослужбовців тих чи інших цінностей. Цей метод дозволяє зібрати кількісні дані про ціннісні орієнтації військовослужбовців. Опитування може бути структурованим або напівструктурованим, залежно від потреб дослідження.

Спостереження – цей метод передбачає спостереження за військовослужбовцями під час їхньої повсякденної діяльності. Спостереження може відбуватися на полігоні, в казармі або під час навчальних вправ. Воно дозволяє дослідникам отримати інформацію про те, як ціннісні орієнтації впливають на рішення та дії військових [24, с.41].

Аналіз документів – дослідники можуть аналізувати різні документи, такі як військові регламенти, листи, накази та інші офіційні матеріали, щоб розуміти, які цінності та стандарти підтримуються у військовому середовищі. Цей метод може розкрити реальну практику та офіційну риторику [28, с.30].

Групові дискусії дозволяють отримати більш глибоке розуміння ціннісних орієнтацій військовослужбовців. У рамках дискусії учасники групи обговорюють важливі для них цінності, їхню роль у житті та вплив на поведінку.

Інтерв'ю дозволяють отримати більш детальну інформацію про ціннісні орієнтації військовослужбовців. Під час інтерв'ю дослідник задає учаснику питання про його цінності, мотиви, цілі та досвід. Інтерв'ю з військовослужбовцями є важливим джерелом квалітативної інформації про їхні цінності, переконання та досвід. Структуровані інтерв'ю дозволяють задавати конкретні запитання, тоді як напівструктуровані інтерв'ю можуть бути більш відкритими та дозволяти військовослужбовцям висловлювати свої думки та переконання [35, с.154].

Ціннісні орієнтації військовослужбовців є важливим фактором, який впливає на їхню поведінку, мотивацію та ефективність виконання службових обов'язків. Вивчення ціннісних орієнтацій військовослужбовців дозволяє краще зрозуміти їхні мотиви, потреби та цілі, а також розробити ефективні програми підготовки та управління персоналом.

Вибір методу дослідження ціннісних орієнтацій військовослужбовців залежить від мети дослідження. Якщо мета дослідження полягає в отриманні загальної інформації про ціннісні орієнтації військовослужбовців, то можна використовувати опитування або групові дискусії. Якщо ж мета дослідження

полягає в отриманні більш детальної інформації про ціннісні орієнтації окремих військовослужбовців, то можна використовувати інтерв'ю.

Дослідження ціннісних орієнтацій військовослужбовців має важливе значення для підвищення ефективності управління персоналом у Збройних Силах України. Результати цих досліджень можуть бути використані для розробки ефективних програм підготовки та управління персоналом, а також для створення більш сприятливого психологічного клімату в армії.

Дослідження ціннісних орієнтацій військовослужбовців має ряд особливостей, які необхідно враховувати при виборі методу дослідження та інтерпретації результатів [40, с.97].

По-перше, військовослужбовці є представниками специфічної соціальної групи, яка має свої власні цінності та норми поведінки. Тому при дослідженні ціннісних орієнтацій військовослужбовців необхідно використовувати методи, які враховують особливості цієї соціальної групи.

По-друге, військова служба є стресовим фактором, який може впливати на ціннісні орієнтації військовослужбовців. Тому при дослідженні ціннісних орієнтацій військовослужбовців необхідно використовувати методи, які дозволяють виявити зміни в ціннісних орієнтаціях, що відбулися під впливом військової служби.

По-третє, ціннісні орієнтації військовослужбовців можуть змінюватися з часом. Тому при дослідженні ціннісних орієнтацій військовослужбовців необхідно використовувати методи, які дозволяють виявити зміни в ціннісних орієнтаціях, що відбулися в певний період часу [40, с.98].

Таким чином, дослідження ціннісних орієнтацій військовослужбовців є важливим завданням для розуміння їхньої моральної, етичної та професійної спрямованості. Методи та методологія дослідження варіюються в залежності від конкретних цілей дослідження та доступних ресурсів. Результати таких досліджень можуть бути корисними для покращення навчальних програм, підвищення ефективності командного керівництва та підтримки психологічного стану військовослужбовців у військовому середовищі.

Отже, на основі розглянутих аспектів методології дослідження, у даній роботі представляють інтерес наступні методи: методика «Ціннісні орієнтації» М.Рокіча, Тест Люшера, Оцінка адаптаційних здібностей особистості (багаторівневий особовий опитувальник «Адаптивність -200»), а також Методика визначення психологічної готовності до ризику військовослужбовців (О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько, Н.В. Юр'єва). Розглянемо в наступному підрозділі роботи особливості застосування даних методик згідно поставленої мети дослідження.

2.2. Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча

Дослідження ціннісних орієнтацій є важливою галуззю психології, яка вивчає систему цінностей, переконань і вподобань людей. Одним із ключових внесків у цю галузь є методика дослідження «Ціннісні орієнтації» Мілтона Рокіча [66].

Дослідження ціннісних орієнтацій є важливою галуззю психології, яка вивчає систему цінностей, переконань і вподобань людей. Одним із ключових внесків у цю галузь є методика дослідження «Ціннісні орієнтації» Мілтона Рокіча, а також її історичний контекст та виникнення.

Мілтон Рокіч, американський психолог і філософ, розробив методику дослідження ціннісних орієнтацій в 1970-х роках. Ця методика була створена на основі теорії цінностей, запропонованої Рокічем та його співробітниками. Згідно з цією теорією, цінності представляють собою структуровану систему, яка впливає на наше сприйняття світу і визначає нашу поведінку. Цінності відображають те, що важливо для людини, і визначають її життєвий шлях та прийняття рішень.

Методика «Ціннісні орієнтації» Рокіча полягає в запитаннях, які спрямовані на визначення ієрархії цінностей у людини. Учасники заповнюють опитувальник, в якому вони визначають, що для них є важливим і найменш важливим у житті. Цей метод дозволяє психологам отримати

уявлення про ціннісну структуру особистості, її ціннісні пріоритети та оцінку різних цінностей.

Історичний аспект виникнення цієї методики пов'язаний з розвитком психології і соціології в середині 20 століття. У цей період психологи активно вивчали соціальні аспекти людської особистості, включаючи цінності. Теорія цінностей стала популярною в психології, і методика «Ціннісні орієнтації» Рокіча стала однією з перших спроб систематизувати і виміряти ці цінності [66].

Ця методика отримала широкий розповсюдження в психологічних та соціологічних дослідженнях і була використана в багатьох країнах для аналізу ціннісних орієнтацій різних соціальних та культурних груп. Вона надала можливість краще розуміти цінності, які керують людською поведінкою та взаємодією, і стала важливим інструментом для дослідження особистості та соціокультурних факторів.

Відобразимо в Додатку А1 тестовий матеріал за даною методикою.

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча включає в себе 18 запитань блоку А (термінальні цінності) та 18 запитань блоку Б (інструментальні цінності), які спрямовані на визначення ієрархії цінностей у людини.

В методиці «Ціннісні орієнтації» Мілтона Рокіча термінальні цінності та інструментальні цінності є ключовими поняттями і грають важливу роль у визначенні системи цінностей особистості. Ось їх визначення:

Термінальні цінності (іноді називають «кінцевими» цінностями) – це цінності, які визначають конкретні цілі та результати, які особистість прагне досягти у житті. Термінальні цінності виражають те, що людина вважає важливими у самому процесі життя. Наприклад, цінність «щаслива родина» може бути термінальною цінністю, оскільки вона визначає об'єкт, який особистість прагне досягти у своєму житті.

Інструментальні цінності (іноді називають «засобами» чи «засобовими» цінностями) – це цінності, які визначають засоби, методи або засоби, які особистість використовує для досягнення термінальних цілей. Іншими

словами, інструментальні цінності вказують на те, як людина прагне досягти своїх термінальних цілей. Наприклад, цінність «працьовитість» може бути інструментальною, оскільки вона визначає підхід, яким особистість планує досягати своєї термінальної цілі.

У контексті методики Рокіча учасникам подаються пари цінностей, і їм пропонується визначити, яка з цих цінностей для них є важливішою (термінальною) і яка є менш важливою (інструментальною). Ця процедура допомагає визначити ієрархію цінностей та зрозуміти, які цінності виступають у ролі кінцевих цілей, а які є засобами для досягнення цих цілей.

Описані інструкції щодо проведення обстеження надають корисні відомості про процедуру дослідження цінностей особистості. Ці кроки допомагають учасникам систематично визначити ієрархію своїх цінностей, які є важливими для їхнього життя.

Важливо підкреслити, що індивідуальне та групове тестування мають свої переваги та недоліки. Індивідуальне тестування може дати більш точні результати, оскільки дозволяє кожному учаснику докладно розглянути і визначити цінності згідно зі своїм власним переконанням. Групове тестування, з іншого боку, може бути більш ефективним в обстеженні великої кількості осіб, але результати можуть бути менш точними через можливу вплив групової динаміки.

У разі проведення дослідження з використанням цієї методики, важливо враховувати етичні аспекти та забезпечити конфіденційність відповідей учасників, оскільки цінності можуть бути особистими та чутливими для досліджуваних осіб.

Аналізуючи ієрархію цінностей, важливо розглядати їх групування на основі різних критеріїв. Наприклад, можна виділити такі категорії, як «конкретні» і «абстрактні» цінності, або розділити цінності на ті, що відносяться до професійної самореалізації та особистого життя. Інструментальні цінності також можуть бути класифіковані, наприклад, на етичні цінності, цінності, пов'язані зі спілкуванням, і цінності, що

стосуються справи. Також можна розглядати відмінності між індивідуалістичними та конформістськими цінностями, альтруїстичними цінностями, цінностями самоствердження та цінностями прийняття інших [24, с.41].

Це лише деякі можливі шляхи групування системи цінностей за різними категоріями. Важливо враховувати, що існують багато інших способів підходу до структурування ціннісних орієнтацій, і психолог повинен намагатися виявити унікальні закономірності для кожної індивідуальної особистості.

У деяких випадках нездатність виявити конкретні закономірності у відповідях респондента може вказувати на кілька можливих сценаріїв. Ось кілька можливих пояснень:

несформованість системи цінностей. Респондент може бути у ситуації, коли він або вона ще не має чіткої і сформованої системи цінностей або не має чіткої усвідомленої ієрархії цінностей. Це може бути специфічним для молодих осіб або тих, хто переживає період особистісного розвитку;

нещирість відповідей: У деяких випадках респонденти можуть надавати нещирі або соціально прийнятні відповіді, які не відображають їх справжніх цінностей або переконань. Це може бути пов'язано з бажанням подавати себе в кращому світлі або відповідати тим очікуванням, які вони вважають прийнятними;

методологічні аспекти. Іноді відсутність закономірностей може бути пов'язана з методологічними аспектами дослідження або зі специфічними аспектами методики, яку використовують. Наприклад, неправильне формулювання запитань або відсутність достатнього розуміння понять учасниками дослідження можуть впливати на результати [66].

У таких ситуаціях важливо вживати обережність та ретельно аналізувати результати. Іноді додаткові запитання або діалог з респондентом може допомогти краще розібратися у ситуації і зрозуміти фактори, що впливають на відповіді.

Методика відрізняється своєю універсальністю та простотою в проведенні та обробці результатів, а також має гнучкість, оскільки можна адаптувати стимульний матеріал (списки цінностей) і інструкції за потреби. Однак важливо враховувати, що методика піддається впливу соціальної бажаності і може призвести до нещирості відповідей. Тому успішність дослідження значною мірою залежить від мотивації учасника, добровільності проходження тесту та наявності відкритого спілкування між психологом і особою, яка проходить обстеження. Методику не рекомендується використовувати для відбору або експертизи.

Для вирішення перерахованих недоліків і для глибшого розуміння системи цінностей можливі зміни в інструкції, які можуть надати додаткову діагностичну інформацію та дозволити робити більш обґрунтовані висновки. Наприклад, після проведення основного тесту можна запропонувати учаснику розмістити картки в певному порядку, відповідаючи на наступні запитання:

«Яким чином та в якому відсотковому співвідношенні ці цінності втілюються в вашому житті?»

«Де б ви розмістили ці цінності, якщо стали такими, якими мріяли?»

«Як ви вважаєте, людина, ідеальна у всіх відносинах, досягла б цього?»

«Яким чином, на вашу думку, більшість людей це б реалізували?»

«Як б ви розмістили ці цінності власного життя 5 або 10 років тому?»

«Як ви гадаєте, як це стосується вас через 5 або 10 років?»

«Як близькі вам люди б ранжировали ці картки?» [23, с.112].

Ці зміни в інструкції можуть додатково допомогти учаснику визначити важливість та пріоритетність цінностей у їхньому житті і розширити розуміння їхньої системи ціннісних орієнтацій.

Таким чином, методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча є універсальним та зручним інструментом для аналізу системи цінностей особистості. Вона дозволяє визначити ієрархію термінальних та інструментальних цінностей, що є важливими для індивіда. Однак, варто

пам'ятати про можливий вплив соціальної бажаності та нещирості відповідей. Для отримання найкращих результатів, важливо мати відкрите спілкування з учасниками та розуміти їхні мотивації та життєві цілі.

2.3. Тест Люшера

Психологічний тест Люшера - це інструмент, розроблений доктором Максом Люшером, призначений для оцінки психофізіологічного стану особистості та її характеристик, таких як стресостійкість, активність і комунікативні здібності. Використання тесту Люшера дозволяє ідентифікувати фактори, що спричиняють психологічний стрес, який може мати фізіологічні прояви [53].

Макс Люшер виявив, що сприйняття кольору є об'єктивним і загальним для всіх, але індивідуальні вподобання у виборі кольорів є суб'єктивними. Ця особливість дає можливість виміряти суб'єктивні стани за допомогою спеціальних тестових квітів.

На основі результатів 36000 точних вимірювань було обрано 23 індивідуальних показники, які дозволяють оцінювати вибір випробуваними тестових квітів. Деякі з цих показників не залежать від свідомих процесів [53].

Використання колірної тесту Люшера в процесі відбору часто є бездоцільним. Це відбувається часто через те, що тест надає велику свободу для різноманітних інтерпретацій і спричинює багато роздумів. Більше того, таке застосування тесту не має обґрунтування, оскільки він діагностує не постійні властивості особистості, а її поточний стан. Наукові дослідження свідчать, що через 1-2 місяці люди можуть змінювати свій вибір кольорів в цьому тесті. У відборі бажано враховувати лише ті характеристики, які залишаються сталими з плином часу, такі як інтелект.

На сьогодні існують два формати тесту Люшера: скорочений і повний. При застосуванні скороченого варіанту використовується набір (таблиця) з

восьми кольорів, де кожному кольору призначено унікальний умовний номер: сірий (0), темно-синій (1), синьо-зелений (2), червоно-жовтий (3), жовто-червоний (4), червоно-синій або фіолетовий (5), коричневий (6) і чорний (7) [53].

Повний варіант колірного тесту Люшера, відомий як «Клінічний колірний тест,» включає сім колірних таблиць, які називаються наступним чином: «Сірого кольору», «8-ми кольорів», «4-х основних кольорів», «Синього кольору», «Зеленого кольору», «Червоного кольору», «Жовтого кольору» [53].

В даній роботі використаємо скорочену інтерпретацію, Додаток Б.

Суть процедури тестування полягає у тому, що випробувані повинні упорядковувати кольорові картки відповідно до їхнього власного суб'єктивного смаку або приємності. Інструкція вимагає від них відволіктися від асоціацій, пов'язаних з модою, традиціями або загальноприйнятими смаками, і намагатися вибирати кольори, керуючись виключно своїм особистим відношенням до них.

Макс Люшер подав докладні пояснення для кожної обраної позиції в тесті. Зокрема, перша позиція вказує на засоби досягнення мети і може вказувати на намір діяти спокійно і без зайвої напруги. Друга позиція описує мету, до якої досліджуваний прагне. Третя і четверта позиції розкривають перевагу кольору та відображають відчуття досліджуваного і його сприйняття ситуації чи образу дій, пов'язаного з кольором.

П'ята і шоста позиції свідчать про байдужність до кольору і нейтральне ставлення до нього, при цьому можливе резервне трактування кольору в конкретній ситуації. Наприклад, синій колір, який є кольором спокою, може тимчасово вважатися невідповідним у певній ситуації.

Сьома і восьма позиції описують негативне ставлення до кольору та прагнення придушити будь-яку потребу, мотив або настрій, пов'язаний з цим кольором [65].

Розглядається взаємне розташування основних кольорів, якщо, наприклад, синій і зелений розташовані поруч, це створює функціональну групу та підкреслює їхню спільну рису - внутрішню спрямованість. З'єднання зеленого і червоного кольорів вказує на автономність та ініціативність. Комбінація червоного і жовтого підсилює спрямованість назовні. З'єднання синього і жовтого підсилює враження залежності від оточуючого середовища. Поєднання синього і червоного в одній групі підкреслює баланс між залежністю від середовища і внутрішньою спрямованістю, тоді як поєднання зеленого і жовтого розглядається як протиставлення внутрішньої спрямованості і зовнішньої ініціативи.

Макс Люшер вважав, що основні кольори символізують наступні психологічні потреби:

синій (№ 1) виражає потребу в задоволенні, спокої і стійкій позитивній прихильності;

зелений (№ 2) відображає потребу в самоствердженні;

червоний (№ 3) символізує потребу активно діяти і досягати успіху;

жовтий (№ 4) виражає потребу в перспективі, надіях на краще та мріях [65].

Якщо основні кольори розташовані в 1-й - 5-й позиціях, це вказує на те, що ці психологічні потреби задовольняються і сприймаються як задовольняючі. Але, якщо вони знаходяться в 6-й - 8-й позиціях, це може свідчити про конфлікт, тривожність або незадоволеність через несприятливі обставини. Колір, який відхиляється від досліджуваного, може бути джерелом стресу. Наприклад, відхилення від синього кольору може вказувати на незадоволеність відсутністю спокою і прихильності.

Результати колірної діагностики Люшера дають змогу провести індивідуальну оцінку і надати професійні рекомендації щодо того, як запобігти психологічному стресу і його фізіологічним проявам. Крім того, тест Люшера може надати додаткову інформацію для психотерапії та гомеопатичного лікування.

Оскільки вибір кольору в тесті Люшера ґрунтується на несвідомих процесах, він відображає справжню сутність людини, а не те, як вона хотіла б себе уявити, що часто трапляється при використанні опитувальних методів. Прихильники тесту Люшера стверджують, що цей тест дозволяє провести швидкий і глибокий аналіз особистості на основі простого ранжирування кольорів.

Однак, існує можливість «обхитрити» цей тест, показавши ідеально збалансований стан. Для цього варто вибирати кольори в такому порядку: червоний - жовтий - зелений - фіолетовий - синій, коричневий - сірий - чорний». Вимоги до пропонованих кольорів

Вважається, що тестування повинно проводитися в таких умовах:

природне освітлення має використовуватися, а не штучне світло в приміщенні;

не рекомендується вплив прямого сонячного світла на таблицю кольорів;

використовувати тільки оригінальні кольорові картки як стимулюючий матеріал [65].

Але наукові дослідження показали, що немає значної різниці між використанням оригінальних кольорових карток та пред'явленням кольорів на екрані комп'ютера, навіть з урахуванням того, що кожен монітор може давати своє подання кольорів.

Таким чином, Тест Люшера є психологічним інструментом для вимірювання психофізіологічного стану людини, визначення її стресостійкості, активності та комунікативних здібностей. Він базується на ідеї, що вибір кольорів відображає суб'єктивні стани особистості, а не її самопредставлення. Тест надає індивідуальну інформацію і професійні рекомендації для уникнення психологічного стресу та фізіологічних симптомів. Втім, його застосування вимагає врахування деяких обмежень, таких як стійкість у часі результатів та уникання спроб «обдурити» тест.

2.4. Оцінка адаптаційних здібностей особистості (багаторівневий особовий опитувальник «Адаптивність -200»)

Адаптація – це невід’ємна частина життя кожної особистості. Здатність пристосовуватися до змін у навколишньому середовищі, справлятися зі стресом та вирішувати проблеми є важливою складовою психологічного здоров’я. Для вимірювання цих адаптаційних здібностей використовуються різні методи та інструменти, одним із них є багаторівневий особовий опитувальник "Адаптивність-200".

Адаптація - це процес, який дозволяє пристосовуватися до нових умов, вирішувати проблеми, реагувати на стрес та впливати на своє середовище. Особистість кожної людини має свої унікальні риси, які впливають на її здатність адаптуватися. Деякі люди відзначаються великою гнучкістю та здатністю швидко адаптуватися до змін, тоді як інші можуть відчувати труднощі у подоланні навіть дрібних труднощів [41].

Багаторівневий особовий опитувальник "Адаптивність-200" є інструментом, розробленим для вимірювання адаптаційних здібностей особистості на різних рівнях. Цей опитувальник дозволяє дослідникам та психологам отримати глибоке розуміння того, як люди впораються з різними життєвими ситуаціями та визначити їхні потужні та слабкі сторони в цьому процесі. "Адаптивність-200" має кілька підсистем, кожна з яких оцінює різні аспекти адаптації, такі як психологічна стійкість, соціальна адаптація, вміння вирішувати проблеми та інші. Цей багаторівневий підхід дозволяє отримати більш повну картину адаптаційних здібностей особистості [41].

Оцінка адаптаційних здібностей особистості є важливою з різних причин. По-перше, вона допомагає індивідуумам краще розуміти себе та свої реакції на стресові ситуації та зміни в житті. Це може сприяти самосвідомості та розвитку особистісної гнучкості. По-друге, оцінка адаптаційних здібностей може бути корисною для психологів та радників, які надають підтримку особам, які переживають труднощі в адаптації. Вони

можуть використовувати інформацію про адаптаційні здібності, щоб створити більш ефективні програми підтримки та поради.

Для оцінки адаптаційних здібностей "Адаптивність-200" використовує різні методи, включаючи анкети та інтерв'ю. Це дає змогу отримати різнобічне уявлення про адаптацію особистості. Важливою перевагою цього інструменту є його багаторівневий підхід, який дозволяє дослідникам докладно розглянути різні аспекти адаптації та їх взаємозв'язки [41].

Опитувальник оцінки наведено в Додатку В1, він спрямований на аналіз адаптаційних здібностей військовослужбовців шляхом оцінки ряду соціально-психологічних та психологічних аспектів особистості, що відображають комплексні особливості психічного та соціального розвитку. У даній роботі використовується нова версія опитувальника "Адаптивність-200", що включає 200 запитань. Окрім традиційних шкал, таких як психічна регуляція, комунікативний потенціал і моральна нормативність, до даної версії опитувальника були додані додаткові шкали, такі як військово-професійна спрямованість, схильність до девіантних форм поведінки і суїцидальний ризик.

Для аналізу отриманих даних необхідно використовувати основні та додаткові шкали.

Основні шкали включають:

Достовірність (Д) - для оцінки щирості відповідей військовослужбовців, що впливає на надійність отриманих даних.

Поведінкова регуляція (ПР) - для вивчення рівня нервово-психічної стійкості та толерантності до негативних аспектів професійної діяльності.

Комунікативний потенціал (КП) - для аналізу комунікативних здібностей та здатності будувати міжособистісні відносини у колективі.

Моральна нормативність (МН) - для дослідження дотримання моральних норм поведінки та вміння підкорятися груповим та корпоративним вимогам.

Додаткові шкали включають:

Військово-професійна спрямованість (ВПС) - для аналізу рівня професійної мотивації та спрямованості на продовження військової діяльності.

Схильність до девіантних форм поведінки (ДАП) - для виявлення ознак аддитивної та делінквентної поведінки.

Шкала суїцидального ризику (СР) - для ідентифікації осіб, які можуть бути схильні до суїцидальних дій [41].

Кожен тестований кандидат має відповісти "Так" або "Ні" на кожне питання тесту, без можливості відповіді "не знаю". Сирі бали за шкалами ПР + КП + МН використовуються для підрахунку інтегрального показника особистісного адаптаційного потенціалу (ОАП), інші шкали розглядаються окремо [41].

Для обробки отриманих даних необхідно мати набір ключів, які відповідають основним і додатковим шкалам БОО «Адаптивність-200». При аналізі результатів враховується кількість збігів відповідей з ключем. Кожен відповідний збіг оцінюється одним балом. Обробку отриманих даних слід починати зі шкали достовірності (Д) [41].

У випадку, якщо загальна кількість балів дорівнює або перевищує 10, то отримані результати вважаються необ'єктивними через прагнення випробовуваного створити якнайкраще враження і відповідати соціально бажаному типу особистості. У такому випадку значення всіх основних і додаткових шкал при аналізі не враховуються.

Таким чином, оцінка адаптаційних здібностей особистості є важливою для розвитку нашого розуміння того, як ми справляємося з викликами життя. Багаторівневий особовий опитувальник "Адаптивність-200" надає можливість отримати глибоке та об'єктивне уявлення про адаптаційні здібності, що допомагає як індивідуумам, так і фахівцям у сфері психології працювати над поліпшенням якості життя та психологічного благополуччя.

2.4. Методика визначення психологічної готовності до ризику військовослужбовців (О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько, Н.В. Юр'єва)

Набутий досвід у надзвичайних ситуаціях може сприяти розвитку корисних стратегій для їх подолання та адаптації, а також сприяти формуванню засобів саморегуляції. Ці засоби дозволяють зберігати спокій, впевненість у собі та своїх діях, а також спрямованість в діяльності.

Але важливо враховувати, що негативний досвід у надзвичайних ситуаціях може призвести до збільшеної тривожності, обережності та уникнення. Навпаки, він може також призвести до виходу за межі адаптації до надзвичайної ситуації, що проявляється у схильності до ризикованих дій, щоб продемонструвати свою перевагу над ситуацією (невмотивована готовність до ризику за В. А. Петровським) [33, с.32].

Сумарний показник за цими шкалами визначає психологічну готовність військовослужбовців до ризику, який, згідно з проведеними дослідженнями, розділяється на три рівні.

1. Високий рівень психологічної готовності до ризику військовослужбовця характеризується наступними рисами. Військовослужбовець з цим рівнем готовності має добре розвинені компоненти психологічної готовності до ризику. Це дозволяє йому бути впевненим у своїй здатності ефективно виконувати службово-бойові завдання навіть в умовах, де існує небезпека для життя. Він досягає цього завдяки високому рівню саморегуляції, здатності використовувати як зовнішні, так і внутрішні ресурси, об'єднуючи їх у напрямку виконання завдань і проявляючи високу готовність до ризику.

2. Середній рівень психологічної готовності до ризику військовослужбовця характеризується наступними особливостями. У такого військовослужбовця є середній рівень готовності до ризику, і це може вказувати на відсутність достатнього позитивного досвіду подолання

стресових ситуацій. Він не завжди в змозі ефективно впоратися з напруженням та адаптуватися до зміни умов виконання службово-бойових завдань. Недостатня впевненість у собі, схильність до переживань та роздратування заважають йому ефективно використовувати наявні ресурси, які можуть бути надані військовим колективом та професійною ідентичністю.

3. Низький рівень психологічної готовності до ризику військовослужбовця характеризується такими особливостями. Цей військовослужбовець майже не має готовності до ризику для захисту інших. Його характеризує низький рівень рефлексії, що в значній мірі обумовлено недостатнім інтелектуальним розвитком. Як наслідок, у нього слабо розвинені механізми саморегуляції, самокерування, вольового та смислового контролю, а також низький рівень внутрішнього контролю. Він схильний концентруватися на власних потребах, і це заважає йому використовувати психологічні ресурси, які можуть надавати професійна ідентичність та військова товарицькість. Результати дослідження визначили психологічну непридатність військовослужбовця з такими характеристиками для виконання завдань, пов'язаних з ризиком та захистом інших осіб [33, с.40].

У Додатку Г1 відображено бланк дослідження та ключ для інтерпретації результатів.

Отже, методика передбачає 32 закриті питання із 4 видами відповіді: повністю згоден; в основному згоден; важко відповісти; повністю не згоден. Шкала методики включає наступні характеристики: «Здатність до вольового зусилля», «Військова товарицькість», «Професійна ідентичність», «Самовладання».

Таким чином, методика визначення готовності до ризику військовослужбовців, розроблена авторами О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько і Н.В. Юр'єва, включає оцінку трьох рівнів готовності: високого, середнього та низького. Високий рівень готовності характеризується добре розвиненими механізмами саморегуляції та

здатністю до ефективного виконання завдань навіть в умовах ризику. Середній рівень вказує на обмежену готовність до ризику та неспроможність до подолання стресових ситуацій. Низький рівень психологічної готовності характеризується практичною відсутністю готовності до ризику та низьким рівнем рефлексії та саморегуляції.

Висновки до другого розділу

Узагальнюючи методичні основи дослідження ціннісних орієнтацій як чинників психологічної готовності до професійної діяльності військовослужбовців, сформовано наступні висновки:

1) на основі розглянутих аспектів методології дослідження, у даній роботі представляють інтерес наступні методи: методика «Ціннісні орієнтації» М.Рокіча, Тест Люшера, Оцінка адаптаційних здібностей особистості (багаторівневий особовий опитувальник «Адаптивність -200»), а також Методика визначення психологічної готовності до ризику військовослужбовців (О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько, Н.В. Юр'єва);

2) методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча є універсальним та зручним інструментом для аналізу системи цінностей особистості. Вона дозволяє визначити ієрархію термінальних та інструментальних цінностей, що є важливими для індивіда. Однак, варто пам'ятати про можливий вплив соціальної бажаності та нещирості відповідей. Для отримання найкращих результатів, важливо мати відкрите спілкування з учасниками та розуміти їхні мотивації та життєві цілі;

3) Тест Люшера є психологічним інструментом для вимірювання психофізіологічного стану людини, визначення її стресостійкості, активності та комунікативних здібностей. Він базується на ідеї, що вибір кольорів відображає суб'єктивні стани особистості, а не її самопредставлення. Тест надає індивідуальну інформацію і професійні рекомендації для уникнення

психологічного стресу та фізіологічних симптомів. Втім, його застосування вимагає врахування деяких обмежень, таких як стійкість у часі результатів та уникання спроб «обдурити» тест;

4) оцінка адаптаційних здібностей особистості є важливою для розвитку нашого розуміння того, як ми справляємося з викликами життя. Багаторівневий особовий опитувальник "Адаптивність-200" надає можливість отримати глибоке та об'єктивне уявлення про адаптаційні здібності, що допомагає як індивідуумам, так і фахівцям у сфері психології працювати над поліпшенням якості життя та психологічного благополуччя;

5) методика визначення готовності до ризику військовослужбовців, розроблена авторами О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько і Н.В. Юр'єва, включає оцінку трьох рівнів готовності: високого, середнього та низького. Високий рівень готовності характеризується добре розвиненими механізмами саморегуляції та здатністю до ефективного виконання завдань навіть в умовах ризику. Середній рівень вказує на обмежену готовність до ризику та неспроможність до подолання стресових ситуацій. Низький рівень психологічної готовності характеризується практичною відсутністю готовності до ризику та низьким рівнем рефлексії та саморегуляції.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЯК ЧИННИКІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

3.1. Організація емпіричного дослідження

Організація емпіричного дослідження ціннісних орієнтацій як чинників психологічної готовності до професійної діяльності військовослужбовців передбачає проведення наукової роботи з метою вивчення впливу ціннісних орієнтацій на психологічну готовність військовослужбовців. Важливо розробити чіткий план дослідження з урахуванням наступних етапів та завдань.

Метою емпіричного дослідження є вивчення зв'язку між ціннісними орієнтаціями військовослужбовців та їх психологічною готовністю до професійної діяльності; визначення того, які конкретні цінності військовослужбовців впливають на їхню психологічну готовність, а також формування рекомендацій для покращення психологічної готовності військовослужбовців шляхом розвитку певних ціннісних орієнтацій.

Дослідження передбачає такі завдання:

1. Аналіз ціннісних орієнтацій військовослужбовців, визначивши основні цінності, які їх мотивують.
2. Дослідження психологічної готовності військовослужбовців, оцінивши їхню емоційну стабільність, стресостійкість та інші показники.
3. Встановлення впливу ціннісних орієнтацій на психологічну готовність військовослужбовців.
4. Напрямки корекції і розвитку ціннісних орієнтацій та відповідальності військовослужбовців.

Таким чином, результати дослідження можуть допомогти вдосконалити існуючі програми психологічної підготовки

військовослужбовців та забезпечити краще психологічне та соціальне благополуччя для цієї групи людей.

Основні етапи проведення емпіричного дослідження за даною темою наступні.

Етап 1. Визначення об'єкту та предмету дослідження:

об'єктом дослідження є військовослужбовці:

предметом дослідження є явище ціннісних орієнтацій військовиків та їхня психологічна готовність до професійної діяльності;

гіпотеза: ціннісні орієнтації військовослужбовців мають суттєвий вплив на їхню психологічну готовність до виконання професійних завдань у військовій сфері. Дослідження спрямоване на виявлення і підтвердження цієї гіпотези або її спростування через аналіз даних та встановлення статистичних взаємозв'язків між цими двома факторами.

Таким чином, дослідження спрямоване на перевірку гіпотези, щодо впливу ціннісних орієнтацій на психологічну готовність військовиків.

Етап 2. Вибір методів та засобів дослідження: для збору необхідної інформації можуть бути використані різноманітні методи, такі як анкетування, інтерв'ю, спостереження, аналіз документів та інших джерел. Важливо враховувати специфіку досліджуваної групи та їхні можливі особливості, які можуть впливати на результати дослідження.

Крім методів дослідження, необхідно обрати психодіагностичні методики. Зупинимось на таких опитувальниках:

методика «Ціннісні орієнтації» М.Рокіча;

Тест Люшера;

Оцінка адаптаційних здібностей особистості (багаторівневий особовий опитувальник «Адаптивність -200»);

Методика визначення психологічної готовності до ризику військовослужбовців (О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько, Н.В. Юр'єва).

Етап 3. Формування вибіркової сукупності: вибірка повинна бути репрезентативною та відображати всі аспекти дослідження. У даному дослідженні для об'єктивності даних вибірка становить 30 осіб, які проходять службу у 152 навчальному центрі ТРО Дніпропетровської області. Вік та стать у даному дослідженні не має значення, а тому відмітки про це не ведуться.

Етап 4. Збір та обробка даних: після вибору відповідних методів дослідження, необхідно зібрати необхідну інформацію та обробити її. У даному дослідженні проводилось онлайн-дослідження за допомогою інструментів Google. Дослідження може бути доступним лише тим військовослужбовцям, які мають доступ до Інтернету та можуть вільно користуватися комп'ютером або мобільним пристроєм. Крім того, військовослужбовці мають бути інформовані про цілі, обсяг дослідження та повинні надати згоду на участь у ньому. Якщо дослідження потребує збору особистої інформації, військовики також повинні дати згоду на збір та обробку цієї інформації згідно зі стандартами захисту персональних даних.

Етап 5. Аналіз та інтерпретація результатів: після отримання результатів дослідження, необхідно провести їх аналіз та інтерпретацію. Важливо враховувати контекст дослідження та можливі фактори, які можуть впливати на результати. Опрацювання результатів відбувалось за допомогою MS Excel.

Обробка результатів дослідження відбувалась за допомогою математико-статистичного методу, такого як коефіцієнт Пірсона, який використовується для визначення взаємозв'язку, в нашому випадку між ціннісними орієнтаціями та психологічною готовністю військовослужбовців.

Узагальнення результатів здійснено з використанням інтерпретаційних методів (класифікація й узагальнення емпіричних даних).

Етап 6. Формулювання висновків: на основі аналізу результатів дослідження, необхідно сформулювати висновки та рекомендації для розвитку ціннісних орієнтацій та відповідальності військовослужбовців.

Таким чином, емпіричне дослідження має на меті встановити вплив ціннісних орієнтацій на психологічну готовність військовослужбовців і розвинути наукові підходи до підвищення їхньої професійної ефективності.

3.2. Аналіз результатів дослідження та встановлення взаємозв'язку між ціннісними орієнтаціями та психологічною готовністю

Вивчення ціннісних орієнтацій та їх впливу на психологічну готовність є актуальною проблемою у психології та соціології. Один із важливих внесків у цю галузь зробив Мілтон Рокіч, американський психолог, який розробив теорію цінностей та ціннісних орієнтацій. Його дослідження спрямовані на розкриття сутності цінностей та їх ролі у житті людини

Первинні результати дослідження ціннісних орієнтацій за методикою М.Рокіча відображено в Додатку А2.

За результатами отриманих даних, можна зробити висновок, що учасники дослідження демонструють різноманітність у своїх ціннісних орієнтаціях. Термінальні та інструментальні цінності ранжуються по-різному кожним учасником. Деякі особи надають великий пріоритет термінальним цінностям, тоді як інші акцентують увагу на інструментальних цінностях. Це вказує на індивідуальні різниці в сприйнятті важливих аспектів життя. З розрізненням ціннісних орієнтацій можуть виникати конфлікти і розбіжності в міркуваннях між учасниками. Наприклад, деякі можуть покласти більший акцент на особисту реалізацію, тоді як інші - на співництво та міжособистісні відносини. Результати підкреслюють важливість індивідуального підходу в роботі з кожним учасником. Зрозуміння їхніх цінностей та мотивації є ключовим для розвитку психологічної підтримки та консультування.

Відобразимо на рис.3.1 середні показники термінальних цінностей.

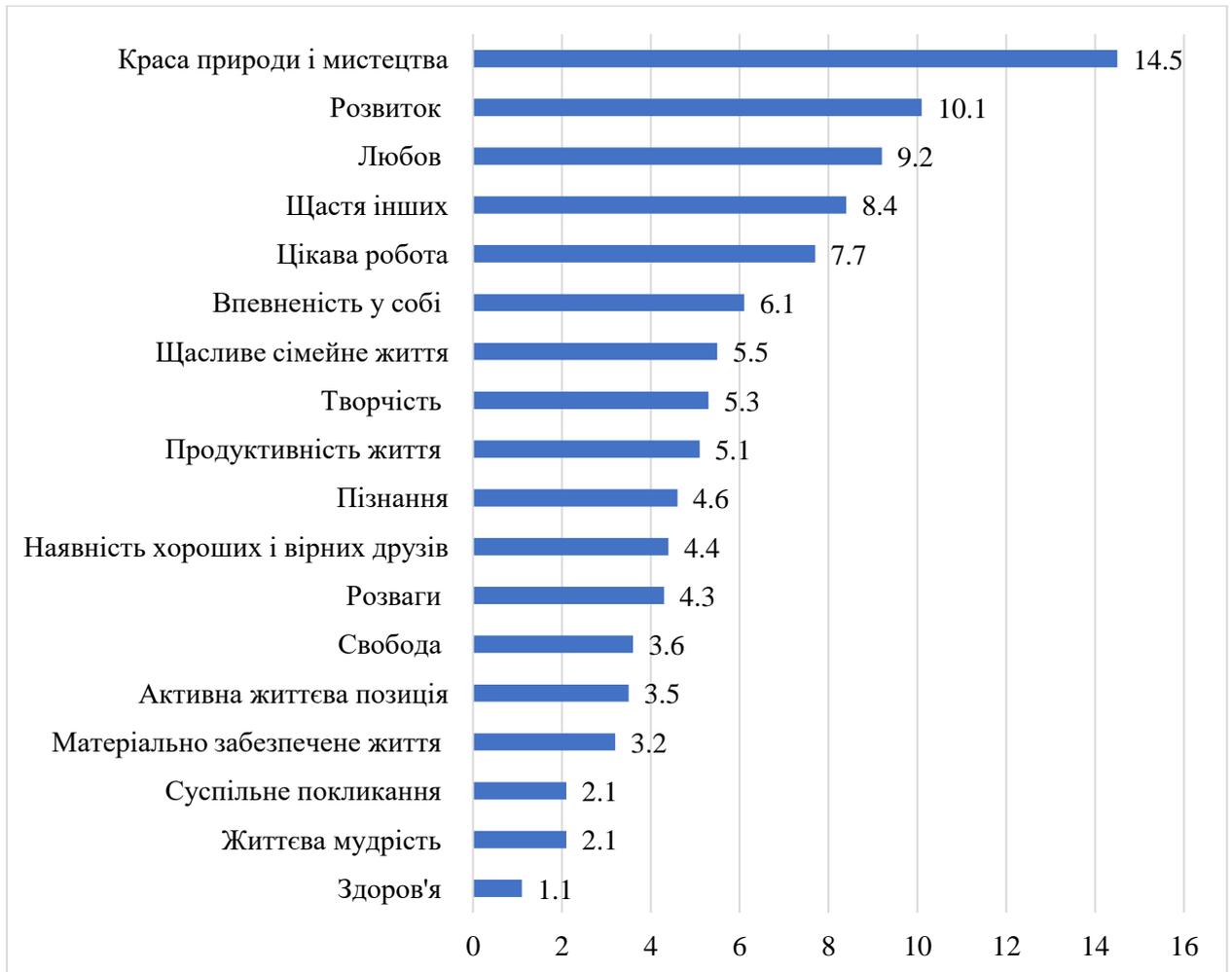

Рис.3.1. Термінальні цінності, визначені респондентами як найбільш цінні

Згідно рис.3.1 найвищим рангом виявилось «Здоров'я» (ранг 1, середній бал 1,1), що підкреслює важливість фізичного та психічного благополуччя для респондентів. Далі слідують «Життєва мудрість» (ранг 2, середній бал 2,1) і «Суспільне покликання» (ранг 3, середній бал 2,1), що також є значущими цінностями.

На іншому кінці спектра, з найвищим рангом та найвищим середнім балом, розташувалися «Краса природи і мистецтва» (ранг 18, середній бал 14,5) і «Розвиток» (ранг 17, середній бал 10,1), що свідчить про те, що ці цінності не є пріоритетними для даної групи респондентів.

Відобразимо на рис.3.2 результати дослідження інструментальних цінностей.

Рис.3.2. Інструментальні цінності, визначені респондентами як найбільш цінні

Згідно рис.3.2, вагомі цінності (середній бал менше 3) включають в себе «Ефективність у справах», «Відповідальність» та «Чесність». Ці цінності вважаються важливими для респондентів.

Нейтральні цінності (середній бал від 3 до 5) включають «Життєрадісність», «Старанність», «Незалежність», «Широта поглядів», «Акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, порядок у справах», «Раціоналізм», «Сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів», «Вихованість», «Освіченість». Ці цінності є менш важливими для респондентів, але все ще мають певну значущість.

Неважливі цінності (середній бал більше 5) включають «Чуйність», «Терпимість», «Високі запити», «Тверда воля», «Самоконтроль»,

«Непримиренність до недоліків у собі та інших». Ці цінності вважаються менш важливими для респондентів і розташовуються у нижній частині їх ієрархії цінностей.

Отже, методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча надає можливість дослідити і проаналізувати індивідуальні ціннісні орієнтації, що є важливим елементом розвитку психологічного портрету кожної особи. Наступним етапом дослідження є Тест Люшера. Для цього було сформовано анкету із запитаннями (рис.3.3):

- «Який ваш улюблений колір?»;
- «Яким кольорам ви віддасте перевагу у одязі?»;
- «Назвіть колір, котрий діє на вас заспокійливо»;
- «В який колір ви б пофарбували стіни вашої кімнати?»

The image shows a digital survey form with four distinct question blocks, each with a red asterisk indicating a required field. Each block contains the question text and a label 'Развернутый ответ' (Expanded answer) above a horizontal line for the response.

- Block 1: Question: «Який ваш улюблений колір(кольори)? *». Label: Развернутый ответ.
- Block 2: Question: «Яким кольорам ви віддаєте перевагу у одязі? *». Label: Развернутый ответ.
- Block 3: Question: «Назвіть колір, котрий діє на вас заспокійливо *». Label: Развернутый ответ.
- Block 4: Question: «В який колір ви б пофарбували стіни вашої кімнати? *». Label: Развернутый ответ.

Рис.3.3. Форма для проведення опитування серед військових

Первинні результати опитування відображено в Додатку Б1. Інтерпретація опитування на визначення особистих рис наведена на рис.3.4.

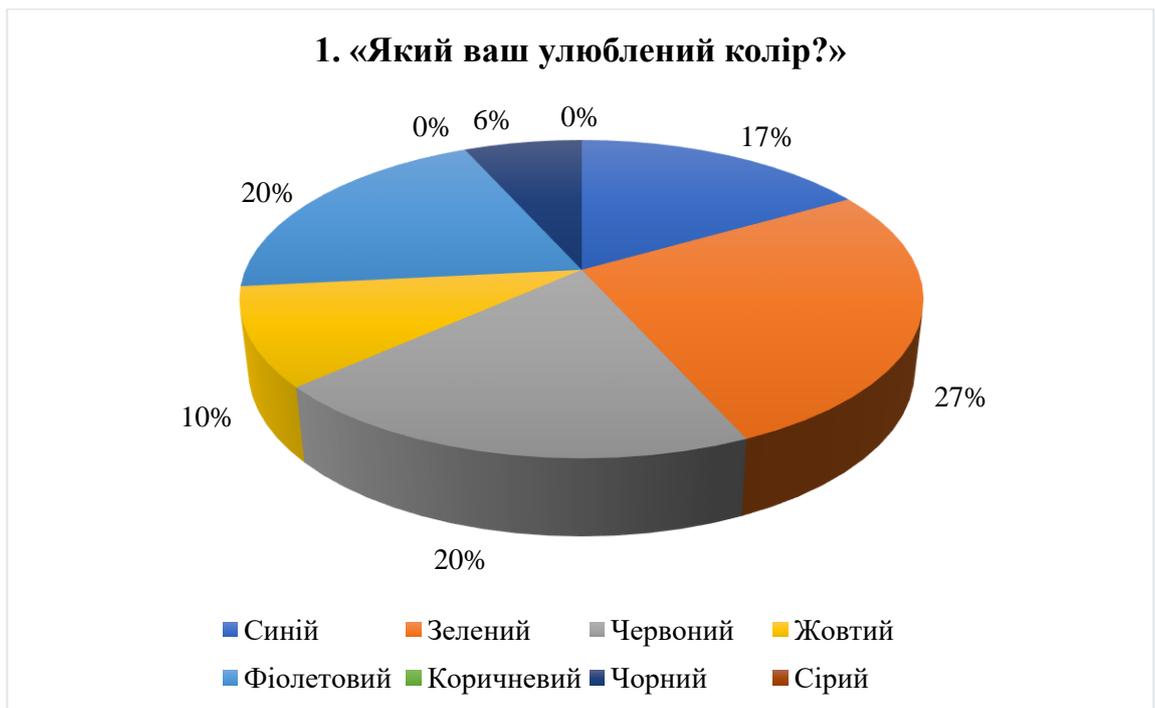

Рис.3.4. Результати опитування на визначення характеристики особистості

На основі відповідей на запитання №1, отриманих від учасників, можна зробити висновок, що зелений колір (8 відповідей або 27%) є найбільш популярним улюбленим кольором серед учасників, яким найбільш притаманні риси – самостійність, незворушність та черствість.

Суттєвий показник отримали червоний та фіолетовий колір (по 6 відповідей або 20%), що свідчить про такі риси як рішучість, чуйність, енергійність, впевненість, а також самостійність і навіть егоїстичність.

Такі якості як чесність, справедливість, незворушність, доброта та сумлінність виражені у 5 осіб або 17% опитуваних.

Жовтий (3 відповіді або 10%) та чорний кольори (2 відповіді або 6%) мають меншу популярність серед вибору улюбленого кольору та представлені такими якостями як балакучість, природність, відкритість, товариськість, енергійність. А також протилежними: непривабливість, мовчазність і замкнутість, упертість, егоїстичність, незалежність, ворожість.

Коричневий та сірий кольори не симпатизують групі опитуваних.

На рис.3.5 відображено результати опитування відносно внутрішнього комфорту особистості.

Рис.3.5. Результати опитування відносно внутрішнього комфорту особистості

На основі результатів опитування Тесту Люшера можна зробити такі висновки щодо відчуття комфорту та пов'язаних з цим якостей для різних кольорів.

Індивіди, які відчують комфорт у сірому кольорі (9 осіб або 30%), можуть відзначати такі якості: стабільність, нейтральність, спокій, об'єктивність, відсутність емоційного навантаження. Сірий часто сприймається як колір прагматизму і розсудливості.

Особи, які віддають перевагу зеленому (7 осіб або 23%), можуть пов'язувати цей колір з природою, спокоєм, гармонією, рівновагою, відчуттям безпеки. Зелений часто асоціюється з відпочинком і релаксацією.

Відчуття комфорту у чорному (5 осіб або 17%) може бути пов'язане з певними якостями, такими як елегантність, загадковість, влада, сила. Цей колір може викликати відчуття самопевності і незалежності.

Індивіди, які відчують комфорт у синьому та коричневому (по 4 особи або 14%) , можуть асоціювати його із спокоєм, плавністю, глибокістю, відповідальністю та дисциплінованістю. Цей колір часто використовується для створення атмосфери концентрації. Особи, які відчують комфорт у коричневому кольорі, можуть пов'язувати його з теплотою, надійністю, природністю. Коричневий може викликати відчуття земності та приязності.

Червоний (1 особа або 3%) часто асоціюється з енергією та сміливістю. Однак, в даному випадку, дуже мала кількість осіб обрала червоний колір як джерело комфорту, і це може вказувати на рідкісність такого відчуття комфорту у зазначеному кольорі.

На рис.3.6 відображено результати опитування відносно схильності до стресостійкості та релаксації особистості.

Рис.3.6. Результати опитування відносно стресостійкості та релаксації особистості

Згідно рис.3.6, для більшості опитуваних (13 осіб або 42%) найбільш заспокійливим є зелений колір та синій (11 осіб або 36%), це може вказувати на те, що для цих осіб важливий стан спокою, зосередженості, та внутрішньої

гармонії. Ці якості можуть свідчити про їхню стресостійкість та здатність до релаксації.

Жовтий колір (5 осіб або 16%) та фіолетовий (2 особи або 6%) хоч і менш популярні серед опитаних, також сприймаються як заспокійливі. Це може вказувати на важливість для цих осіб оптимізму, надій та релаксації у їхньому житті.

Відсутність червоного кольору серед найбільш заспокійливих може свідчити про те, що для більшості опитаних активність, великі навантаження та стремління до досягнень не є головними цінностями в їхньому житті в контексті стресостійкості та релаксації.

Загалом, результати свідчать про важливість спокою, зосередженості, та внутрішньої гармонії для більшості опитаних, а також підкреслюють різноманітність індивідуальних психологічних потреб та цінностей.

На рис.3.7 відображено результати опитування відносно атмосферних аспектів особистості.

Рис3.7. Результати опитування відносно атмосферних аспектів особистості

Згідно рис.3.7, для більшості опитуваних (9 осіб або 30%) атмосферним є зелений колір та жовтий (8 осіб або 27%). Це може вказувати на важливість природи, світла, свіжості та позитивної атмосфери для більшості опитуваних. Ці кольори можуть символізувати оптимізм, радість та життєву наснагу.

Опитувані також віддали перевагу синьому кольору (6 осіб або 20%) та сірому (5 осіб або 17%), що може свідчити про важливість спокою, глибоких роздумів і релаксації для цих осіб. Синій колір часто асоціюється з глибокiстю та стійкістю.

Лише 1 особа або 3% опитуваних віддала перевагу червоному кольору як атмосферному, що може свідчити про індивідуальну та виразну природу цього опитуваного, оскільки червоний часто асоціюється з енергією та впливом.

Загалом, результати свідчать про важливість оптимізму, позитивної атмосфери та внутрішнього спокою для більшості з них.

Середнє значення для групи відображено на рис.3.8.

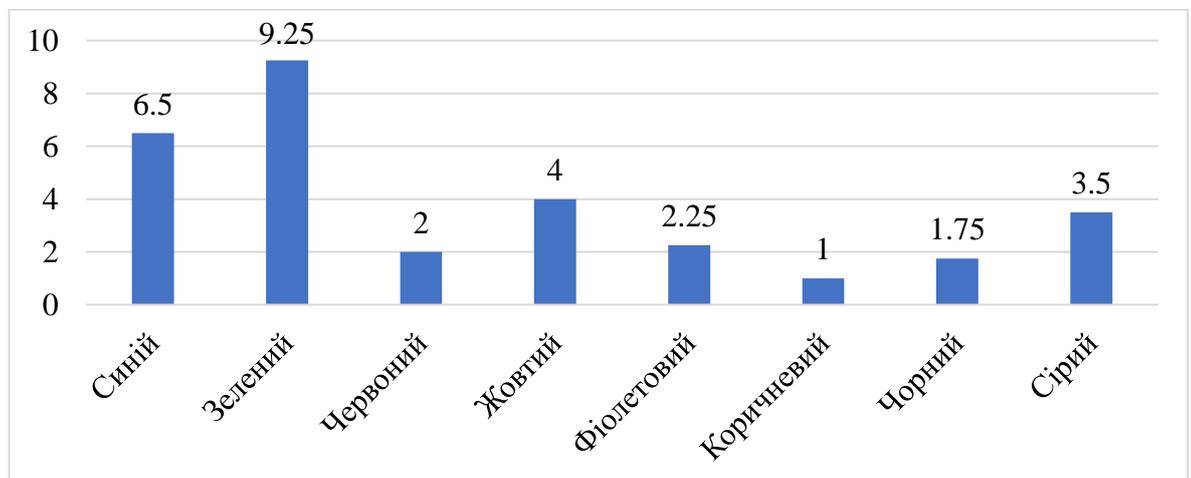

Рис.3.8.Середнє значення вибору кольору в групі опитуваних

Узагальнюючи дослідження за Тестом Люшера, можна зробити висновок зелений колір має найвище середнє значення, що вказує на те, що цей колір є досить популярним серед учасників групи. Зелений колір може символізувати природність, гармонію, спокій та самовираження.

Синій колір також має високе середнє значення, що свідчить про важливість цього кольору для учасників групи. Синій часто асоціюється з спокоєм, розумом та стійкістю.

Червоний та жовтий кольори мають середні значення наступні за зеленим і синім. Це може вказувати на важливість активності, енергії та позитивних емоцій для деяких учасників групи.

Фіолетовий, коричневий, чорний та сірий кольори мають найнижчі середні значення в групі. Це може свідчити про менший вплив цих кольорів на учасників групи або про їх меншу популярність серед цієї аудиторії.

Загальною тенденцією є популярність природних та спокійних кольорів, таких як зелений та синій, серед учасників групи, а також важливість енергії та позитивних емоцій, які символізують червоний та жовтий кольори.

Армійська служба вимагає від військовослужбовців не лише фізичної сили та військової підготовки, а й психологічної готовності та адаптаційних здібностей. Ціннісні орієнтації військовослужбовців грають важливу роль у їхній здатності адаптуватися до вимог військової служби та подолати стресові ситуації. Тож наступним етапом дослідження є оцінка адаптаційних здібностей "Адаптивність-200", первинні результати дослідження згруповано в Додатку В2, інтерпретація отриманих даних узагальнена в табл.3.1.

Таблиця 3.1

Результати оцінки адаптаційних здібностей "Адаптивність-200"

Інтерпретація значень	Інтегральний розподіл		Із них, стени:			
	Кількість осіб	Частка, %	(1-2)	(3-4)	(5-7)	(8-10)
Висока стійкість до бойового стресу	9	30,00				9
Достатня стійкість до бойового стресу	19	63,33			19	
Задовільна стійкість до бойового стресу	2	6,67		2		
Низька стійкість до бойового стресу	0	0,00	0			
Всього	30	100,00	0	2	19	9

Результати оцінки показали, що висока стійкість до бойового стресу виявлена у 9 осіб, що складає 30% від загальної кількості опитуваних. Ці особи проявляють високу адаптаційну здатність до стресових ситуацій.

Достатня стійкість до бойового стресу зафіксована у 19 осіб, що становить 63,33% від загальної кількості опитуваних. Ці особи також мають прийнятний рівень адаптаційних здібностей.

Задовільна стійкість до бойового стресу відзначена у 2 осіб (6,67% від загальної кількості опитуваних). Ці особи виявили середній рівень адаптаційних здібностей.

Низька стійкість до бойового стресу не була виявлена у жодного опитуваного.

Найбільш оптимальним варіантом є категорія адаптованих осіб, що проявляють достатню стійкість до бойового стресу. Вони відзначаються толерантністю до важких фізичних і психологічних навантажень та здатністю спілкуватися та знаходити спільну мову з іншими. Ці військові легко адаптуються до нових обставин, швидко знаходять нових друзів, активно розширюють свій соціальний контур. Вони активно займаються громадською діяльністю, допомагають товаришам, ініціативно спілкуються, здатні приймати незалежні рішення в складних ситуаціях і діють не через обов'язок, а за власним бажанням. Опитані відповідально керують своїми діями, незалежно від суспільного контролю. Вони строго дотримують загальноприйнятих і суспільно схвалюваних норм поведінки і виявляють високу альтруїстичну складову.

Відобразимо на рис.3.9 структуру індивідуально-психологічних особливостей військовослужбовців.

Шкала Д (Достовірність) має значення 5,37, що вказує на достатню чесність та достовірність відповідей військовослужбовців. Шкала ПР (Поведінкова регуляція) має значення 5,47, що свідчить про середній рівень нервово-психічної стійкості військовослужбовців.

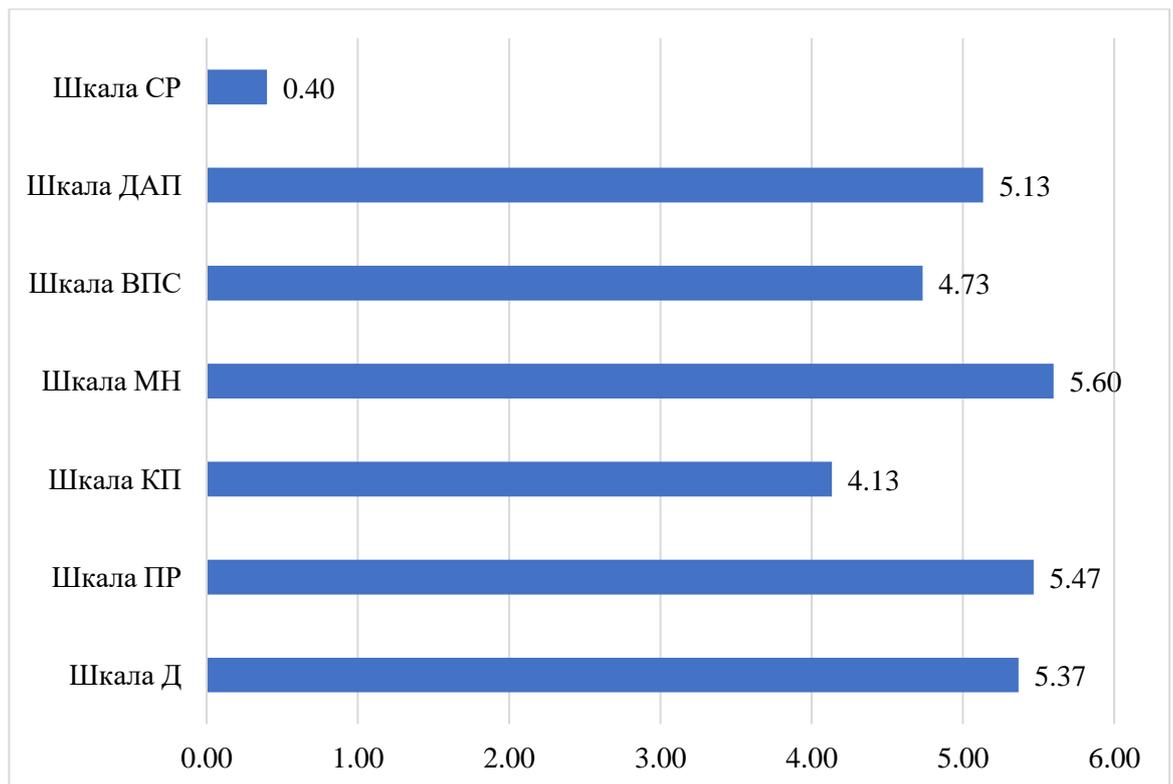

Рис.3.9. Структура індивідуально-психологічних особливостей
військовослужбовців

Шкала КП (Комунікативний потенціал) дорівнює 4,13, вказуючи на помірний рівень комунікативних можливостей військовослужбовців. Шкала МН (Моральна нормативність) має значення 5,60, що вказує на високий рівень дотримання моральних норм і здатність військовослужбовців підкорятися груповим та корпоративним вимогам. Шкала ВПС (Військово-професійна спрямованість) має значення 4,73, свідчаючи про середній рівень професійної мотивації і спрямованості військовослужбовців на продовження професійної діяльності. Шкала ДАП (Схильність до девіантних форм поведінки) має значення 5,13, що вказує на помірний рівень схильності до аддитивної і делінквентної поведінки. Шкала СР (Суїцидальний ризик) дорівнює 0,40, вказуючи на дуже низький рівень суїцидального ризику серед військовослужбовців.

У загальному контексті, ці результати свідчать про те, що військовослужбовці мають високий рівень моральної нормативності і дотримання моральних стандартів, а також низький рівень суїцидального

ризика. Проте, існує середній рівень комунікативних можливостей і професійної спрямованості, а також середній рівень нервово-психічної стійкості.

Оскільки ціннісні орієнтації впливають на спосіб сприйняття ризику та готовність до дій у небезпечних ситуаціях, проведемо далі дослідження готовності військовослужбовців до ризику за методикою О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько і Н.В. Юр'єва. Первинні результати дослідження наведено в Додатку Г2. Структуруємо в табл.3.2 отримані результати дослідження.

Таблиця 3.2

Показники психологічної готовності до ризику серед опитуваних

Рівень вираженості цінності	Здатність до вольового зусилля		Військова товарицькість		Професійна ідентичність		Самовладання	
	Кількість осіб	Частка в структурі, %	Кількість осіб	Частка в структурі, %	Кількість осіб	Частка в структурі, %	Кількість осіб	Частка в структурі, %
Високий	14	46,67	17	56,67	13	43,33	15	50,00
Середній	13	43,33	10	33,33	15	50,00	13	43,33
Низький	3	10,00	3	10,00	2	6,67	2	6,67

За результатами дослідження, більшість опитуваних виявили високий рівень здатності до вольового зусилля (46,67%) і середній рівень (43,33%). Це свідчить про те, що більшість опитуваних мають розвинену здатність до саморегуляції та волевладіння в умовах ризику.

Більшість опитуваних також виявили високий рівень військової товарицькості (56,67%) і середній рівень (33,33%). Це свідчить про те, що більшість опитуваних демонструють велику готовність до співпраці та взаємодії в умовах військової діяльності.

Серед опитуваних більшість мають високий рівень професійної ідентичності (50,00%) і середній рівень (43,33%). Це свідчить про те, що

більшість військовослужбовців мають сильну ідентифікацію зі своєю професією і військовим покликанням.

За результатами дослідження, більшість опитуваних виявили високий рівень самовладання (50,00%) і середній рівень (43,33%). Це свідчить про те, що більшість військовослужбовців можуть ефективно контролювати свої емоції та реагувати на стресові ситуації.

На рис.3.10 відображено структуру загального рівня готовності до ризику серед опитуваних.

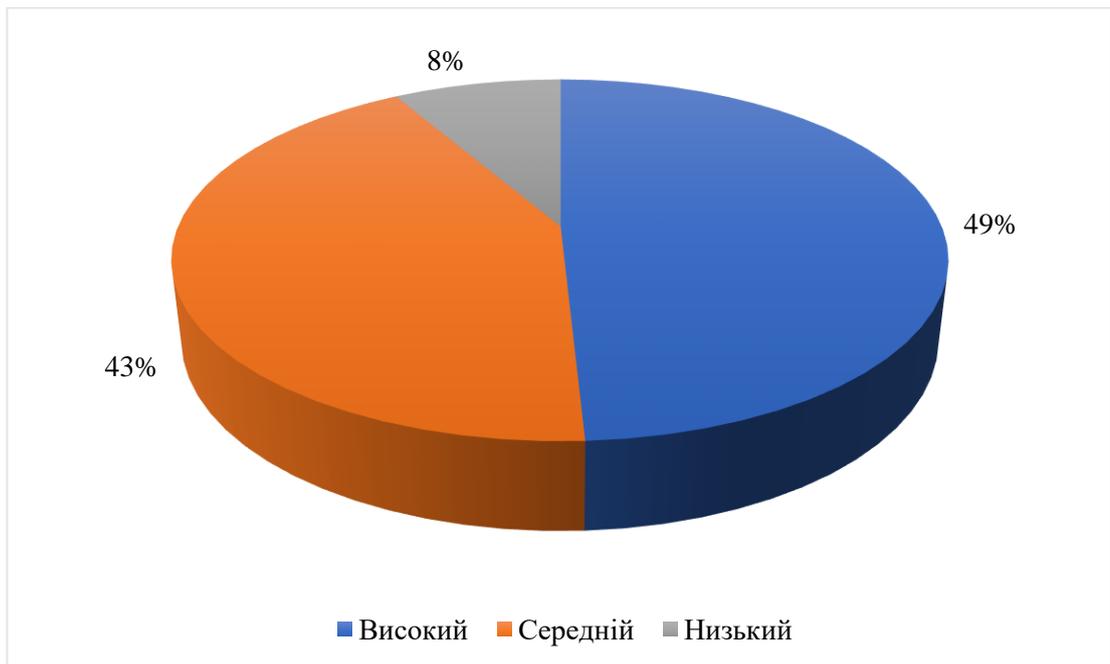

Рис.3.10. Структура загального рівня готовності до ризику серед опитуваних

Загалом, результати дослідження показують, що більшість військовослужбовців мають високий рівень психологічної готовності до ризику. Вони володіють важливими якостями, необхідними для ефективного виконання службово-бойових завдань в умовах небезпеки та стресу.

На основі отриманих даних за обраними методиками дослідження, відобразимо в табл.3.3 взаємозв'язок між ціннісними орієнтаціями та психологічною готовністю військовослужбовців із використанням коефіцієнта Пірсона.

Таблиця 3.3

Статистичні показники коефіцієнта лінійної кореляції Пірсона r_{xy} між ціннісними орієнтаціями та психологічною готовністю військовослужбовців

№	Методика	r_{xy}	p
1	«Ціннісні орієнтації» М. Рокіча	0,64	p<0,001
2	Тест Люшера	0,72	p<0,001
3	Оцінка адаптаційних здібностей особистості (багаторівневий особовий опитувальник «Адаптивність - 200»)	0,81	p<0,001
4	Методика визначення психологічної готовності до ризику військовослужбовців	0,78	p<0,001

Значення коефіцієнта Пірсона від 0,7 до 1,0 свідчать про сильний позитивний зв'язок між двома змінними. У цьому випадку, чим вища цінність у певній сфері, тим вища психологічна готовність до ризику.

Значення коефіцієнта Пірсона від 0,4 до 0,6 свідчать про помірний позитивний зв'язок між двома змінними. У цьому випадку, цінність у певній сфері може впливати на психологічну готовність до ризику, але цей вплив не є таким сильним, як у попередньому випадку.

Значення коефіцієнта Пірсона від 0 до 0,3 свідчать про слабкий або відсутній зв'язок між двома змінними. У цьому випадку, цінність у певній сфері не має значного впливу на психологічну готовність до ризику.

На основі отриманих результатів (табл.3.3) можна зробити висновок, що між ціннісними орієнтаціями та психологічною готовністю військовослужбовців існує сильний позитивний зв'язок. Чим вище цінність у певній сфері, тим вища психологічна готовність до ризику. Цей висновок можна пояснити наступними факторами:

військовослужбовці, які цінують матеріальні блага, прагнуть до успіху та досягнень. Вони готові йти на ризик, щоб досягти своїх цілей;

військовослужбовці, які цінують самооцінку, прагнуть до самовираження та самореалізації. Вони готові йти на ризик, щоб довести собі та іншим, що вони здатні на щось велике;

військовослужбовці, які цінують досягнення, прагнуть до самовдосконалення та розвитку. Вони готові йти на ризик, щоб освоїти нові навички та здобути новий досвід.

Отже, зважаючи на отримані результати дослідження можемо підтвердити раніше сформовану гіпотезу про те, що ціннісні орієнтації військовослужбовців мають суттєвий вплив на їхню психологічну готовність до виконання професійних завдань у військовій сфері. Однак, слід зазначити, що цей зв'язок не є однозначним. На готовність до ризику також впливають інші фактори, такі як особистісні характеристики, досвід, освіта та професійна підготовка.

Сформуємо в наступному підрозділі роботи рекомендації щодо розвитку ціннісних орієнтацій військовослужбовців.

3.3. Напрямки корекції і розвитку ціннісних орієнтацій та відповідальності військовослужбовців

Військова служба є важливим сегментом суспільства, де вимагаються високі стандарти відповідальності, дисципліни та етики. Це справжня мистецтво бути військовослужбовцем, і це передбачає не лише фізичну підготовку, але й розвиток ціннісних орієнтацій і відповідальності. У цьому есе ми розглянемо сутність корекції і розвитку ціннісних орієнтацій та відповідальності військовослужбовців і їхнє місце у навчальній програмі.

Сутність корекції і розвитку ціннісних орієнтацій військовослужбовців полягає в формуванні та підтримці ціннісних принципів, які відповідають етичним нормам і вимогам військової служби. Це означає, що військовослужбовці повинні розуміти важливість таких цінностей, як чесність, відданість, відповідальність перед державою та співвійськовцями. Корекція ціннісних орієнтацій включає в себе усунення негативних тенденцій і виховання військовослужбовців у дусі військового ідеалу.

Важливим аспектом ціннісного розвитку військовослужбовців є розвиток відповідальності. Військовослужбовці повинні бути відповідальними за свої вчинки, відповідальними перед своєю командою та перед державою. Вони повинні розуміти наслідки своїх дій та бути готовими взяти на себе відповідальність за результати своєї служби.

Місце корекції і розвитку ціннісних орієнтацій та відповідальності військовослужбовців у навчальній програмі є надзвичайно важливим. Навчання військових має включати в себе не лише військово-технічну підготовку, але й етичний та ціннісний компонент. Воєнні академії та навчальні заклади повинні включати в програми спеціальні курси, які спрямовані на розвиток ціннісних орієнтацій військовослужбовців та формування в них відповідального ставлення до служби та власних вчинків.

Також, навчальні програми повинні включати в себе відповідні ситуаційні вправи та тренінги, які допоможуть військовослужбовцям розуміти важливість їхньої ролі в армії та нації. Вони повинні вчити приймати рішення на основі цінностей та відповідальності перед оточуючими.

Корекційно-розвивальна програма має на меті поліпшити ціннісні орієнтації та відповідальність військовослужбовців і забезпечити їхню більш ефективну підготовку та службу [11, с.89]. Нижче наведено зміст такої програми.

Мета програми:

підвищити рівень ціннісних орієнтацій військовослужбовців, спрямованих на високу моральність, дисципліну та відповідальність;

поліпшити розвиток відповідальних військовослужбовців, готових приймати відповідальність за власні дії та результати своєї служби;

забезпечити психологічну готовність військовослужбовців до подолання стресових ситуацій та розв'язання складних завдань.

Завдання програми:

1.Діагностика: Визначення рівня ціннісних орієнтацій та відповідальності військовослужбовців за допомогою психологічних тестів та анкет.

2.Розробка індивідуальних планів: Розробка індивідуальних програм розвитку на основі результатів діагностики.

3.Організація занять: Проведення тренінгів, семінарів та психологічних занять, спрямованих на підвищення ціннісних орієнтацій та відповідальності.

4.Практичні завдання: Виконання практичних завдань, які сприяють розвитку відповідальності та практичного застосування ціннісних орієнтацій.

5.Моніторинг і оцінка: Постійний моніторинг та оцінка прогресу військовослужбовців на кожному етапі програми.

Критерії залучення до програми: Військовослужбовці з низьким рівнем ціннісних орієнтацій та відповідальності, які можуть покращити свої показники. Ті, у кого виникають труднощі у розв'язанні конфліктних ситуацій та в прийнятті відповідальних рішень. Військовослужбовці, які виявляють інтерес до психологічного розвитку та готові активно працювати над собою.

Очікувані результати:

1.Підвищення рівня ціннісних орієнтацій військовослужбовців, спрямованих на моральність, дисципліну та відповідальність.

2.Збільшення рівня відповідальності військовослужбовців за свої дії та результати служби.

3.Покращення психологічної готовності до подолання стресових ситуацій та прийняття важливих рішень.

4. Підвищення якості військової служби та покращення міжособистісних відносин в армії.

Ця корекційно-розвивальна програма спрямована на створення морально відповідальних та відданих військовослужбовців, які готові служити своїй країні з високою етикою та відповідальністю.

Відобразимо в табл.3.4 основні теми корекційно-розвивальної програми, спрямованої на поліпшення ціннісних орієнтацій та відповідальності військовослужбовців.

Таблиця 3.4.

Теми занять корекційно-розвивальної програми, спрямованої на поліпшення ціннісних орієнтацій та відповідальності військовослужбовців

Номер заняття	Тема	Характеристика заняття
Заняття 1	Основи ціннісних орієнтацій	Вступне заняття для визначення вихідного рівня ціннісних орієнтацій учасників. Обговорення загальних понять і термінів.
Заняття 2	Розвиток моральних цінностей	Аналіз основних моральних цінностей та їхніх впливів на військовослужбовців. Розгляд етичних ділових ситуацій.
Заняття 3	Дисципліна та відповідальність	Спрямоване на формування понять дисципліни та відповідальності у військовослужбовців та їх роль в армійському житті.
Заняття 4	Психологія прийняття рішень	Навчання методам прийняття рішень, зокрема, прийняття морально вагомих вирішень під час служби.
Заняття 5	Етичне лідерство в армії	Розгляд понять етичного лідерства та розвиток навичок етичного керівництва в армійському середовищі.
Заняття 6	Конфліктні ситуації та їх вирішення	Вивчення стратегій та методів вирішення конфліктів з використанням ціннісних орієнтацій.
Заняття 7	Стресові ситуації та психологічна готовність	Ознайомлення зі стресовими ситуаціями та розробка стратегій психологічної готовності.
Заняття 8	Взаємовідносини в команді	Аналіз взаємовідносин в команді та розгляд важливості співпраці, довіри та взаєморозуміння.
Заняття 9	Робота з особистими цінностями	Розробка індивідуальних ціннісних планів та рефлексія над особистими цінностями військовослужбовців.
Заняття 10	Завдання військовослужбовців у суспільстві	Розгляд ролі військових у суспільстві та важливості виконання їхніх завдань з високими стандартами.

Таким чином, деякі заняття є теоретичними і спрямовані на навчання та аналіз понять, в той час як інші є практичними, де військовослужбовці активно займаються вирішенням завдань та розвитком практичних навичок.

Програма практичних занять для корекційно-розвивальної програми з підвищення ціннісних орієнтацій та відповідальності військовослужбовців наступна:

Заняття 1: Тренінг з формування моральних цінностей

Мета: Сприяти розвитку моральних цінностей та етичних принципів серед військовослужбовців.

Метод: Групові обговорення етичних ситуацій, рольові ігри, аналіз етичних кодексів.

Заняття 2: Тренінг з вирішення конфліктів на основі цінностей

Мета: Навчити військовослужбовців вирішувати конфлікти з використанням ціннісних орієнтацій.

Метод: Рольові ігри та сценарії конфліктних ситуацій, групові обговорення.

Заняття 3: Гра-модельовання стресових ситуацій

Мета: Розробити практичні навички управління стресом та розвитку психологічної готовності.

Метод: Гра-модельовання стресових ситуацій, дискусії, рольові ігри.

Заняття 4: Тренінг етичного лідерства

Мета: Розвивати навички етичного керівництва та впливу на інших в армійському колективі.

Метод: Рольові ігри, обговорення прикладів етичного лідерства, групові вправи.

Заняття 5: Гра-модельовання ситуацій відповідальності

Мета: Розвивати навички відповідальності та вирішення завдань з високою відповідальністю.

Метод: Гра-модельовання ситуацій, де військовослужбовці приймають важливі рішення, обговорення результатів.

Заняття 6: Гра-модельовання командних взаємовідносин

Мета: Покращити навички взаємодії та комунікації в команді на основі ціннісних орієнтацій.

Метод: Гра-модельовання ситуацій командної співпраці, групові вправи.

Заняття 7: Гра-модельовання виконання завдань у суспільстві

Мета: Розглянути роль військовослужбовців у суспільстві та навчити виконувати завдання з високими стандартами.

Метод: Гра-моделювання ситуацій, де військовослужбовці взаємодіють з цивільним населенням, обговорення результатів.

Ця програма дозволить військовослужбовцям не лише теоретично ознайомитися з поняттями цінностей та відповідальності, але й розвивати практичні навички через тренування в реальних армійських ситуаціях та сценаріях.

Отже, корекція і розвиток ціннісних орієнтацій та відповідальності військовослужбовців - це важливий аспект їхньої підготовки. Місце цього процесу в навчальній програмі військових закладів повинно бути відведене з належним рівнем важливості, оскільки це впливає на якість служби та дисципліну в армії, а також на загальний успіх військових операцій та безпеку держави.

Висновки до третього розділу

Узагальнюючи результати емпіричного дослідження ціннісних орієнтацій як чинників психологічної готовності до професійної діяльності військовослужбовців, можна зробити наступні висновки:

1) емпіричне дослідження має на меті встановити вплив ціннісних орієнтацій на психологічну готовність військовослужбовців і розвинути наукові підходи до підвищення їхньої професійної ефективності.

2) За результатами отриманих даних за методикою «Ціннісні орієнтації» М.Рокіча, можна зробити висновок, що учасники дослідження демонструють різноманітність у своїх ціннісних орієнтаціях. Термінальні та інструментальні цінності ранжуються по-різному кожним учасником. Деякі особи надають великий пріоритет термінальним цінностям, тоді як інші акцентують увагу на інструментальних цінностях. Це вказує на індивідуальні різниці в сприйнятті важливих аспектів життя. З розрізненням ціннісних

орієнтацій можуть виникати конфлікти і розбіжності в міркуваннях між учасниками. Наприклад, деякі можуть покладати більший акцент на особисту реалізацію, тоді як інші - на співництво та міжособистісні відносини. Результати підкреслюють важливість індивідуального підходу в роботі з кожним учасником. Зрозуміння їхніх цінностей та мотивації є ключовим для розвитку психологічної підтримки та консультування.

3) Наступним етапом дослідження є Тест Люшера. Для цього було сформовано анкету із запитаннями:

- «Який ваш улюблений колір?»;
- «Яким кольорам ви віддасте перевагу у одязі?»;
- «Назвіть колір, котрий діє на вас заспокійливо»;
- «В який колір ви б пофарбували стіни вашої кімнати?»

Узагальнюючи дослідження за Тестом Люшера, можна зробити висновок зелений колір має найвище середнє значення, що вказує на те, що цей колір є досить популярним серед учасників групи. Зелений колір може символізувати природність, гармонію, спокій та самовираження.

Синій колір також має високе середнє значення, що свідчить про важливість цього кольору для учасників групи. Синій часто асоціюється з спокоєм, розумом та стійкістю.

Червоний та жовтий кольори мають середні значення наступні за зеленим і синім. Це може вказувати на важливість активності, енергії та позитивних емоцій для деяких учасників групи.

Фіолетовий, коричневий, чорний та сірий кольори мають найнижчі середні значення в групі. Це може свідчити про менший вплив цих кольорів на учасників групи або про їх меншу популярність серед цієї аудиторії.

Загальною тенденцією є популярність природних та спокійних кольорів, таких як зелений та синій, серед учасників групи, а також важливість енергії та позитивних емоцій, які символізують червоний та жовтий кольори.

4) Армійська служба вимагає від військовослужбовців не лише фізичної сили та військової підготовки, а й психологічної готовності та адаптаційних здібностей. Ціннісні орієнтації військовослужбовців грають важливу роль у їхній здатності адаптуватися до вимог військової служби та подолати стресові ситуації. Тож наступним етапом дослідження є оцінка адаптаційних здібностей "Адаптивність-200. Шкала Д (Достовірність) має значення 5,37, що вказує на достатню чесність та достовірність відповідей військовослужбовців. Шкала ПР (Поведінкова регуляція) має значення 5,47, що свідчить про середній рівень нервово-психічної стійкості військовослужбовців. Шкала КП (Комунікативний потенціал) дорівнює 4,13, вказуючи на помірний рівень комунікативних можливостей військовослужбовців. Шкала МН (Моральна нормативність) має значення 5,60, що вказує на високий рівень дотримання моральних норм і здатність військовослужбовців підкорятися груповим та корпоративним вимогам. Шкала ВПС (Військово-професійна спрямованість) має значення 4,73, свідчачи про середній рівень професійної мотивації і спрямованості військовослужбовців на продовження професійної діяльності. Шкала ДАП (Схильність до девіантних форм поведінки) має значення 5,13, що вказує на помірний рівень схильності до аддитивної і делінквентної поведінки. Шкала СР (Суїцидальний ризик) дорівнює 0,40, вказуючи на дуже низький рівень суїцидального ризику серед військовослужбовців.

У загальному контексті, ці результати свідчать про те, що військовослужбовці мають високий рівень моральної нормативності і дотримання моральних стандартів, а також низький рівень суїцидального ризику. Проте, існує середній рівень комунікативних можливостей і професійної спрямованості, а також середній рівень нервово-психічної стійкості.

5) Оскільки ціннісні орієнтації впливають на спосіб сприйняття ризику та готовність до дій у небезпечних ситуаціях, проведемо далі дослідження готовності військовослужбовців до ризику за методикою О. С.

Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько і Н.В. Юр'єва. За результатами дослідження, більшість опитуваних виявили високий рівень здатності до вольового зусилля (46,67%) і середній рівень (43,33%). Це свідчить про те, що більшість опитуваних мають розвинену здатність до саморегуляції та волевладіння в умовах ризику.

Більшість опитуваних також виявили високий рівень військової товаришкості (56,67%) і середній рівень (33,33%). Це свідчить про те, що більшість опитуваних демонструють велику готовність до співпраці та взаємодії в умовах військової діяльності.

Серед опитуваних більшість мають високий рівень професійної ідентичності (50,00%) і середній рівень (43,33%). Це свідчить про те, що більшість військовослужбовців мають сильну ідентифікацію зі своєю професією і військовим покликанням.

За результатами дослідження, більшість опитуваних виявили високий рівень самовладання (50,00%) і середній рівень (43,33%). Це свідчить про те, що більшість військовослужбовців можуть ефективно контролювати свої емоції та реагувати на стресові ситуації.

Загалом, результати дослідження показують, що більшість військовослужбовців мають високий рівень психологічної готовності до ризику. Вони володіють важливими якостями, необхідними для ефективного виконання службово-бойових завдань в умовах небезпеки та стресу.

б) Дослідження коефіцієнту Пірсона показало, що між ціннісними орієнтаціями та психологічною готовністю військовослужбовців існує сильний позитивний зв'язок. Чим вище цінність у певній сфері, тим вища психологічну готовність до ризику. Цей висновок можна пояснити наступними факторами:

військовослужбовці, які цінують матеріальні блага, прагнуть до успіху та досягнень. Вони готові йти на ризик, щоб досягти своїх цілей;

військовослужбовці, які цінують самооцінку, прагнуть до самовираження та самореалізації. Вони готові йти на ризик, щоб довести собі та іншим, що вони здатні на щось велике;

військовослужбовці, які цінують досягнення, прагнуть до самовдосконалення та розвитку. Вони готові йти на ризик, щоб освоїти нові навички та здобути новий досвід.

Отже, зважаючи на отримані результати дослідження можемо підтвердити раніше сформувану гіпотезу про те, що ціннісні орієнтації військовослужбовців мають суттєвий вплив на їхню психологічну готовність до виконання професійних завдань у військовій сфері. Однак, слід зазначити, що цей зв'язок не є однозначним. На готовність до ризику також впливають інші фактори, такі як особистісні характеристики, досвід, освіта та професійна підготовка.

7) На основі отриманих результатів дослідження, запропоновано розробити та реалізувати корекційну програму розвитку ціннісних орієнтацій та відповідальності військовослужбовців. Місце цього процесу в навчальній програмі військових закладів повинно бути відведене з належним рівнем важливості, оскільки це впливає на якість служби та дисципліну в армії, а також на загальний успіх військових операцій та безпеку держави.

ВИСНОВКИ

В даній роботі відображено аспекти вивчення та аналізу впливу ціннісних орієнтацій на психологічну готовність військовослужбовців до їх професійної діяльності, а також на визначення зв'язку між ціннісними переконаннями військових та їхньою готовністю виконувати завдання та функції в армії. Підсумовуючи проведене дослідження, сформовано відповідні висновки, що представлені нижче.

Ціннісні орієнтації представляють собою ключові цінності та переконання, які визначають спрямованість і життєву орієнтацію особистості. Вони формуються під впливом соціального досвіду та внутрішніх переживань і відображають, що є значущим для конкретної людини. Ціннісні орієнтації можуть бути загальнолюдськими та особистими, а також включати когнітивний та емоційний компоненти. Вони грають важливу роль у соціалізації, формуванні ієрархії цінностей і сприяють гармонії внутрішнього світу особистості. Трансформація суспільного життя може впливати на зміну ціннісних орієнтацій, піднімаючи на передні плани цінності, пов'язані з особистим комфортом і задоволенням потреб.

Фактори впливу на психологічну готовність військовослужбовців є різноманітними та можуть бути як позитивними, так і негативними. Позитивний вплив включає якісну підготовку, підтримку товаришів, відповідність обладнання, психологічну підтримку та регулярний відпочинок. Негативний вплив може бути пов'язаний зі стресовими ситуаціями, розлукою з родиною, фізичними навантаженнями, перевантаженням інформацією, травмами та неадекватними умовами. Розуміння цих факторів допомагає у вдосконаленні психологічної підготовки та підтримки військовослужбовців для підвищення їхньої психологічної готовності в умовах служби.

Ціннісні орієнтації є важливим чинником, який впливає на психологічну готовність до професійної діяльності військовослужбовців.

Військовослужбовці, які цінують службу Батьківщині, захист людей, справедливість, мають більш високий рівень психологічної готовності до професійної діяльності. Зв'язок між ціннісними орієнтаціями і психологічною готовністю до професійної діяльності військовослужбовців є досить складним і багатогранним. Ціннісні орієнтації можуть бути як позитивним, так і негативним фактором у формуванні психологічної готовності. Однак, важливо розуміти, що розвиток психологічної готовності до військової служби включає в себе не лише ціннісні аспекти, але і психологічну тренування, навички стресостійкості та багато інших чинників. Також, команда військовослужбовців повинна бути різноманітною, але одностайною у виконанні спільних завдань, щоб забезпечити ефективну службу та безпеку країни.

На основі розглянутих аспектів методології дослідження, у даній роботі представляють інтерес наступні методи: методика «Ціннісні орієнтації» М.Рокіча, Тест Люшера, Оцінка адаптаційних здібностей особистості (багаторівневий особовий опитувальник «Адаптивність -200»), а також Методика визначення психологічної готовності до ризику військовослужбовців (О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько, Н.В. Юр'єва).

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча є універсальним та зручним інструментом для аналізу системи цінностей особистості. Вона дозволяє визначити ієрархію термінальних та інструментальних цінностей, що є важливими для індивіда. Однак, варто пам'ятати про можливий вплив соціальної бажаності та нещирості відповідей. Для отримання найкращих результатів, важливо мати відкрите спілкування з учасниками та розуміти їхні мотивації та життєві цілі.

Тест Люшера є психологічним інструментом для вимірювання психофізіологічного стану людини, визначення її стресостійкості, активності та комунікативних здібностей. Він базується на ідеї, що вибір кольорів відображає суб'єктивні стани особистості, а не її самопредставлення. Тест

надає індивідуальну інформацію і професійні рекомендації для уникнення психологічного стресу та фізіологічних симптомів. Втім, його застосування вимагає врахування деяких обмежень, таких як стійкість у часі результатів та уникання спроб «обдурити» тест.

Оцінка адаптаційних здібностей особистості є важливою для розвитку нашого розуміння того, як ми справляємося з викликами життя. Багаторівневий особовий опитувальник "Адаптивність-200" надає можливість отримати глибоке та об'єктивне уявлення про адаптаційні здібності, що допомагає як індивідуумам, так і фахівцям у сфері психології працювати над поліпшенням якості життя та психологічного благополуччя.

Методика визначення готовності до ризику військовослужбовців, розроблена авторами О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько і Н.В. Юр'єва, включає оцінку трьох рівнів готовності: високого, середнього та низького. Високий рівень готовності характеризується добре розвиненими механізмами саморегуляції та здатністю до ефективного виконання завдань навіть в умовах ризику. Середній рівень вказує на обмежену готовність до ризику та неспроможність до подолання стресових ситуацій. Низький рівень психологічної готовності характеризується практичною відсутністю готовності до ризику та низьким рівнем рефлексії та саморегуляції.

Емпіричне дослідження має на меті встановити вплив ціннісних орієнтацій на психологічну готовність військовослужбовців і розвинути наукові підходи до підвищення їхньої професійної ефективності.

За результатами отриманих даних за методикою «Ціннісні орієнтації» М.Рокіча, можна зробити висновок, що учасники дослідження демонструють різноманітність у своїх ціннісних орієнтаціях. Термінальні та інструментальні цінності ранжуються по-різному кожним учасником. Деякі особи надають великий пріоритет термінальним цінностям, тоді як інші акцентують увагу на інструментальних цінностях. Це вказує на індивідуальні різниці в сприйнятті важливих аспектів життя. З розрізненням ціннісних орієнтацій можуть виникати конфлікти і розбіжності в міркуваннях між

учасниками. Наприклад, деякі можуть покладати більший акцент на особисту реалізацію, тоді як інші - на співництво та міжособистісні відносини. Результати підкреслюють важливість індивідуального підходу в роботі з кожним учасником. Зрозуміння їхніх цінностей та мотивації є ключовим для розвитку психологічної підтримки та консультування.

Наступним етапом дослідження є Тест Люшера. Для цього було сформовано анкету із запитаннями:

«Який ваш улюблений колір?»;

«Яким кольорам ви віддаєте перевагу у одязі?»;

«Назвіть колір, котрий діє на вас заспокійливо»;

«В який колір ви б пофарбували стіни вашої кімнати?».

Узагальнюючи дослідження за Тестом Люшера, можна зробити висновок зелений колір має найвище середнє значення, що вказує на те, що цей колір є досить популярним серед учасників групи. Зелений колір може символізувати природність, гармонію, спокій та самовираження.

Синій колір також має високе середнє значення, що свідчить про важливість цього кольору для учасників групи. Синій часто асоціюється з спокоєм, розумом та стійкістю.

Червоний та жовтий кольори мають середні значення наступні за зеленим і синім. Це може вказувати на важливість активності, енергії та позитивних емоцій для деяких учасників групи.

Фіолетовий, коричневий, чорний та сірий кольори мають найнижчі середні значення в групі. Це може свідчити про менший вплив цих кольорів на учасників групи або про їх меншу популярність серед цієї аудиторії.

Загальною тенденцією є популярність природних та спокійних кольорів, таких як зелений та синій, серед учасників групи, а також важливість енергії та позитивних емоцій, які символізують червоний та жовтий кольори.

Армійська служба вимагає від військовослужбовців не лише фізичної сили та військової підготовки, а й психологічної готовності та адаптаційних

здібностей. Ціннісні орієнтації військовослужбовців грають важливу роль у їхній здатності адаптуватися до вимог військової служби та подолати стресові ситуації. Тож наступним етапом дослідження є оцінка адаптаційних здібностей "Адаптивність-200. Шкала Д (Достовірність) має значення 5,37, що вказує на достатню чесність та достовірність відповідей військовослужбовців. Шкала ПР (Поведінкова регуляція) має значення 5,47, що свідчить про середній рівень нервово-психічної стійкості військовослужбовців. Шкала КП (Комунікативний потенціал) дорівнює 4,13, вказуючи на помірний рівень комунікативних можливостей військовослужбовців. Шкала МН (Моральна нормативність) має значення 5,60, що вказує на високий рівень дотримання моральних норм і здатність військовослужбовців підкорятися груповим та корпоративним вимогам. Шкала ВПС (Військово-професійна спрямованість) має значення 4,73, свідчачи про середній рівень професійної мотивації і спрямованості військовослужбовців на продовження професійної діяльності. Шкала ДАП (Схильність до девіантних форм поведінки) має значення 5,13, що вказує на помірний рівень схильності до аддитивної і делінквентної поведінки. Шкала СР (Суїцидальний ризик) дорівнює 0,40, вказуючи на дуже низький рівень суїцидального ризику серед військовослужбовців.

У загальному контексті, ці результати свідчать про те, що військовослужбовці мають високий рівень моральної нормативності і дотримання моральних стандартів, а також низький рівень суїцидального ризику. Проте, існує середній рівень комунікативних можливостей і професійної спрямованості, а також середній рівень нервово-психічної стійкості.

Оскільки ціннісні орієнтації впливають на спосіб сприйняття ризику та готовність до дій у небезпечних ситуаціях, проведемо далі дослідження готовності військовослужбовців до ризику за методикою О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько і Н.В. Юр'єва. За результатами дослідження, більшість опитуваних виявили високий рівень здатності до вольового

зусилля (46,67%) і середній рівень (43,33%). Це свідчить про те, що більшість опитуваних мають розвинену здатність до саморегуляції та волевої стійкості в умовах ризику.

Більшість опитуваних також виявили високий рівень військової товаришкості (56,67%) і середній рівень (33,33%). Це свідчить про те, що більшість опитуваних демонструють велику готовність до співпраці та взаємодії в умовах військової діяльності.

Серед опитуваних більшість мають високий рівень професійної ідентичності (50,00%) і середній рівень (43,33%). Це свідчить про те, що більшість військовослужбовців мають сильну ідентифікацію зі своєю професією і військовим покликанням.

За результатами дослідження, більшість опитуваних виявили високий рівень самовладання (50,00%) і середній рівень (43,33%). Це свідчить про те, що більшість військовослужбовців можуть ефективно контролювати свої емоції та реагувати на стресові ситуації.

Загалом, результати дослідження показують, що більшість військовослужбовців мають високий рівень психологічної готовності до ризику. Вони володіють важливими якостями, необхідними для ефективного виконання службово-бойових завдань в умовах небезпеки та стресу.

Дослідження коефіцієнту Пірсона показало, що між ціннісними орієнтаціями та психологічною готовністю військовослужбовців існує сильний позитивний зв'язок. Чим вище цінність у певній сфері, тим вища психологічну готовність до ризику. Цей висновок можна пояснити наступними факторами:

військовослужбовці, які цінують матеріальні блага, прагнуть до успіху та досягнень. Вони готові йти на ризик, щоб досягти своїх цілей;

військовослужбовці, які цінують самооцінку, прагнуть до самовираження та самореалізації. Вони готові йти на ризик, щоб довести собі та іншим, що вони здатні на щось велике;

військовослужбовці, які цінують досягнення, прагнуть до самовдосконалення та розвитку. Вони готові йти на ризик, щоб освоїти нові навички та здобути новий досвід.

Отже, зважаючи на отримані результати дослідження можемо підтвердити раніше сформовану гіпотезу про те, що ціннісні орієнтації військовослужбовців мають суттєвий вплив на їхню психологічну готовність до виконання професійних завдань у військовій сфері. Однак, слід зазначити, що цей зв'язок не є однозначним. На готовність до ризику також впливають інші фактори, такі як особистісні характеристики, досвід, освіта та професійна підготовка.

На основі отриманих результатів дослідження, запропоновано розробити та реалізувати корекційну програму розвитку ціннісних орієнтацій та відповідальності військовослужбовців. Місце цього процесу в навчальній програмі військових закладів повинно бути відведене з належним рівнем важливості, оскільки це впливає на якість служби та дисципліну в армії, а також на загальний успіх військових операцій та безпеку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань соціального захисту військовиків, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, і деяких інших осіб» від 3 листопада 2006 року № 328-V, зі змінами URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/328-16> (Дата звернення: 14.02.2023)
2. Закон України «Про статус військовиків війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 із змінами; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12> (Дата звернення: 16.04.2023)
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання Державної служби України у справах військовиків війни та учасників антитерористичної операції» №416 від 10 вересня 2014 р.; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/416-2014-п> (Дата звернення: 31.03.2023)
4. Про затвердження інструкції з організації психологічної підготовки Збройних Сил України: Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 18.10.2021 р. №17310
5. Агаєв Н.А., Васильєв С.О., Левіщенко Є.І. Особливості впровадження методологічних підходів армій країн НАТО в практику психологічної підготовки військовослужбовців ЗС України. Вісник Національного університету оборони України, 2019. Випуск 3(53), с.5-15.
6. Агаєв Н.А., Кокурн О.М., Герасименко М.В., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Досвід роботи в армії США та арміях інших країн щодо недопущення втрат особового складу з причин, не пов'язаних із виконанням завдань за призначенням, К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2018. 156 с.
7. Алещенко В. І. Методичні підходи до аналізу, оцінювання та прогнозування морально-психологічного стану особового складу. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. 2018. № 3 (40). С. 6–10.

8. Алещенко В. І. Юркова О. І. Кількісний та якісний аналіз стану психологічної готовності військовослужбовців танкових підрозділів до виконання бойових завдань. Вісник Національного університету оборони України. Київ, НУОУ. 2022. Випуск 4 (68), с. 5-15.

9. Алещенко В. Формування психологічної готовності військовослужбовців до ведення бойових дій. Вісник Національного університету оборони України, 2023. Випуск 74(4), 5–13.

10. Архипова С., Бік О. Соціальна робота з військовослужбовцями - учасниками антитерористичної операції, звільненими в запас. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2021. № 6 (344), Ч. I. С. 64-77.

11. Бадер С.О. Класифікація цінностей та ціннісно-сміслових орієнтацій особистості. Теорія і методика професійної освіти. 2019. Випуск 14. Т. 1. с.18-22.

12. Баранова С. В. Відповідальність як репрезентація архітектури внутрішнього світу особистості. Психологічні перспективи. Випуск 29, 2017. С. 13-20.

13. Барко В. В., Тимченко О. В. Шляхи формування психологічної готовності до професійної діяльності у персоналу національної поліції України. Вісник Національного університету оборони України, 2020. Випуск 3(56), с.112-119.

14. Блінов О.А. Іноваційний психологічний інструментарій діагностики, психотерапії та психокорекції бойового стресу: навчально-методичний посібник. К. : Талком, 2020. 130 с.

15. Бриндіков Ю.Л. Реабілітація комбатантів: системна робота фахівців соціальних структур. Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення : матеріали II Всеукр. наукпракт.конф. (Маріуполь, 15 червня 2018 р.). Маріуполь : ДонДУУ, 2018. С. 267–270.

16. Василенко С. В. Особливості впливу стресогенних умов професійної діяльності на психіку військовослужбовців Збройних Сил України. №1 (54) 2020. С. 45-49.

17. Волков М. С. Вплив спеціальної фізичної підготовки на психологічну стійкість військовослужбовців. Академічні візії, (21). URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/488> (дата звернення: 03.10.2023)

18. Волонтерські організації. URL: <http://poruch.ua/volonterskie-organizatsii.html> (Дата звернення: 17.01.2023)

19. Герасименко Л.О., Скрипніков А.М., Ісаков Р.І. Реакція на важкий стрес та розлади адаптації. Посттравматичний стресовий розлад: навч. посібник. Київ: ВСВ «Медицина», 2023. 120 с.

20. Головне управління морально-психологічного забезпечення. (2021). Стандарт індивідуальної підготовки Психологічна підготовка : навчальний курс (СТІ 000Г.22Л). Збройні Сили України. <https://MR-z-PsPidh-2021.pdf> (dovidnykmpz.info) (Дата звернення: 29.09.2023)

21. Державна служба України у справах військовиків війни та учасників антитерористичної операції. Довідник громадських об'єднань учасників антитерористичної операції (за інформацією з Реєстру громадських об'єднань), Київ, 2015. С. 40.

22. Журавльова Л. П., Кротюк К. А. Особливості ціннісно-сміслової сфери військовослужбовців з різним досвідом участі в бойових діях. Наук. часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Сер. 12. Психологічні науки. 2020. Вип. 10 (55). С. 26–36.

23. Закалюжний В. Формування ціннісних орієнтацій учнів у процесі вивчення елементів прикладної фізики. Наукові записки [КДПУ ім. Володимира Винниченка] . Серія : Проблеми методики фізикоматематичної і технологічної освіти. 2015. Вип. 8(3). С. 111-116

24. Захарченко О. О., Стуліка О. Б. Ціннісні орієнтації як фактор соціально психологічної адаптації військовослужбовців до умов мирного

життя. Актуальні проблеми сучасної психології : матеріали II Всеукраїнської наукової інтернет-конференції 15 жовтня 2021. Одеса, 2021. С. 40-45.

25. Кавалеров А. Ціннісні орієнтації та їх класифікація. Наукове пізнання: методологія та технологія. 2000. № № 1–2. С. 33–36

26. Капосльоз Г. Психологічна готовність військовослужбовців до бойової діяльності: системний підхід щодо діагностування, формування та підтримання станів. Вісник Національного університету оборони України, 2023. Випуск 72(2), с. 47–57.

27. Карамішев Д. В. Формування системи цінностей і переконань як чинник інституціональних перетворень в українському суспільстві. Теорія та практика державного управління. 2016, №1(52). С.1-9.

28. Кириченко А. Особливості психологічної готовності військовослужбовців десантно-штурмових військ Збройних сил України до виконання завдань за призначенням. Вісник Національного університету оборони України, 2020. Випуск 55(2), с.50–58

29. Коберник Л. О. Родь та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. Наука і освіта. Науково-практичний журнал південного наукового центру АПН України. Одеса. 2008. № 4-5. С.28-33.

30. Ковальчук О., Мороз Р. Психологічні механізми виникнення стресових ситуацій у військовиків. Вісник Національного університету оборони України : зб. наук. праць. 2019. Вип. 3 (53). С. 77–84.

31. Кокур О. М. Мороз В. М. Пішко І.О. Лозінська Н.С. Формування психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до виконання завдань за призначенням під час бойового злагодження : метод. посіб. Київ, 7БЦ. 2021. 170 с.

32. Кокур О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Основи психологічної допомоги військовикам в умовах бойових дій: методичний посібник. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2015. 170 с.

33. Колесніченко О. С. Мацегора Я. В. Воробйова В. І. Психологічна готовність військовослужбовців Національної гвардії України

до службово-бойової діяльності поза межами пункту постійної дислокації: монографія. Харків : Національна акад. НГУ, 2016. 335 с.

34. Колесніченко О. С. Засади бойової психологічної травматизації військовослужбовців : монографія. Харків : ФОП Бровін О. В., 2018. 488 с.

35. Колесніченко О. С., Лиман А. А. Структурно-функціональна модель психологічної готовності військовослужбовців Національної гвардії України до ризику. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Вип. 3. С. 153–158

36. Куцос О. І. Класифікація визначень поняття «національний характер» методом кластерного аналізу. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2022 № 58, с.93-96.

37. Левенець О. А. Динаміка особистісних змін та ціннісних орієнтацій учасників бойових дій. Психологічна допомога особам, які беруть участь в антитерористичній операції: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 берез. 2016 р.) : у 2 ч. / [ред. кол. : В. В. Черней, М. В. Костицький, О. І. Кудерміна та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. Справ, 2016. С. 100–102.

38. Мамчур Є. Розвиток професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови : монографія; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2021. 219 с

39. Мась Н. М. Сафін О. Д. Вплив соціально-психологічних характеристик особистості військовослужбовця на його уявлення про ризик і психологічну готовність до нього. Вісник КНУ. Серія: Військово-спеціальні науки. 2022. №2(50). С. 50-53.

40. Мацегора Я. В. Особливості ціннісно-сміслової сфери військовослужбовців-учасників бойових дій. Психологічна допомога особам, які беруть участь в антитерористичній операції: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 берез. 2016 р.) : у 2 ч. / [ред. кол. : В. В. Черней, М. В. Костицький, О. І. Кудерміна та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. Справ, 2016. С. 95–98.

41. Методичні рекомендації з організації психологічного вивчення військовослужбовців, призваних за мобілізацією, у навчальних центрах (частинах) збройних сил України URL: https://www.mil.gov.ua/content/pdf/metod_v_book.pdf (дата звернення: 20.10.2023)

42. Місенг Д. Ціннісні орієнтації сучасного українського юнацтва. Психологічні виміри культури, економіки, управління : науковий журнал. Львів, 2018. Том 11. С. 198–205.

43. Облога Москви, морські походи, «порятунок Європи»: 400 років від смерті гетьмана Петра Сагайдачного URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-istoria-kozaky-hetman-petro-sahaydachny/31805305.html> (Дата звернення: 03.10.2023)

44. Онопрієнко С.Г. Особливості співвідношення інформаційної та правової культури. Повітряне і космічне право. 2017. № 2. С. 82-85

45. Осьодло В. І. Грилюк С. М. Тютюнник Л. Л. Сучасний стан і перспективи психологічного забезпечення в Збройних Силах України : Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права, 2021. № 1, с. 89-98

46. Приходько І. І. Особливості нормативно-правового регулювання морально-психологічного стану військовослужбовців сектора безпеки та оборони України. Честь і закон. 2019. № 2 (69). С. 95–104.

47. Приходько І. І., Волошко С. А., Гунбін К. Ю. Теоретичні аспекти оцінювання морально-психологічного стану військовослужбовців Національної гвардії України. Честь і закон. 2018. № 2 (65). С. 89–96.

48. Психологічна підготовка військовослужбовців ЗСУ до перебування в умовах різкої зміни бойової обстановки та умовах примусової ізоляції. Методичні рекомендації. Київ: «Центр учбової літератури», 2022. 108 с.

49. Романишин А.М., Неурова А.Б. Діагностування посттравматичних стресових розладів особового складу після участі в

операції Об'єднаних сил. Вісник Національного університету оборони України, 2021. 4(60). С. 127–133.

50. Сойчук Р. Л. Відповідальність як найважливіша характеристика зростаючої особистості. Інноватика у вихованні. 2018. Вип. 8. С. 96-106.

51. Сомик О. Класифікація цінностей у контексті детермінант економічної активності. European journal of economics and management. 2019 Volume 5 Issue 4.с.104-109.

52. Стасюк В., Лисенко Д. Ціннісні орієнтації в структурі довіри військовослужбовців до командира в особливих умовах діяльності. Вісник Національного університету оборони України, 2020. Випуск № 52(2), с.112–119

53. Тест Люшера URL: <https://vseosvita.ua/news/test-liushera-interpretatsiia-metodyku-72445.html> (дата звернення: 18.10.2023)

54. Уханова Н. С. Правова культура молоді в Україні. Інформація і право. № 2(29)/2019. С. 156–166.

55. Федух І. С. Визначення змісту поняття «ціннісна орієнтація» у сучасній психолого-педагогічній науці. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2011. Вип.3 URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_3_25 (дата звернення: 18.10.2023)

56. Філософський енциклопедичний словник / ред-упоряд. В. І. Шинкарчук. Київ : Абрис, 2002. 742 с

57. Хохлов О.В. Права та обов'язки військовослужбовців. Міжнародний науковий журнал «Грааль науки» № 2-3 (квітень 2021). С. 153-158.

58. Худякова А.А. Поняття “моральності”, “відповідальності” та “моральної відповідальності” у філософській і психолого-педагогічній літературі. Альманах науки. № 2/1 (11) лютий 2018 р. С. 29-31.

59. Шагар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків, 2007. 597 с.

60. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості. Соціальна психологія. 2009. № 4(36). С. 65–73.
61. Шиделко А. Поняття цінностей і ціннісних орієнтацій у контексті професійних преференцій учнів ПТНЗ. URL: https://lib.iitta.gov.ua/дата_звернення:01.10.2023).
62. Юр'єва Н. В. Вплив психологічних особливостей військовослужбовців-жінок на результати виконання службово-бойової діяльності. Честь і закон. 2020. № 1 (72). С. 123–130.
63. Ямницький О. Категорія цінність у психологічному вимірі. Наука і освіта. 2013. № 4. С. 34–37.
64. Abramson P. R., Inglehart R. Generational Replacement and Value Change irt Eight West European Societies // British Journal of Political Science.1992. № 22. P. 183–228
65. International Journal of Organizational Leadership 5(2016) 151–161
https://ijol.cikd.ca/article_60252_90b42e89badceb3ac0fceed9be18d962.pdf
66. Rokeach M. The nature of human values. New York : Free Press, 1973. 438 p.

ДОДАТКИ

Додаток А1

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча

Інструкція до тесту

«Зараз Вам буде пред'явлений набір з 18 цінностей. Ваше завдання – пронумерувати їх по порядку значимості для Вас як принципів, якими Ви керуєтеся у Вашому житті, де 1 – найголовніший та 18 найменш суттєвий..

Розробіть не поспішаючи, вдумливо. Кінцевий результат повинен відбивати Вашу справжню позицію».

Тестовий матеріал

№	Список А (термінальні цінності):	
1	Активна діяльна життя (повнота та емоційна насиченість життя);	
2	Життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);	
3	Здоров'я (фізичне і психічне);	
4	Цікава робота;	
5	Краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві);	
6	Любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною);	
7	Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);	
8	Наявність хороших і вірних друзів;	
9	Суспільне покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі);	
10	Пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальне розвиток);	
11	Продуктивна життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей);	
12	Розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення);	
13	Розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків)	
14	Свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)	
15	Щасливе сімейне життя	
16	Щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому)	
17	Творчість (можливість творчої діяльності)	
18	Впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч; сумнівів).	
	Список Б (інструментальні цінності):	
1	Акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, порядок у справах;	
2	Вихованість (гарні манери);	
3	Високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання);	
4	Життєрадісність (почуття гумору);	

5	Старанність (дисциплінованість);	
6	Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);	
7	Непримиренність до недоліків у собі та інших;	
8	Освіченість (широта знань, висока загальна культура);	
9	Відповідальність (почуття боргу, вміння тримати своє слово);	
10	Раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);	
11	Самоконтроль (стриманість, самодисципліна);	
12	Сміливість у отстаюваннях своєї думки, поглядів;	
13	Тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)	
14	Терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани)	
15	Широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички)	
16	Чесність (правдивість, щирість)	
17	Ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі)	
18	Чуйність (дбайливість)	

КЛЮЧ

Система цінностей		Список А Термінальні цінності						Список Б Інструментальні цінності					
1	Особистісні	2а	3а	6а	12а	15а	18а	16	26	46	96	116	166
	Суспільні	1а	5а	8а	13а	14а	16а	66	76	126	146	156	186
	Професійні	4а	7а	9а	10а	1а	17а	36	56	86	106	136	176
	(відображують самореалізацію суб'єкта)												
2	Самоствердження	2а	3а	9а	12а	16а	18а	36	66	86	116	126	166
	Спілкування	1а	5а	6а	8а	13а	15а	16	46	76	146	156	186
	Справи	4а	7а	10а	1а	14а	17а	26	56	96	106	136	176
	(дані корелюють із вектором спрямованості)												
3	Індивідуалістичні	1а	3а	9а	12а	14а	17а	36	66	96	126	136	166
	Конформістські	4а	6а	7а	8а	13а	18а	26	46	56	86	116	176
	Альтруїстичні	2а	5а	10а	11а	15а	16а	16	76	106	146	156	186
(спрямованість в системі міжособистісних відносин)													

Додаток А2

Результати дослідження за методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча

№	Список А (термінальні цінності):	Ранг	Середній бал місця в ієрархії цінностей	
3	Здоров'я	1	1,1	Вагомі цінності
2	Життєва мудрість	2	2,1	
9	Суспільне покликання	3	2,1	
7	Матеріально забезпечене життя	4	3,2	
1	Активна життєва позиція	5	3,5	
14	Свобода	17	3,6	
13	Розваги	6	4,3	Нейтральні цінності
8	Наявність хороших і вірних друзів	7	4,4	
10	Пізнання	8	4,6	
11	Продуктивність життя	9	5,1	
17	Творчість	10	5,3	
15	Щасливе сімейне життя	11	5,5	Невагомі цінності
18	Впевненість у собі	12	6,1	
4	Цікава робота	13	7,7	
16	Щастя інших	14	8,4	
6	Любов	15	9,2	
12	Розвиток	16	10,1	
5	Краса природи і мистецтва	18	14,5	

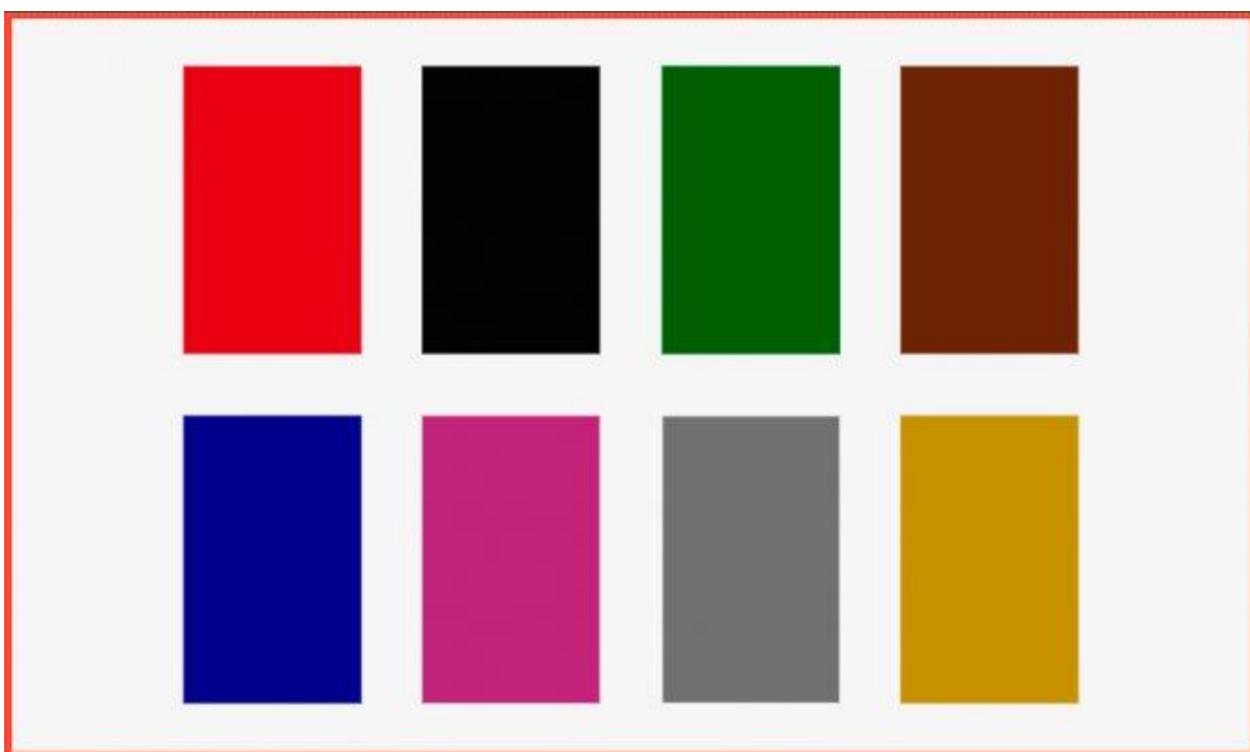
№	Список Б (інструментальні цінності):	Ранг	Середній бал місця в ієрархії цінностей	
17	Ефективність у справах	1	1,9	Вагомі цінності
9	Відповідальність	2	2,2	
16	Чесність	3	2,3	
4	Життєрадісність	4	2,9	
5	Старанність	5	3,2	
6	Незалежність	6	4,1	
15	Широта поглядів	7	4,3	Нейтральні цінності
1	Акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, порядок у справах	8	4,4	
10	Раціоналізм	9	5,6	
12	Сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів	10	5,6	
2	Вихованість	11	7,4	
8	Освіченість	12	7,7	Невагомі цінності
18	Чуйність	13	8,4	
14	Терпимість	14	8,5	
3	Високі запити	15	8,8	
13	Тверда воля	16	9	
11	Самоконтроль	17	9,9	
7	Непримиренність до недоліків у собі та інших	18	12,5	

Додаток Б1

Тест Люшера

Під час тесту вам будуть показані картки з різними кольорами. Ваше завдання – вказати, який колір вам подобається більше за інших в даний момент часу. Не намагайтеся порівнювати кольори ні з чим стороннім, – наприклад, з кольором одягу чи інтер'єру. Просто вибирайте картки, до яких ви відчуваєте більшу симпатію порівняно з іншими.

Якщо ви запускаєте тест на смартфоні, і у вас увімкнено фільтр синього світла – відключіть його на час проходження. Подібні фільтри сильно спотворюють кольори, результати тесту будуть некоректними.

Інтерпретація кольорів

Основні:

№ 1 – синій. Символізує спокій, стан спокою, потребу у відпочинку, емоційну стабільність і задоволеність, душевну прихильність, гармонію. Особистісні характеристики кольору: чесність, справедливість, незворушність, доброта і сумлінність.

№ 2 – зелений. Символізує вольове зусилля, напругу і наполегливість, високий рівень домагань і самовпевненість, прагнення до самовираження, успіху і влади, діловитість, наполегливість і завзятість у досягненні цілей, упертість, енергійний захист своїх позицій. Самостійність, незворушність, черствість.

№ 3 – червоний. Символізує силу волі, активність, що доходить в ряді випадків до агресивності, прагнення до успіху через боротьбу, наступальність і владність, потребу діяти і витратити сили, лідерство та ініціативність, збудженість. Особистісні характеристики: чуйність, рішучість, енергійність, напруженість, дружелюбність, впевненість, товариськість, дратівливість, привабливість, діяльність.

№ 4 – жовтий. Символізує активність, прагнення до спілкування і сприйнятливості до всього нового, оптимізм, радість і веселість, розслабленість і розкутість, оригінальність і прагнення до розширення своїх можливостей. До особистісних характеристик відносяться: балакучість, природність, відкритість, товариськість, енергійність.

Додаткові:

№ 5 – фіолетовий. Символічне значення: вразливість, емоційна виразність, чутливість, інтуїтивне розуміння, зачарованість і мрійливість, захоплення і фантазії. Особистісні характеристики: несправедливість, нещирість, егоїстичність, самостійність.

№ 6 – коричневий. Уособлює комфорт тілесних відчуттів, прагнення до затишку і спокою, фізичну легкість і сенсорну задоволеність. Для коричневого кольору були отримані такі особистісні характеристики, як поступливість, залежність, спокій, сумлінність і розслабленість.

№ 7 – чорний. Символізує в першу чергу заперечення, закінчення чого-небудь і відмову, зречення і неприйняття, протест проти чого – або кого-небудь. У граничній формі символізує небуття. Особистісні характеристики чорного кольору: непривабливість, мовчазність і замкнутість, упертість, егоїстичність, незалежність, ворожість.

№ 0 – сірий. Символізує нейтральність і “безбарвність”, неучасть, соціальну відгородженість, свободу від зобов’язань, неврівноваженість, млявість і розслабленість, невпевненість, несамостійність і пасивність.

Додаток Б2

Первинні результати дослідження (кількість осіб)

Питання	Синій	Зелений	Червоний	Жовтий	Фіолетовий	Коричневий	Чорний	Сірий
1. Який ваш улюблений колір?	5	8	6	3	6	0	2	0
2. Яким кольором ви віддаєте перевагу у одязі?	4	7	1	0	0	4	5	9
3. Назвіть колір, котрий діє на вас заспокійливо	11	13	0	5	2	0	0	0
4. «В який колір ви б пофарбували стіни вашої кімнати?»	6	9	1	8	1	0	0	5

Додаток В1

Оцінка адаптаційних здібностей особистості (багаторівневий особовий опитувальник «Адаптивність -200»)

Безпосередньо перед проведенням обстеження надається коротка інструкція: *«Дане дослідження спрямоване на виявлення Ваших індивідуальних особливостей. Опитувальник містить 200 тверджень (запитань) про життя, роботу, відносини у сім'ї, інтереси і схильності. Завдання полягає у тому, щоб визначити своє відношення до кожного твердження, тобто погодитися або не погодитися з ним. Якщо, Ви погоджуєтесь із твердженням, то у клітці з номером даного питання ставиться «+» а якщо Ви не згодні – ставиться «-». Правильних або неправильних відповідей тут бути не може, тому довго не замислюйтеся над питанням – давайте відповідь, виходячи з того, що більше відповідає Вашому характеру або уявленню про самого себе.»*

Текст опитувальника БОО («АДАПТИВІСТЬ-200»)

№	Питання
1	Буває, що я серджуся
2	Зазвичай вранці я прокидаюся свіжим і відпочивши
3	Зараз я приблизно так само працездатний, як і завжди
4	Доля безумовно несправедлива до мене
5	Запори у мене бувають дуже рідко
6	Часом мені дуже хотілося лишити свій дім
7	Часом у мене бувають напади сміху або плачу, з якими я ніяк не можу справитися
8	Мені здається, що мене ніхто не розуміє
9	Вважаю, що якщо хтось заподіяв мені зло, я повинен йому відповісти тим же
10	Іноді мені в голову приходять такі нехороші думки, що краще про них нікому не розповідати
11	Мені важко зосередитися на якому-небудь завданні або роботі
12	У мене бувають дуже дивні і незвичайні переживання
13	У мене були відсутні неприємності через мою поведінку
14	В дитинстві я у свій час скоював дрібні крадіжки
15	Буває, у мене з'являється бажання ламати або крушити все навколо
16	Бувало, що я цілими днями або навіть тижнями нічого не міг робити, тому що ніяк не міг примусити себе взятися до роботи

17	Сон у мене переривчастий і неспокійний
18	Моя сім'я не схвалює ту роботи, яку я обрав
19	Бували випадки, що я не виконував своїх обіцянок
20	Голова у мене болить часто
21	Раз на тиждень або частіше я без жодної очевидної причини раптово відчуваю жар у всьому тілі
22	Було б добре, якби майже всі закони відмінили
23	Стан мого здоров'я майже такий же, як у більшості моїх знайомих (не гірше)
24	Зустрічаючи на вулиці своїх знайомих або шкільних друзів, з якими я давно не бачився, я вважаю за краще проходити мимо, якщо вони зі мною не заговорюють першими
25	Більшості людей, які мене знають, я подобаюся
26	Я людина товариська
27	Іноді я так наполягаю на своєму, що люди втрачають терпіння
28	Значну частину часу настрій у мене пригнічений
29	Тепер мені важко сподіватися на те, що я чого-небудь досягну у житті
30	У мене мало впевненості в собі
31	Іноді я кажу неправду
32	Зазвичай я вважаю, що життя – гарна річ
33	Я вважаю, що більшість людей здатна збрехати, щоб просунутися по службі
34	Я охоче беру участь у зібраннях, зборах і інших суспільних заходах
35	Я сварюся з членами моєї сім'ї дуже рідко
36	Іноді у мене виникає сильне бажання порушити правила пристойності або кому-небудь нашкодити
37	Найважча боротьба для мене - це боротьба з самим собою
38	М'язові судоми або сипання у мене бувають украй рідко (або майже не бувають)
39	Я досить байдужий до того, що зі мною буде
40	Іноді, коли я недобре почуваюсь, буваю дратівливим
41	Значну частину часу у мене таке відчуття, що я зробив щось не те або навіть щось погане
42	Деякі люди до того люблять командувати, що мені так і кортить робити все наперекір, навіть якщо я знаю, що вони мають рацію
43	Я часто вважаю себе зобов'язаним відстоювати те, що вважаю справедливим
44	Моя мова зараз така ж як завжди (ні швидше і ні повільніше, немає ні хрипоті, ні невиразності)
45	Я вважаю, що моє сімейне життя таке ж добре, як у більшості моїх знайомих
46	Мене вкрай зачіпає, коли мене критикують або сварять
47	Іноді у мене буває таке відчуття, що я просто повинен нанести ушкодження собі або кому-небудь іншому
48	Моя поведінка значною мірою визначається звичаями тих, хто мене оточує
49	В дитинстві у мене була така компанія, де всі прагнули стояти один за одного
50	Іноді мені так і кортить з ким-небудь затіяти бійку
51	Бувало, що я казав про речі, в яких не розуміюсь
52	Зазвичай я засинаю спокійно і мене не турбують ніякі думки
53	Останні декілька років я відчуваю себе добре
54	У мене ніколи не було ні припадків, ні судом
55	Зараз моя вага постійна (я не худну і не повнішаю)
56	Я вважаю, що мене часто карали несправедливо
57	Я легко плачу
58	Я мало втомлююся
59	Я був би досить спокійний, якби у кого-небудь з моєї сім'ї були неприємності через порушення закону

60	З моїм розумом коїться щось недобре
61	Щоб приховати свою сором'язливість, мені доводиться докладати великих зусиль.
62	Напади запаморочення у мене бувають дуже рідко (або майже не бувають)
63	Мене турбують сексуальні (статеві) питання
64	Мені важко підтримувати розмову з людьми, з якими я тільки що познайомився
65	Коли я намагаюся щось зробити, то часто помічаю, що у мене тремтять руки
66	Руки у мене такі ж спритні і моторні, як і раніше
67	Велику частину часу я відчуваю загальну слабкість
68	Іноді, коли я збентежений я сильно пітнію і мене це дратує
69	Буває, що я відкладаю на завтра те, що повинен зробити сьогодні
70	Думаю, що я людина приречена
71	Бували випадки, що мені було важко утриматися від того, щоб що-небудь не поцупити в кого-небудь або де-небудь, наприклад у магазині
72	Я зловживав спиртними напоями
73	Я часто про що-небудь турбуюся
74	Мені б хотілося бути членом декількох кружків або зборів
75	Я рідко задихаюся, і у мене не буває сильного серцебиття
76	Все своє життя я суворо дотримуюсь принципів, заснованих на почутті обов'язку
77	Траплялося, що я перешкоджав або вчиняв наперекір людям просто із принципу, а не тому, що справа була дійсно важливою
78	Якщо мені не погрожує штраф і машин поблизу немає, я можу перейти вулицю там, де бажаю, а не там де потрібно
79	Я завжди був незалежним і вільним від контролю з боку сім'ї
80	У мене бували періоди такої сильної стурбованості, що я навіть не міг всідіти на місці
81	Часто мої вчинки тлумачилися не вірно
82	Мої батьки і (або) інші члени моєї сім'ї прискіпуються до мене більше, ніж треба
83	Хтось керує моїми думками
84	Люди байдужі до того, що з тобою трапиться
85	Мені подобається бути в компанії, де всі жартують один над одним
86	В школі я засвоював матеріал повільніше, аніж інші
87	Я цілком впевнений у собі
88	Нікому не довіряти – найбезпечніше
89	Раз на тиждень або частіше я буваю дуже збудженим і схвильованим
90	Коли я знаходжуся в компанії, мені важко знайти відповідну тему для розмови
91	Мені легко примусити інших людей боятися мене, інколи, я роблю це ради забави
92	У грі я вважаю за краще виграти
93	Безглуздо засуджувати людину, яка обдурила того, хто сам дозволяє себе обдурювати
94	Хтось намагається впливати на мої думки
95	Я щодня випиваю багато води
96	Щасливішим за все я буваю наодинці
97	Я обурююся кожного разу, коли дізнаюся, що злочинець з якої-небудь причини залишився безкарним
98	У моєму житті був один або декілька випадків, коли я відчував, що хтось за допомогою гіпнозу примушує мене скоювати ті або інші вчинки
99	Я дуже рідко заговорюю з людьми першим
100	У мене ніколи не було зіткнень із законом
101	Мені приємно мати серед своїх знайомих значних людей, це як би додає мені вагу у власних очах
102	Іноді без жодної причини у мене раптом наступають періоди незвичайної веселості
103	Життя для мене майже завжди пов'язано з напругою
104	У школі мені було дуже важко виступати перед класом

105	Люди проявляють по відношенні до мене стільки співчуття і симпатії, наскільки я заслуговую
106	Я відмовляюся грати в деякі ігри, тому що це у мене погано виходить
107	Мені здається, що я знаходжу друзів з такою ж легкістю, як і інші
108	Мені неприємно, коли навколо мене є люди
109	Як правило, мені не везе
110	Мене легко збити з пантелику
111	Деякі з членів моєї сім'ї скоювали вчинки, які мене лякали
112	Іноді у мене бувають напади сміху або плачу, з якими я ніяк не можу впоратися
113	Мені важко приступити до виконання нового завдання або розпочати нову справу
114	Якби люди не були налаштовані проти мене, я досягнув би у житті набагато більшого
115	Мені здається, що мене ніхто не розуміє
116	Серед моїх знайомих є люди, які мені не подобаються
117	Я легко втрачаю терпіння до людей
118	Часто у новій обстановці я переживаю почуття тривоги
119	Часто мені хочеться померти
120	Іноді я такий збуджений, що мені важко заснути
121	Часто я переходжу на іншу сторону вулиці, щоб уникнути зустрічі з тим, кого я побачив
122	Бувало, що я кидав почату справу, оскільки боявся, що я не справлюся з нею
123	Майже щодня трапляється що-небудь, що лякає мене
124	Навіть серед людей я зазвичай відчуваю себе самотнім
125	Я переконаний, що існує лише одне єдине правильне розуміння значення життя
126	В гостях я частіше сиджу де-небудь осторонь або розмовляю з ким-небудь одним, ніж беру участь у загальних розвагах
127	Мені часто кажуть, що я запальний
128	Буває, що я з ким-небудь пліткую
129	Часто мені неприємно, коли я намагаюся застерегти кого-небудь від помилок, а мене розуміють неправильно
130	Я часто звертаюся до людей за порадою
131	Часто, навіть тоді, коли усе для мене складається добре, я відчуваю що мені усе байдуже
132	Мене досить важко вивести з себе
133	Коли я намагаюся вказати людям на їх помилки або допомогти вони часто розуміють мене неправильно
134	Зазвичай я спокійний, і мене нелегко вивести із стану душевної рівноваги
135	Я заслуговую суворого покарання за свою провину
136	Мені притаманно так сильно переживати за свої розчарування, що я не можу примусити себе не думати про них
137	Часом мені здається, що я ні на що не здатний
138	Бувало, що під час обговорення деяких питань я, особливо не замислюючись, погоджувався з думкою інших
139	Мене дуже турбують різного роду нещастя
140	Мої переконання і погляди непохитні
141	Я вважаю, що можна не порушуючи закон спробувати знайти в ньому лазівку
142	Є люди, які мені настільки неприємні, що я в глибині душі радію, коли вони одержують прочухан за що-небудь
143	У мене бували періоди, коли через хвилювання я втрачав сон
144	Я відвідую різні суспільні заходи, тому що це дозволяє бути мені серед людей
145	Можна пробачити людям порушення тих правил, які вони вважають нерозсудливими
146	У мене є погані звички, які є настільки сильними, що боротися з ними просто марно
147	Я охоче знайомлюся з новими людьми
148	Буває, що непристойний жарт у мене викликає сміх

149	Якщо справа йде у мене погано, то мені відразу хочеться все кинути
150	Я вважаю за краще діяти відповідно до власних планів, а не слідувати вказівкам інших
151	Мені подобається, коли оточуючі знають мою точку зору.
152	Якщо я поганої думки про людину або навіть зневажаю її, я мало прагну приховати це від неї
153	Я людина нервова і легко збудлива
154	Все у мене виходить погано, не так як треба
155	Майбутнє здається мені безнадійним
156	Люди досить легко можуть змінити мою думку, навіть якщо до цього вона здавалася мені остаточною
157	Кілька разів на тиждень у мене буває таке відчуття, що повинно трапитися щось жахливе
158	Значну частину часу я відчуваю себе втомленим
159	Я люблю бувати на вечірках і просто в компаніях
160	Я прагну відхилитися від конфліктів і скрутних положень
161	Мене дуже дратує те, що я забуваю, куди кладу речі
162	Пригодницькі розповіді мені подобаються більше, ніж розповіді про любов
163	Якщо я хочу зробити щось, але оточуючі вважають, що цього робити не варто, я можу легко відмовитися від своїх намірів
164	Безглуздо засуджувати людей, які прагнуть урвати від життя все, що можуть
165	Мені байдуже, що про мене думають інші
166	Я абсолютно не пристосований до військової служби і це мене дуже лякає
167	Я переконаний, що чоловіки повинні служити у Збройних Силах тільки за власним бажанням
168	Останнім часом у мене все частіше і частіше трапляються «промахи» і невдачі по службі.
169	Найбільші труднощі для мене під час служби – це необхідність підкорятися командирам і начальникам
170	Тим правилами, які, на мій погляд, несправедливі, я завжди прагну протидіяти
171	Мені хотілося б випробувати себе серйозною і небезпечною справою
172	Мене довго не залишає відчуття образи, заподіяне товаришами
173	Жити за військовим розпорядком для мене просто нестерпне
174	Я сумніваюся, чи зможу я зі своїм здоров'ям витримати всі навантаження військової служби
175	Я заздрю тим, хто зміг ухилитися від військової служби
176	Я відчуваю все більше і більше розчарувань по відношенню до моєї військової спеціальності
177	Я часто розгублююся у складних і небезпечних ситуаціях
178	Мені хотілося б служити у ПДВ або частинах спецназу
179	Із службою у мене ніщо не виходить (не «клеїться»). Часто думаю: «не моя це справа»
180	Коли мною хтось командує, це викликає у мене відчуття протесту
181	Мені завжди було важко пристосовуватися до нового колективу
182	Під час подальшої служби я був би не проти послужити там, де небезпечно і де ведуться бойові дії
183	Присяга на вірність Вітчизні у сучасних умовах втратила свою актуальність
184	Мені завжди було нелегко пристосовуватися до нових умов життя
185	У складних ситуаціях я не можу швидко приймати правильні рішення
186	Я упевнений, що в майбутньому не стану укладати або продовжувати контракт на продовження військової служби
187	У мене бувають періоди похмурої дратівливості, під час яких я «зриваю зло» на оточуючих

188	Я насилу витримую фізичні навантаження, пов'язані з моєю професійною діяльністю
189	Я достатньо спокійно відношуся до необхідності брати участь в тривалих і небезпечних відрядженнях
190	Навряд чи я буду мати бажання присвятити все своє життя військовій професії (залишитися на службу за контрактом, поступити у військове училище)
191	«За компанію» з товаришами я можу прийняти неабияку кількість алкоголю (перевищити свою звичайну «норму»)
192	У компаніях, де я часто буваю, друзі іноді палять «травичку». Я їх за це не засуджую
193	Останнім часом, щоб не «зірватися», я був вимушений приймати заспокійливі ліки
194	Мої батьки (родичі) часто виказували побоювання у зв'язку з моїми випивками
195	Немає нічого поганого, коли люди намагаються випробувати на собі незвичайні стани, приймаючи деякі речовини
196	У стані агресії я здатний багато на що
197	Я крутий і жорстокий з оточуючими
198	Якщо хтось заподіяв мені зло, я вважаю зобов'язаним відплатити йому тим же («око за око, зуб за зуб»)
199	Можна погодитися з тим, що я не дуже-то схильний виконувати багато наказів, вважаючи їх безрозсудними
200	Я думаю, що будь-яке положення законів і військових статутів можна тлумачити двоюко

Ключ для інтерпретації результатів дослідження

	„ТАК”	„НІ”
Достовірність		1,10,19,31,51,69,78,92,101, 116,128,138,148.
Поведінкова регуляція (ПР)	4, 6, 7, 8, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 28, 29, 30, 36, 37, 39, 40, 41, 47, 57, 60, 63, 65, 67, 68, 70, 73, 80, 82, 83, 84, 86, 89, 94, 95, 96, 98, 102, 103, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 127, 129, 131, 135, 136, 137, 139, 143, 146, 149, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 161, 162	2, 3, 5, 23, 25, 32, 38, 44, 45, 52, 53, 54, 55, 58, 62, 66, 75, 87, 105, 132,134, 140
Комунікативний потенціал (КП)	9, 24, 27, 43, 46, 61, 64, 81, 88, 90, 99, 104, 106, 114, 121, 126, 133, 142, 151, 152	26, 34, 35, 48, 49, 74, 85, 107, 130, 144, 147, 159
Морально-етична нормативність (МН)	14, 22, 33, 42, 50, 56, 59, 71, 72, 77, 79, 91, 93, 141,145, 150, 164, 165	13, 76, 97, 100, 160, 163
Військово-професійна спрямованість (ВПС)	166, 167, 168, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 190	171, 178, 182, 189
Схильність до девіантних форм поведінки (ДАП)	6, 9, 14, 15, 22, 36, 39, 42, 47, 50, 56, 59, 71, 72, 91, 93 117,127, 141, 145, 151, 152, 164, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200	13, 100, 163.
Суїцидальний ризик	4, 8, 10, 28, 29, 39, 41, 47, 70, 84, 115, 119, 124, 136, 137, 149, 154, 155	32, 105

Таблиця 2

*Переведення значень інтегральної оцінки
(особистісний адаптаційний потенціал) у шкалу нормального розподілу*

Найменування показника	С т е н и									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
<i>Сирі значення</i>	≥ 87	75-86	63-74	51- 62	40- 50	31- 39	25- 30	21- 24	18- 20	≤ 1

Інтерпретація значень ОАП при визначенні рівня стійкості до бойового стресу.

БОО	Стени	Рівень стійкості до бойового стресу
ОАП		
≥ 87	1	4 – низька стійкість до бойового стресу
75-86	2	
63-74	3	3 – задовільна стійкість до бойового стресу
51-62	4	
40-50	5	2 – достатня стійкість до бойового стресу
31-39	6	
25-30	7	
21-24	8	1 – висока стійкість до бойового стресу
18-20	9	
≤ 17	10	

1-Й РІВЕНЬ СТІЙКОСТІ ДО БОЙОВОГО СТРЕСУ. Високий рівень розвитку адаптаційних можливостей особистості. Повністю відповідає вимогам, що пред'являються до військовослужбовців в умовах бойової діяльності.

2-Й РІВЕНЬ СТІЙКОСТІ ДО БОЙОВОГО СТРЕСУ. Достатній рівень розвитку адаптаційних можливостей особистості. В основному відповідає вимогам, що пред'являються до військовослужбовців в умовах бойової діяльності.

3-Й РІВЕНЬ СТІЙКОСТІ ДО БОЙОВОГО СТРЕСУ. Задовільний рівень розвитку адаптаційних можливостей особистості. Мінімально відповідає вимогам, що пред'являються до військовослужбовців в умовах бойової діяльності.

4-Й РІВЕНЬ СТІЙКОСТІ ДО БОЙОВОГО СТРЕСУ. Недостатній рівень розвитку адаптаційних можливостей особистості. Не відповідає вимогам, що пред'являються до військовослужбовців в умовах бойової діяльності.

Додаток В2

Первинні результати дослідження

Опитуваний	Шкала Д (Достовірність)	Шкала ПР (Поведінкова регуляція)	Шкала КП (Комунікативний потенціал)	Шкала МН (Моральна нормативність)	Шкала ВПС (Військово-професійна спрямованість)	Шкала ДАП (Схильність до девіантних форм поведінки)	Шкала СР (Суїцидальний ризик)	Загальна сума балів	Стени
Опитуваний 16	8	9	8	8	9	5	4	51	4
Опитуваний 22	8	9	8	8	8	7	3	51	4
Опитуваний 2	9	8	2	9	8	7	0	43	5
Опитуваний 14	9	9	4	6	8	3	0	39	6
Опитуваний 9	9	6	2	9	3	7	1	37	6
Опитуваний 13	8	8	6	3	5	7	0	37	6
Опитуваний 24	9	8	2	5	8	3	0	35	6
Опитуваний 29	5	9	3	8	3	5	2	35	6
Опитуваний 30	2	9	1	9	9	4	1	35	6
Опитуваний 10	8	5	5	7	4	5	0	34	6
Опитуваний 25	4	5	5	9	4	7	0	34	6
Опитуваний 1	8	3	7	6	4	5	0	33	6
Опитуваний 20	5	8	7	5	2	6	0	33	6
Опитуваний 11	5	7	4	4	8	4	0	32	6
Опитуваний 5	9	7	6	2	1	6	0	31	6
Опитуваний 15	9	6	1	3	7	5	0	31	6
Опитуваний 6	7	9	3	3	3	5	0	30	7
Опитуваний 19	9	3	6	5	1	6	0	30	7
Опитуваний 3	3	5	5	5	4	7	0	29	7
Опитуваний 23	1	9	3	8	2	5	0	28	7
Опитуваний 12	3	1	3	5	9	6	0	27	7
Опитуваний 7	1	1	1	8	9	4	0	24	8
Опитуваний 8	5	4	5	1	3	6	0	24	8
Опитуваний 4	5	1	3	5	8	1	0	23	8
Опитуваний 17	2	3	2	9	1	6	0	23	8
Опитуваний 28	1	3	6	5	1	6	1	23	8
Опитуваний 18	1	2	5	3	3	5	0	19	9
Опитуваний 19	4	2	4	5	1	3	0	19	9
Опитуваний 21	3	2	3	3	3	4	0	18	9
Опитуваний 27	1	3	4	2	3	4	0	17	10

Додаток Г1

Методика визначення психологічної готовності до ризику військовослужбовців (О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І.

Приходько, Н.В. Юр'єва)

Інструкція.

Оцініть за запропонованою шкалою наведені нижче твердження відповідно до того, наскільки вони описують Ваше ставлення і досвід виконання службово-бойових завдань у небезпечних для здоров'я та життя умовах.

№ пор.	Твердження, які описують ставлення і досвід виконання службово-бойових завдань у небезпечних для життя умовах	Повністю згоден	В основному згоден	Важко відповісти	В основному не згоден	Повністю не згоден
1	Досвід виконання службово-бойових завдань у небезпечних для життя умовах довів мені необхідність взаємодопомоги та довіри співслужбовцям					
2	Я вважаю, що тривога перед небезпечним завданням має готувати людину до різних варіантів небезпеки, а не до її уникнення					
3	Я приймаю, що виконання професійного обов'язку може вимагати від мене дій, пов'язаних з ризиком для життя					
4	Я можу самостійно (без наказу, вмовлянь) прийняти рішення про участь у виконанні службово-бойових завдань у небезпечних для життя умовах					
5	Я намагаюсь уникати відповідальних завдань, щоб не підвести під загрозу життя своїх товаришів					
6	Після пережитої невдачі під час виконання службово-бойового завдання в умовах загрози для життя я побоююсь братися за аналогічні (подібні) завдання					
7	Я не розумію військовослужбовців, які без сумніву готові ризикувати життям, мотивуючи це висловом "якщо не ми, то хто?"					
8	Моя недостатня здатність долати емоційне напруження не дозволяє мені проявляти гнучкість у разі зміни умов виконання поставленого завдання					
9	Пережиті невдачі зробили мене недовірливим і підозрілим навіть до співслужбовців, яких, як мені здавалось, я добре знав					
10	Я боюся, що не зможу подолати свої страхи, осоромлюся в небезпечних для життя ситуаціях					
11	Я не вважаю виправданим ризик заради порятунку інших					
12	Невпевненість у собі, своїй підготовці не дозволяє мені змінювати попередній план дій, коригуючи його під зміни обстановки, та досягати успіху в заздалегідь непередбачених умовах					
13	В екстремальних ситуаціях мені допомагають навіть прості, короткі слова підтримки товаришів, розуміння, що я не один проти стіною небезпеці					
14	Я б не хотів потрапити у ситуації, які стали б перевіркою для моєї сміливості					
15	Лише цивільні особи можуть вважати, що чітке виконання наказів командира у небезпечних для життя умовах – це свідчення несаможитності, безініціативності та навіть боягузтва					
16	Я здатен настільки зосередитися на процесі дій, що перестаю думати про небезпечність ситуації, в якій доводиться діяти					

№ пор.	Твердження, які описують ставлення і досвід виконання службово-бойових завдань у небезпечних для життя умовах	Повністю згоден	В основному згоден	Важко відповісти	В основному не згоден	Повністю не згоден
17	В екстремальних умовах я ловлю себе на думці, що перестаю реагувати на вимоги командирів, поради товаришів					
18	Острах зганьбитися позбавляє мене впевненості під час виконання службово-бойового завдання у небезпечних для життя умовах					
19	Я досі не готовий прийняти той факт, що ризик життям – це частина вибраної мною професії					
20	Навіть упевненість, що від моїх дій залежить життя інших, не може мобілізувати мене для дій у небезпечних для життя умовах					
21	Я усвідомлюю доцільність чіткості та суворості військової мови, яка використовується при взаємодії в екстремальних ситуаціях					
22	Страх здатен повністю паралізувати мою волю					
23	Я усвідомлюю, що успіх виконання моїм підрозділом службово-бойового завдання залежить від того, наскільки точно я здатен виконати поставлене мені завдання навіть у небезпечних для життя умовах					
24	Мені складно самому зробити перший крок назустріч небезпеці					
25	Я готовий допомогти товаришеві приборкати тривогу і страх під час виконання небезпечного завдання					
26	Я знаю, як вгамувати свою тривогу, коли доводиться діяти у небезпечних умовах					
27	Заради життя товаришів ризикують лише у старих фільмах					
28	Чим швидше у небезпечних умовах я переходжу від планування до реальних дій, тим скоріше відступають тривога і сумніви					
29	У небезпечній ситуації довіра командира додає мені впевненості					
30	Пережитий страх у небезпечних для життя умовах вчить бути дуже вправним і завчасно формувати навички, які необхідні військовослужбовцю					
31	Я не належу до тих, хто перекладає свій обов'язок ризикувати життям заради безпеки цивільних на інших					
32	Саме моя здатність діяти відповідно до змін обстановки під час виконання завдання в небезпечних умовах часто ставала запорукою успіху					

Ключі до методик

Шкала "Здатність до вольового зусилля": "+" 4, 16, 28, 32; "-" 8, 12, 20, 24.

Шкала "Військова товариськість": "+" 1, 21, 25, 29; "-" 5, 9, 13, 17.

Шкала "Професійна ідентичність": "+" 3, 15, 23, 31; "-" 7, 11, 19, 27.

Шкала "Самовладання": "+" 2, 26, 30; "-" 6, 10, 14, 18, 22.

Додаток Г2

Первинні результати дослідження

Опитуваний	Повністю згоден	В основному згоден	Важко відповісти	В основному не згоден	Повністю не згоден
Опитуваний 1	12	5	2	6	7
Опитуваний 2	11	10	7	1	3
Опитуваний 3	13	12	5	0	2
Опитуваний 4	17	8	3	2	2
Опитуваний 5	8	8	10	6	0
Опитуваний 6	11	8	6	7	0
Опитуваний 7	14	8	4	3	3
Опитуваний 8	6	15	8	2	1
Опитуваний 9	8	5	12	7	0
Опитуваний 10	7	5	15	5	0
Опитуваний 11	6	5	8	2	11
Опитуваний 12	11	7	4	8	2
Опитуваний 13	12	10	3	6	1
Опитуваний 14	7	8	7	4	6
Опитуваний 15	5	11	1	3	12
Опитуваний 16	8	12	8	2	2
Опитуваний 17	9	13	9	1	0
Опитуваний 18	8	8	10	6	0
Опитуваний 19	9	5	11	7	0
Опитуваний 20	8	10	2	8	4
Опитуваний 21	9	10	3	4	6
Опитуваний 22	5	9	8	5	5
Опитуваний 23	6	9	5	6	6
Опитуваний 24	7	10	4	7	4
Опитуваний 25	8	13	3	8	0
Опитуваний 26	9	8	14	1	0
Опитуваний 27	10	9	3	3	7
Опитуваний 28	6	11	7	4	4
Опитуваний 29	8	16	3	5	0
Опитуваний 30	9	7	5	6	5